HISTORIJA I DRUŠTVO

za peti razred osnovnog obrazovanja

5

UDŽBENIK

Tatjana Đeorgievska
Biljana Sinadinovska Šotarovska
Suzana Jakimovska
Sandra Koleva
Dušica Jakimovska

lamina

HISTORIJA I DRUŠTVO 5, udžbenik za peti razred osnovnog obrazovanja
Autorska prava © 2025, Ars Lamina – publikacije

Izdavač
Ars Lamina, Skoplje 2025

Glavni urednik
Branka Bugariska

Urednik
Biljana Stojoska Zlatkov

Autori
Tatjana Đeorgievska
Biljana Sinadinovska Šotarovska
Suzana Jakimovska
Sandra Koleva
Dušica Jakimovska

Prijevod sa makedonskog jezika
(„Историја и општество 5, учебник за петто одделение во основно образование“, Арс Ламина 2025
Jasmina Mašović

Lektura
Verica Rastoder

Stručna redakcija
Dr. Pece Trifunovski, nastavnik građanskog obrazovanja
Dr. Biljana Gičevski, nastavnik geografije
Mr. Igorče Dunimagloski, nastavnik historije

Dizajn
Pointer Creative Agency

Grafičko i tehničko uređenje
Ars Lamina

Štampa
Ars Lamina, Skoplje 2025

Tiraž
35

Sva prava zadržana. Nijedan dio ove knjige ne smije biti reproduciran ili prenošen u bilo kojem obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili čuvanje u sistemu za ponovno pronalaženje, bez pismene saglasnosti izdavača.

Ovaj udžbenik je odobren za upotrebu u devetogodišnjem osnovnom obrazovanju, Odlukom o odobravanju i upotrebi udžbenika za nastavni predmet Historija i društvo za 5. razred broj 26-882/1 od 14.8.2025. godine, Ministarstvo za obrazovanje i nauku Republike Sjeverne Makedonije.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

373.3.016:93/94:316.3(075.2)=163.4(497.6

HISTORIJA i društvo 5 : udžbenik za peti razred osnovnog obrazovanja /
Tatjana Đeorgievska [и др.] ; [prijevod sa makedonskog jezika Jasmina
Mašović]. - Skoplje : Ars Lamina, 2025. - 184 стр. : илустр. ; 29 см

Превод на делото: Историја и општество 5 : учебник за петто одделение во основно образование. - Други автори: Biljana Sinadinovska Šotarovska, Suzana Jakimovska, Sandra Koleva, Dušica Jakimovska. - Библиографија: стр. 183-184

ISBN 978-608-280-173-5

1. Đeorgievska, Tatjana [автор] 2. Sinadinovska Šotarovska, Biljana [автор] 3. Jakimovska, Suzana [автор] 4. Koleva, Sandra [автор] 5. Jakimovska, Dušica [автор]

COBISS.MK-ID 66915589

KAKO DA KORISTIŠ OVAJ UDŽBENIK?

Nastavni sadržaji u ovom udžbeniku podijeljeni su u tri oblasti i svaka oblast je označena posebnom bojom:

- **POJEDINAC I DRUŠTVO**
- **STANOVNIŠTVO I KONTINENTI**
- **IZUČAVANJE PROŠLOSTI**

UVODNA AKTIVNOST

Ovo polje se nalazi na početku svake lekcije i pomoći će ti da se podsjetiš na ono što već znaš ili si ranije učio/učila.

Cvrčak postavlja pitanja koja će biti podsticaj za razmišljanje u vezi s gradivom koje učiš, a ponekad iznosi tvrdnje kako bi ti pomogao lakše da naučiš.

Zapamti

Ovdje je napisano ono što je važno da zapamtiš iz lekcije.

Nauči više

U ovom polju su dati zanimljivi podaci povezani s lekcijom pomoću kojih ćeš naučiti nešto više.

Aktivnost

Ovdje su zadate aktivnosti vezane za lekciju koje možeš raditi na času ili kod kuće.

Pitanja za provjeru znanja

Ovdje su data pitanja pomoću kojih ćeš provjeriti koliko si naučio/naučila iz lekcije.

SADRŽAJ

Pojedinac i društvo 6

Etičke vrijednosti 8
Etičko ili neetičko ponašanje 11
Istinoljubivost i poštenje 16
Pravednost 20
Socijalizacija 24
Društvene norme i njihova uloga 26
Ličnost 29
Faktori socijalizacije 32
Pripadnost grupama i formiranje ličnog identiteta 36
Nacionalna i etnička pripadnost 42
Uloga građana i poštovanje prema vlastitoj državi 46
Ljudske potrebe i ljudska prava 49
Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima 53
Osnovni principi ljudskih prava 56
Borba protiv diskriminacije: Roza Luksemburg i Martin Luter King 60
Prava djeteta 62
Prava i obaveze 65
Vlastita prava i prava drugih 69

Stanovništvo i kontinenti 72

Pojava prvih ljudi i njihov život 74
Širenje stanovništva na Zemlji 78
Otkrića kontinenata 83
Površina kontinenata 88
Broj stanovnika na kontinentima 91
Gustina naseljenosti 93
Natalitet, mortalitet i prirodni priraštaj 96
Migracije 100

Struktura stanovništva kontinenata. 104
Pozitivni efekti migracija. 109
Veličina država prema površini i broju stanovnika u svijetu. 111
Najveće države prema površini i broju stanovnika u svijetu 114
Glavni gradovi najvećih država u svijetu 120
Položaj, površina i broj stanovnika
Republike Sjeverne Makedonije 127
Susjedne države Republike Sjeverne Makedonije
i njihovi glavni gradovi 130

Izučavanje prošlosti. 134

Vremenski periodi 136
Podjela historije. 139
Praistorija 143
Pojava prvih pisama. 148
Historijski periodi: stari i srednji vijek. 151
Hstorijski periodi: novi vijek i savremeno doba. 156
Računanje vremena i kalendari kroz historiju 161
Kalendari kroz historiju 163
Gregorijanski kalendar 167
Hstorijski izvori 170
Muzej, arhiv i biblioteka 173
Arheološka nalazišta. 176
Arheološka nalazišta na teritoriji naše države 179
Korišteni izvori. 183

POJEDINAC I DRUŠTVO

Rezultati učenja

U ovoj temi ćeš naučiti:

- da praviš razliku između loših postupaka, nepravdi i laži nasuprot moralnom/dobrom ponašanju;
- da identifikuješ faktore socijalizacije i objašnjavaš kako oni utiču na formiranje ličnosti;
- da praviš razliku između etničke i državne/nacionalne pripadnosti i objašnjavaš kako pripadnost ovim i drugim društvenim grupama određuje identitet svakog pojedinca;
- da objašnjavaš osnovne principe ljudskih prava, povezuješ prava sa odgovornostima i prepoznaješ situacije kršenja prava djeteta u svakodnevnom životu.

Kroz sadržaje u ovoj temi ćeš razvijati:

- pozitivan odnos prema nacionalnoj/državnoj pripadnosti;
- kritički odnos prema nejednakosti, diskriminaciji i rasizmu;
- svijest o potrebi poštovanja prava djeteta.

ETIČKE VRIJEDNOSTI

UVODNA AKTIVNOST

DRUGARI

Nakon posljednjeg školskog zvona, učenici iz V-2 razreda istrčali su na ulicu i počeli glasno da viču i guraju se. Prolaznici su ih gledali s negodovanjem i pokušavali sigurno proći kroz tu bučnu grupu. Drugari su se nadvikivali u ubjeđivanju ko je dao više koševa na času Fizičkog. Nisu primijetili staru baku Danicu, koja je jedva nosila kese s pijace – zamalo ju je Janko oborio. Senad ju je primijetio i odmah joj priskočio u pomoć. Uzeo joj je teške kese, a baka mu se s osmijehom zahvalila: „Ti si dobro dijete!"

Niko od ostalih učenika nije ni primijetio da je Senad otpratio baku Danicu sve do kapije njene kuće.

- Kako su se ponašali učenici?
- Ko ti je ostavio utisak svojim ponašanjem? Zašto?

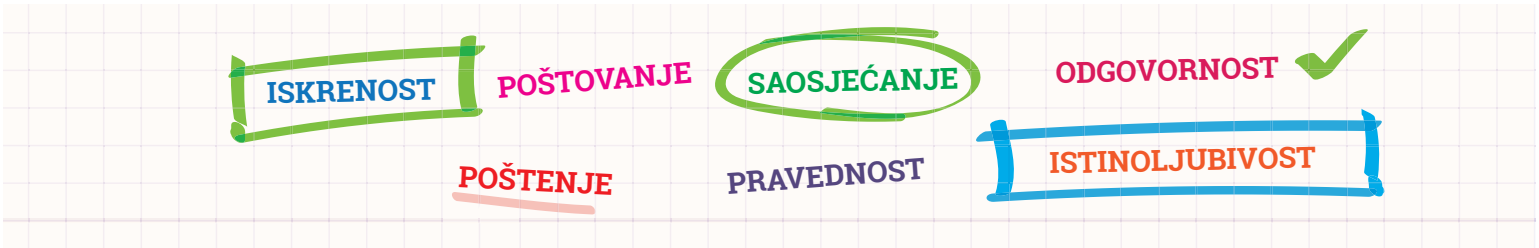

A) Šta je po tvom mišljenju dobar čovjek?
B) Koji su po tebi dobri postupci? Zašto?

Potreba za etičkim vrijednostima

Od trenutka našeg rođenja, živimo među različitim ljudima. Da bismo živjeli u skladu s njima i sa okolinom, potrebne su nam etičke vrijednosti, koje su se postepeno razvile u pravila koja nam pokazuju kako da se ponašamo.

Etičke vrijednosti nam pomažu da odlučimo kako da se ponašamo i da gradimo dobre odnose s drugima. One nam pokazuju šta je ispravno, a šta pogrešno.

Gdje se mogu sresti etičke vrijednosti?

Uz pomoć etičkih vrijednosti u svakodnevnom životu postižemo ličnu i zajedničku sreću. Bez korištenja etičkih vrijednosti ne može biti poštenja, pravednosti i blagostanja u jednoj zajednici. Etičke vrijednosti pomažu ljudima da budu dobri, bez da povrjeđuju druge ni riječima ni djelima.

A) Jesi li danas nekoga uvrijedio riječima ili ponašanjem?

B) Jesi li pohvalio svog druga za uspješno obavljen zadatak?

C) Jesi li pomogao nekome ko je imao potrebu za pomoći?

D) Jesi li svojim ponašanjem izazvao barem jedan osmijeh?

Kako se formiraju naše vrijednosti?

Vrijednosti nisu urođene, već ih učiš od roditelja. Oni te uče šta znači biti pošten, pravedan i iskren, zašto je važno govoriti istinu i poštovati druge.

Na razumijevanje etičkih vrijednosti utiču i škola, šira porodica i drugari. Koristeći ih svakodnevno, ove etičke vrijednosti postaju tvoje vrline i postaju dio tvog karaktera.

Zapamti

Etičke vrijednosti su nešto važno za svakog čovjeka, jer mu pomažu da odluči šta je dobro i ispravno. One mu omogućavaju da pravi ispravne izbore u životu, kako bi gradio iskrene i pravedne odnose s drugima.

Aktivnost

1. Koje od navedenih osobina smatraš da su dobre? Objasni svoj odgovor i napiši po jedan primjer iz svakodnevnog života u kojem je prikazana jedna od tih osobina:

◆ iskrenost ◆ poštenje ◆ ljubaznost ◆ sebičnost ◆ pohlepa ◆ dvoličnost ◆ pravednost ◆ zavist ◆ tolerancija ◆ strpljivost

Pitanja za provjeru znanja

1. Nabroji koje su etičke vrijednosti.
2. Zašto su nam potrebne etičke vrijednosti?
3. Gdje učimo etičke vrijednosti?
4. U čemu nam pomažu etičke vrijednosti?

ETIČKO ILI NEETIČKO PONAŠANJE

UVODNA AKTIVNOST

- Šta misliš, da li je uvijek lako biti dobar i pošten?
- Kako ćeš se osjećati ako se neko loše ponaša prema tebi?

Zašto je važno da se ponašamo dobro?

Laganje i klevetanje su neetička ponašanja!

Zamisli da igraš fudbal s drugarima i slučajno rukom dotakneš loptu i postigneš gol. Niko to nije primijetio.

A) Šta ćeš uraditi?

B) Kako ćeš se osjećati ako kažeš da si dotakao loptu rukom?

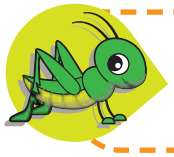
C) Kako ćeš se osjećati ako ne kažeš ništa i raduješ se golu?

Etičko ponašanje znači da se ponašamo lijepo i brižno prema drugim ljudima.

Ako tvoj drug padne na igralištu, ti ćeš mu pomoći da ustane i pokazaćeš mu da ti je stalo.
To je dobro i etičko ponašanje.

Neetičko ponašanje je kada se ne ponašamo dobro.

Primjer neetičkog ponašanja je da pronađeš šal svoje školske drugarice i da joj ga ne vratiš, već da ga zadržiš za sebe.

Neetičko ponašanje	Etičko ponašanje
Laganje Marko je zaboravio da napiše domaći zadatak. Kada ga je učiteljica prozvala da ga pročita, on je „čitao“ s praznog papira.	**Istina** Marko je zaboravio da napiše domaći zadatak. Kada ga je učiteljica prozvala da ga pročita, on se izvinio, rekao je da je zaboravio i da će ga napisati za sljedeći čas.
Ucjenjivanje Pojest ću grašak ako mi kupiš nove patike!	**Dobro ponašanje nasuprot ucjenjivanju** Mogu li pojesti nešto drugo? Ne sviđa mi se ukus graška.
Podmićivanje Enis je dao Teu čokoladu da ga uključi u tim koji će se takmičiti u pikadu, iako on nije vježbao kao ostali članovi tima i nema dobre rezultate u igri.	**Dobro ponašanje nasuprot podmićivanju** U tim za takmičenje treba da uđu učenici s najboljim rezultatima.
Klevetanje David i Branko igraju loptom u Davidovom dvorištu. David je jako udario loptu i razbio prozor. Kada mu se tata vratio s posla David je optužio Braneta za slomljeni prozor.	**Dobro ponašanje nasuprot klevetanju** David je priznao da je on slučajno razbio prozor. David je priznao krivicu za slomljeni prozor, a njegov otac mu je ukazao da bude pažljiviji.

Zapamti

- **Etičko ponašanje** znači da činimo dobra djela – da budemo iskreni, pravedni, da poštujemo druge ljude i da se brinemo o njima.
- Suprotno od toga, **neetičko ponašanje** podrazumijeva nepoštenje, laganje, klevetanje, podmićivanje i sebičnost.

Nauči više

Pročitaj nekoliko jednostavnih biografija poznatih ličnosti, kao što su Mahatma Gandi ili Napoleon Bonaparta. Oni su poznati po različitim vrstama ponašanja.

Aktivnost

1. Na kojoj od datih slika primjećuješ neetičko ponašanje? Objasni svoj odgovor.

slika 1

slika 2

2. Koje se neetičko ponašanje pojavljuje u priči o Pinokiju? Objasni.

3) Pogledaj sliku na kojoj je prikazano kako su djeca razbila vazu.

A) Koje se neetičko ponašanje uočava kod njih?

B) Kako bi trebali postupiti da pokažu etičko ponašanje?

4. Pogledaj sliku. Razgovaraj sa svojim drugarom kako možeš spriječiti neetičko ponašanje.

5. Radite u parovima i pročitajte tekstove. Odredite i zapišite koje je neetičko ponašanje prikazano u svakoj priči.

A) Marko i Luka su drugari. Marko traži od Luke novac za sendvič, ali ga zatim potroši na video igre. Kada ga Luka pita šta je uradio s novcem, Marko mu kaže da je kupio sendvič.

B) Timko i Nataša rade zajedno na projektu. Timko želi da bude glavni u projektu i izmislio je da je Nataša promijenila projekat kako bi je optužio. Njegov cilj je bio da se pokaže boljim od nje pred nastavnikom i drugarima.

C) Aleks je dao novac Agnisi da ne otkrije da je prepisivao na testu iz matematike. Aleks misli da će tako zaštititi svoje ime, ali zapravo krši pravila.

D) Ema je napisala projektni zadatak za Tonija i kaže mu da će, ako joj ne da novac, svima reći da on nije napisao zadatak. Toni se osjeća uznemireno, ali joj na kraju da novac kako bi izbjegao probleme.

6. Pročitaj primjere, a zatim ih prepiši u svoju svesku. Označi da li je prikazano etičko ponašanje ☺ ili neetičko ponašanje ☹.

A) Ana je posljednja izašla iz učionice. Na podu je vidjela gumicu za brisanje, uzela je i sutradan je stavila na katedru kod nastavnice. Rekla je drugarima da je gumicu pronašla u učionici prethodnog dana.

B) Vozeći bicikl, Nikola je izgubio ravnotežu i izgrebao auto komšije. Ne znajući da komšija ima kamere koje snimaju prema automobilu, stalno je ponavljao: „Nisam ja“.

C) Dok je pio vodu sa česme u hodniku, Pavel je pokvasio pod. Prolazeći tuda, Zejnep se okliznula na mokrom podu, pala i povrijedila se. Pavel nikome nije rekao da je on pokvasio pod.

D) Vasko nije napisao domaći zadatak. Znao je da Darijan voli njegovo novu hemijsku olovku. „Daću ti hemijsku olovku ako mi daš da prepišem domaći od tebe."

Pitanja za provjeru znanja

1. Objasni šta je to neetičko ponašanje i koje posljedice može imati takvo ponašanje.
2. Kako se osjećaš kada neko nije iskren i lažno govori o tebi?
3. Kako ćeš postupiti ako vidiš da neko laže ili uzima tuđe stvari bez pitanja?
4. Da li smatraš da laganje ili ucjenjivanje može učiniti da se neko osjeća loše? Objasni svoj odgovor.
5. Zamisli situaciju u kojoj ćeš pomoći svojim prijateljima da se ponašaju etički. Kako bi to izgledalo?

ISTINOLJUBIVOST I POŠTENJE

UVODNA AKTIVNOST

- Zašto je važno da budemo pošteni?
- Kako ćeš se osjećati ako saznaš da te je neko slagao ili ukrao nešto od tebe?

Istinoljubivost znači govoriti istinu i činiti dobra djela, bez laganja ili varanja.

Zašto je važno da budemo istinoljubivi?

ISTINOLJUBIVOST

Pravednost i istina su usko povezani pojmovi i često se koriste zajedno, jer imaju slično značenje.

U bajkama i poslovicama, pravednost i istina se često naglašavaju kao veoma važne vrijednosti.

Postoji poslovica koja kaže: „Laž ima kratke noge“, što znači da će se istina uvijek otkriti.

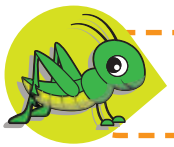
U svakodnevnom životu, kada govorimo o „istini“, mislimo na to da li je ono što kažemo tačno. Svi znamo da uvijek trebamo govoriti istinu i da ne trebamo lagati. Govoriti istinu je oblik pravednosti, jer time pokazujemo poštovanje prema drugim ljudima.

Istinoljubivost je ljubav prema istini. Onaj ko je istinoljubiv biće i pravedan i pošten. Istinoljubivost znači da govorimo ono što je tačno i da se ponašamo u skladu s tim, bez straha da priznamo istinu, čak i kada je teško.

Pročitaj i objasni šta znači:
PRAVEDNOST = ISTINA = DOBRO

POŠTENJE

Kako možeš da pokažeš čestitost u svakodnevnim situacijama?

Poštenje je najbolje ponašanje – prema sebi, prema drugima i za cijelo društvo. To je jedna od najvažnijih moralnih vrijednosti. Biti pošten znači da ne pokušavamo sakriti istinu, da ne iznevjerimo ili prevarimo druge.

Ako pronađeš izgubljeni novčanik i vratiš ga vlasniku, to je primjer poštenja i pravednosti.
Kada prodavač tačno važe proizvode i vraća tačan kusur, on gradi povjerenje u zajednici.

Dio poštenja je i ono što govorimo i kako se ponašamo prema drugima.

Poštenje znači biti iskren i pravedan u svim situacijama. Pošteni ljudi ne lažu, ne kradu i ne manipulišu.

Kako prepoznati nepošteno ponašanje?

- Laž – kada ne govorimo istinu.
- Krađa – kada uzimamo nešto što nam ne pripada.
- Manipulacija – kada pokušavamo dobiti nešto koristeći laž ili nepravdu.
- Izbjegavanje odgovornosti – kada izbjegavamo priznati svoje greške.

Posljedice nepoštenja

- Kada nismo pošteni, možemo izgubiti povjerenje drugih ljudi.
- Laganje i krađa mogu dovesti do ozbiljnih problema u odnosima s drugima.
- Nečasni ljudi nisu poštovani i nisu cijenjeni u društvu.

Zapamti

- **Poštenje je osnova za izgradnju povjerenja i dobrih odnosa s drugima. Kada smo pošteni, pokazujemo da cijenimo sebe i druge.**
- **Poštenje pomaže u izgradnji društva u kojem se ljudi mogu oslanjati jedni na druge.**

Nauči više

Priča o sportskoj poštenosti

Na jednoj trci 2012. godine, kenijski atletičar Abel Mutai bio je veoma blizu pobjede. Ali, nekoliko metara prije cilja, pomislio je da je trka završena i usporio. Iza njega se nalazio španski sportista Ivan Fernandez. On je mogao da ga prestigne i pobijedi, ali to nije uradio. Umjesto toga, pokazao je Mutaiu da treba da nastavi i pomogao mu da završi trku kao pravi pobjednik.

Ova priča nas uči da su poštenje i fer-plej važniji od pobjede.

Aktivnost

1. Nenad se igra loptom u dnevnoj sobi i razbije prozor. Kada se njegovi roditelji vrate kući, tražit će objašnjenje.

Kako treba da postupi Nenad?

A) Reći će da ne zna kako se to desilo.

B) Iskreno će im reći šta se tačno dogodilo.

2. Objasni poslovicu:
„Ako koza laže – rog ne laže.“

3. Igra „Pokvarena priča“

Podijelite se u dvije grupe. U svakoj grupi jedan učenik dobija kratku priču koja sadrži informacije koje treba tačno da se zapamte i prenesu dalje. Učenik ispriča priču svom drugu do sebe, a zatim se priča prenosi s uha na uho među učenicima. Posljednji učenik izgovara priču naglas. Zatim se njegova verzija poredi sa napisanom verzijom priče.

Priča 1: Majina mama je veoma ponosna na svoju kćerku. Ima dugu kovrdžavu kosu, mala usta iz kojih zrači osmijeh. Njene učiteljice je stalno hvale.

Priča 2: Na času likovnog učenici crtaju prirodu. Odjednom je Marko prosuo vodu po svom crtežu, ali umjesto da se razočara, pretvorio je mrlju u prelijepo jezero.

A) Koliko će istinitih informacija (istina) stići do kraja?

B) Koji su mogući razlozi za različite verzije iste priče?

C) Možemo li nekome nanijeti štetu izmjenom informacija i stvoriti pogrešnu sliku o cijeloj situaciji?

D) Koliko je važno da prenosimo iste, tačne informacije, a ne svoju verziju priče u svakodnevnoj komunikaciji?

4. Napravite plakat s etičkim vrijednostima. Nacrtajte drvo i na njemu u srdašcima upišite etičke vrijednosti. Zalijepite plakat na vidljivo mjesto u učionici da vas uvijek podsjeća na lijepo ponašanje.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta je istinoljubivost?
2. Koja je jedna od najvažnijih moralnih vrijednosti?
3. Šta znači biti pošten?
4. Navedi jedan primjer kako možeš izgubiti nečije povjerenje zbog nepoštenja.

PRAVEDNOST

UVODNA AKTIVNOST

- Šta misliš, kako bi se osjećao kada bi se neko ponašao lošije prema tebi nego prema drugima?
- Šta ćeš uraditi ako ti se to dogodilo?

Da bismo imali dobre odnose s drugim ljudima, važno je da razumijemo šta znače pravednost i nepravednost.

Ako vidiš nepravdu, ne treba da se osvećuješ. Umjesto toga, treba da razgovaraš, tražiš rješenje i boriš se za pravednost.

Pravednost je važna etička vrijednost. To znači da treba da se ponašamo pošteno i ravnopravno prema svima.

Nepravednost je povezana s nefer i nepravednim ponašanjem.

Ako jedan učenik dobije višu ocjenu od drugog, a nije je zaslužio, to je nepravda.

Pravednost je veoma važna za ljude jer pomaže u održavanju dobrih međusobnih odnosa u zajednici. Pravedni ljudi su poštovani u svojoj okolini, ali i u široj zajednici.

Kako da prepoznamo nepravdu?

- Kada neko dobija više od drugih bez pravog razloga.
- Kada je neko tužan zato što se ostali ponašaju nepravedno prema njemu.
- Kada pravila ne važe jednako za sve.

Zašto se simbol vage koristi da predstavi pravdu ili nepravdu?

Primjeri nepravednosti:

u školi	u prodavnici	u porodici
kada su u aktivnosti uključene više djevojčice nego dječaci	kada se neko gura u redu na kasi i ne čeka kao svi ostali	kada jedno dijete dobija mnogo poklona, a drugo ne dobije ništa

Šta možemo uraditi da spriječimo nepravdu?

- Da se ponašamo pravedno.
- Kada vidimo nepravdu, da kažemo nekome (nastavnik, roditelj, prijatelj).

Pomozi drugima ako se prema njima odnose nepravedno.

Navedi primjere nepravde prikazane u filmovima ili crtanim filmovima.

Zapamti

Biti pravedan znači da se ponašaš pravično i ravnopravno prema svima. Nepravda je povezana s nefer i nepravednim ponašanjem. Pravednost je vrlo važna za ljude jer pomaže u održavanju dobrih međusobnih odnosa u zajednici. Kada primijetiš nepravdu, treba da pokušaš da je ispraviš i da budeš dobar primjer drugima.

Nauči više

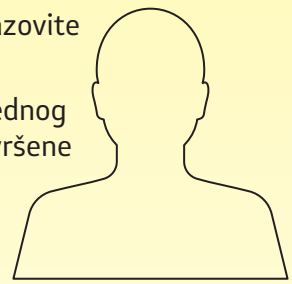
U starogrčkim mitovima, Temida je bila božica pravde. Ljudi su je zamišljali kao ženu sa povezom preko očiju, koja u jednoj ruci drži vagu, a u drugoj mač.

Vaga pokazuje da svaka odluka treba da se mjeri pravedno, mač označava snagu za sprovođenje pravde, a povez preko očiju znači da ne vidi ko je pred njom – za nju su svi jednaki.

Aktivnost

1. Podijelite se u grupe. Nacrtajte dva obrisa (konture) čovjeka i nazovite ih pravedan i nepravedan čovjek.

Zatim pročitajte riječi i izraze koji opisuju pravednog i nepravednog čovjeka i zapišite ih oko odgovarajuće konture. Prezentujte završene zadatke i vodite diskusiju.

- drži obećanje
- krši prava drugih ljudi
- ponaša se nepristrasno prema svima
- ne pamti dobra djela koja su mu učinjena
- pošten
- čini dobro
- dobro se ponaša samo prema porodici i prijateljima
- odaje tajne
- iskren
- ispunjava svoje dužnosti
- licemjeran
- postupa po pravilima
- ponižava druge

2. Pažljivo pogledaj slike.
   A) Kako je postignuta pravednost na svakoj slici?
   B) Na kojoj slici je postignuta istinska pravednost prema svima? Objasni svoje mišljenje.

slika 1 slika 2

3. Učiteljica je izjavila da će ove godine predsjednik odjeljenske zajednice biti Ana, jer je ona odlična učenica, redovno piše zadatke i veoma je lijepa.
   A) Da li je učiteljica postavila ispravne kriterije za izbor predsjednika odjeljenske zajednice? Objasni.
   B) Da li učiteljica treba da izabere predsjednika odjeljenske zajednice? Objasni.
   C) Koje karakteristike treba da ima učenik/učenica da bi bio/la kandidat za predsjednika odjeljenske zajednice?

4. Zamisli da si superheroj i da se boriš za pravednost među svojim drugarima.
   A) Opiši svoje moći kojima ćeš se boriti protiv nepravde.
   B) Kako bi savjetovao svoje drugare da uvijek budu fer i da postupaju pravedno?

5. Podijelite se u tri grupe. Svaka grupa neka kreira situaciju u kojoj postoji nepravda. Nepravda treba da se riješi na suđenju. Jedan predstavnik iz svake grupe neka bude sudija, dva učenika neka budu učenici između kojih se desila nepravda, a preostali iz grupe neka budu svjedoci. Sudija u svakoj grupi treba da presudi pravedno! Članovi ostalih grupa prate proces i diskutiraju o njemu.

Pitanja za provjeru znanja

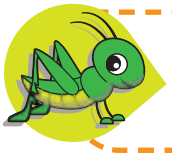
1. Zašto je važno da budemo pošteni i pravedni?

2. Kako se osjeća osoba koja je doživjela nepravdu?

SOCIJALIZACIJA

UVODNA AKTIVNOST

- Šta misliš, odakle djeca uče kako da se ponašaju prema drugoj djeci i odraslima?
- Može li svaka osoba jednostavno i lako komunicirati s drugima? Objasni svoj odgovor.

Pročitaj tekst. Da li se Ivan lako sprijateljuje i druži s drugom djecom? Objasni svoj odgovor.

Ivan se preselio u novu školu i osjećao se usamljeno. Na odmoru je sjedio sam i posmatrao kako se druga djeca igraju.

Jednog dana, dok je crtao u svojoj svesci, prišla mu je Sara i radoznalo ga upitala:

„Vau, prelijepo crtaš! Možeš li me naučiti?“

Ivan se nasmijao i pokazao joj kako da nacrta slatko mače. Ubrzo su mu se pridružila i druga djeca, zainteresovana za njegove crteže.

Socijalizacija je proces kroz koji djeca uče kako da budu dio društva.

Pomoću **socijalnih vještina** učimo da poštujemo pravila, da razumijemo šta je dozvoljeno a šta nije, i kako da se ponašamo prema drugima.

Socijalizacija se odvija od djetinjstva, kroz mladost, zrelost, pa sve do starosti.

Djetinjstvo je period kada dijete od porodice uči osnovna pravila ponašanja. Kako odrastaju, djeca trebaju naučiti kako da se ponašaju u različitim situacijama.

Kroz **socijalizaciju** djeca uče da se druže i postaju dobre **osobe** i članovi društva.

Zapamti

- **Socijalizacija je proces koji traje tokom cijelog života, kroz koji ljudi uče osnovne vještine, znanja i pravila, koja su neophodna da bismo mogli funkcionisati kao aktivni članovi društva.**
- **Kroz brojne aktivnosti tokom života, čovjek uči socijalne vještine. To ga čini socijaliziranim – sposobnim da razumije sebe i druge i da živi u suživotu s njima.**

Osobine socijaliziranog djeteta

Pažljivo sluša, zna komunicirati, pozitivno je, rješava sukobe, strpljivo je...

Osobine nesocijaliziranog djeteta

Nedruželjubivo, egoistično, agresivno, ne poštuje pravila, sramežljivo...

Aktivnost

Provjeri svoje socijalne vještine. „Kako ćeš odgovoriti da bi se razgovor nastavio?“ Piši u svesku. Dopuni drugi dio razgovora, a zatim prezentuj pred svojim drugovima iz razreda.

A) Nećeš vjerovati šta mi se danas dogodilo...
B) Osjećam se kao da me svi ignorišu...
C) Jedva čekam da idemo u kino...
D) Veoma sam tužan, sigurno me nećeš razumjeti...

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta je socijalizacija?
2. Kada počinje socijalizacija?
3. Šta djeca uče kroz socijalizaciju?

DRUŠTVENE NORME I NJIHOVA ULOGA

UVODNA AKTIVNOST

- Koja pravila poštuješ u učionici?
- Kakvo mišljenje stičeš o osobi koja ne poštuje pravila?

Od kada ljudi žive u zajednicama – društvima, dogovorili su se šta će smatrati ispravnim i poželjnim ponašanjem, a šta pogrešnim i nepoželjnim ponašanjem.

Zbog toga su stvorena pravila koja se zovu **društvene norme**, kako bi se uspostavili dobri međuljudski odnosi i olakšao život u zajednici.

Društvene norme pokazuju šta ljudi smatraju prihvatljivim, odnosno ono što odobravaju da se radi.

Društvene, ili drugačije rečeno **socijalne norme**, su pravila koja su prihvatili članovi zajednice – društva.

Društvene norme su se mijenjale kroz istoriju, u zavisnosti od uslova i potreba ljudi. Neke norme koje danas postoje nisu postojale u prošlosti.

Na primjer, u prošlosti ženama nije bilo dozvoljeno da glasaju, rade u određenim profesijama ili da nose pantalone. Danas su ta ograničenja ukinuta u većini zemalja.

Na osnovu postojećih, društvenih normi učimo kako da se ponašamo i očekujemo da se i drugi ponašaju na isti način. Norme ili pravila prihvatamo od najranijeg uzrasta. Kada se pridržavamo normi, tada smo prihvaćeni i nagrađeni; kada ih kršimo, možemo biti isključeni ili kažnjeni.

U procesu socijalizacije, ponašanje koje je suprotno društvenim normama nailazi na negodovanje od strane drugih ljudi. Na primjer, jako vikanje, lupanje, čeprkanje po tuđim stvarima je kršenje društvenih normi i uvijek je osuđeno od članova zajednice.

Zapamti

- **Norme su sastavni dio funkcionisanja jednog društva. One nas usmjeravaju na to koje ponašanje je kulturno poželjno i prihvatljivo.**
- **Norme se stvaraju prema vrijednostima u društvu. Na primjer, u makedonskom društvu dominiraju vrijednosti poput: nenasilja, mira, jednakosti, tolerancije itd.**

Aktivnost

1. Odgovori na pitanja. Objasni svoj odgovor. Navedi još jedan primjer dobrog odgovora.

   A) Kako ćeš odgovoriti na pitanje postavljeno na času?

   - Odgovorit ćeš glasno pred školskim drugovima.
   - Popećeš se na stolicu i odgovoriti na pitanje.
   - Podignut ćeš ruku i sačekati da te nastavnik/nastavnica prozove.

   B) Kako ćeš prihvatiti kritiku?

   - Plakat ću.
   - Odgovorit ću smirenim glasom: „U redu, hvala.“
   - Vikat ću na osobu koja me kritikuje.

   C) Kako ćeš nekome reći da se ne slažeš s njim?

   - „Pričaš gluposti.“
   - „Nemaš pojma.“
   - „Mislim da nije tako.“

2. Zapiši u svesku koja je posljedica svakog ponašanja. Na primjer 1)–E).

ponašanje	posljedica
1) Dereš se svom drugu.	A) Neko se osjeća lijepo.
2) Pitaš nekoga da li se osjeća lijepo.	B) Možeš mnogo naučiti.
3) Ne sređiješ tvoje stvari.	C) Igra se odvija bez ikakvih problema.
4) Slušaj pažljivo na času.	D) Lako možeš naći predmete..
5) Pratiš pravila u jednoj igri.	E) Tvoj drug je tužan.
6) Stavljaš predmete na svoje mjesto.	F) Neki drug treba da sređuje tvoje stvari.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta su društvene norme ili pravila?
2. Kada počinjemo prihvatati norme?
3. Koja je uloga društvenih normi?
4. Ljudi slijede pravila i običaje čak i kada ih niko ne gleda zato što to pokazuje njihovu odgovornost, čestitost i poštovanje prema drugima. Tako održavaju red i povjerenje u zajednici.
5. Društvene norme pomažu ljudima da se slažu i da žive mirno zajedno jer određuju šta je prihvatljivo, a šta nije. Na taj način se izbjegavaju sukobi i stvara se sklad među ljudima.
6. Primjer pravila koje nije zakon, a ljudi ga ipak poštuju je – da ustaneš starijoj osobi u autobusu. To pravilo je važno jer pokazuje poštovanje i brigu za druge.
7. Ako niko ne bi poštovao društvene norme, nastao bi nered, svađe i nepovjerenje među ljudima. Život u zajednici bi bio težak i pun sukoba.
8. Društvene norme se razlikuju od mjesta do mjesta zato što svaka zajednica ima svoje običaje, kulturu i način života. Ljudi prilagođavaju pravila prema svojim vrijednostima i tradiciji.

LIČNOST

UVODNA AKTIVNOST

- Da li su svi ljudi isti?
- Šta misliš, zašto imamo različita interesovanja i želje?

Svaka osoba ima svoju **ličnost**. Neki ljudi su veoma otvoreni i vole da su uvijek okruženi drugim ljudima, dok se drugi osjećaju ugodnije kada su sami.

Ličnost se sastoji od osobina koje nas čine posebnima, jedinstvenima i različitima jedni od drugih.

Neki ljudi su veoma kreativni i vole da izmišljaju nove stvari, dok drugi više vole da se drže prema pravilima koja postoje.

Na formiranje ličnosti utiču: porodica, škola, vršnjaci i mediji.

Svaka osoba ima svoje karakteristike koje je čine jedinstvenom ličnošću.

Melisa je **otvorena** i **energična** ličnost i često je u centru pažnje. Ona uživa u upoznavanju novih ljudi i isprobavanju novih stvari. Vesela je i voli puno da priča.

Aleksandar kao ličnost je **tih** i često **razmišlja**. On voli da čita ili da provodi vrijeme sam. Aleksandar duboko razmisli prije nego što govori i više voli da sluša nego da priča.

Jana je **kreativna** i **zamišljena**. Ona voli umjetnost, muziku i izmišljanje novih stvari. Često razmišlja izvan okvira i iznenađuje druge svojom kreativnošću.

Vedran je **ljubazan** i **brižan**. On se uvijek brine za druge. Pomaže svojim prijateljima i porodici kad god im treba i uživa u tome da druge usreći.

Zapamti

- **Na osnovu osobina ličnosti svi se mi različito ponašamo, mislimo, osjećamo i imamo različite sposobnosti.**
- **Tvoja ličnost može rasti i mijenjati se tokom vremena. Na taj razvoj utiču porodica, vršnjaci, škola i mediji.**

Aktivnost

1. Podijelite se u grupe. Odredite tip ličnosti iz navedenih primjera i razgovarajte o njima. Pronađite u svojoj grupi osobu koja je slična nekom od primjera!

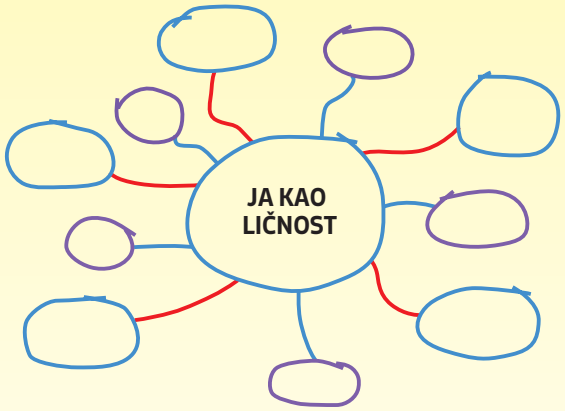
   A) U odjeljenje je došla Mirjana iz Probištipa. Ana joj se odmah ponudila za pomoć i prijateljstvo.

   B) Enis se ponudio Goranu da mu pomogne da nadoknadi gradivo iz matematike. Bio je odsutan nekoliko dana i stvarno je zaostao s lekcijama.

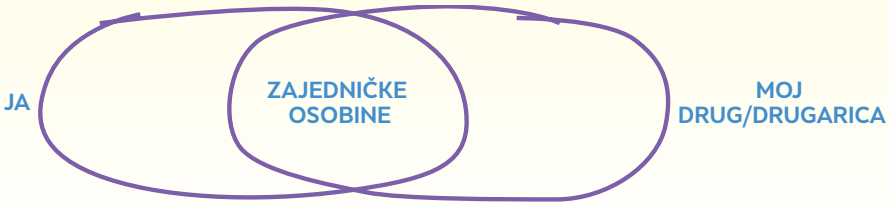
   C) Mira je odlučila da zatraži savjet od Agnese. Ona uvijek ima vremena da sasluša druge. Takođe puno čita i svi misle da ima rješenje „za sve".

   D) Kada rade u grupi, učenici uvijek žele da budu u istoj grupi s Markom. On uvijek pravi najzanimljivije crteže koje uključuju u poster.

2. Nacrtaj i popuni ovakvu mrežu u svojoj svesci:

3. Uporedi svoje osobine s osobinama svog druga/drugarice. U svesku nacrtaj Vennov dijagram i zapiši osobine po kojima se razlikujete i one koje su vam zajedničke.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta se podrazumijeva pod pojmom ličnost?
2. Šta i ko ima uticaj na formiranje ličnosti?
3. Navedi primjere različitih ličnosti.

FAKTORI SOCIJALIZACIJE

UVODNA AKTIVNOST

- Šta utiče na formiranje ličnosti?
- Zašto se ličnost mijenja tokom socijalizacije?

Faktori socijalizacije su: porodica, škola, prijatelji, vršnjaci, mediji.

Porodica

Jedan od najvažnijih **faktora** koji utiču na socijalizaciju jeste porodica. Roditelji su prvi ljudi od kojih učimo. Oni nas uče kako da govorimo i da pratimo osnovna pravila – **norme** koje su nam potrebne da bismo se uklopili u sredinu u kojoj živimo. Porodica također uči djecu vrijednostima kao što su ljubaznost, poštovanje i poštenje. Roditelji su primjer djeci kako treba da se ponašaju kod kuće i u javnosti.

- **Šta misliš, da li su roditelji primjer djeci?**
- **Koje si vrijednosti naučio/naučila od svoje porodice?**

Škola

Škola ima veliku ulogu u socijalizaciji. U školi djeca ne uče samo čitanje, pisanje i matematiku, nego i kako da sarađuju s drugom djecom. Uče kako da dijele, poštuju red i kako da rješavaju probleme sa svojim drugarima. Nastavnici pomažu djeci da shvate šta se od njih očekuje u učionici, i na taj način djeca uče kako da poštuju norme u većim grupama. Škola je također mjesto gdje djeca uče o različitim kulturama i načinima života, što im pomaže da bolje razumiju svijet oko sebe.

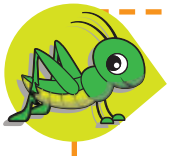

- Da li u školi postoje pravila ponašanja? Navedi nekoliko.
- Koje se vrijednosti uče u školi?

Prijatelji i vršnjaci

Prijatelji i vršnjaci su još jedan važan faktor socijalizacije. Kako djeca rastu, počinju provoditi više vremena sa svojim drugarima. Ta prijateljstva pomažu djeci da nauče kako da komuniciraju i razumiju različita mišljenja. Ponekad drugari utiču jedni na druge, učeći nove oblike ponašanja i načine razmišljanja. Dobri drugari pomažu jedni drugima da donose dobre odluke. Ali, ponekad vršnjački uticaj može navesti djecu da urade nešto što ne bi trebalo.

- Da li ti tvoji drugari pomažu da naučiš kako da se lijepo ponašaš? Navedi primjer.
- Da li si ikada osjetio/la da te neki tvoj drugar navodi na negativno ponašanje?

Mediji

Na kraju, mediji su još jedan moćan faktor u socijalizaciji. Djeca gledaju televizijske emisije, filmove i igraju videoigrice, a ti mediji ih mogu naučiti o različitim stilovima života, vrijednostima i ponašanjima. Ponekad mediji prikazuju dobre primjere, a ponekad mogu prikazati nešto što nije ispravno ili korisno. Roditelji i nastavnici mogu usmjeriti djecu da razumiju ono što gledaju u medijima i da im pomognu da donose mudre izbore.

- Da li mediji uvijek prikazuju dobre primjere?
- Navedi kakav negativan uticaj mediji mogu imati.

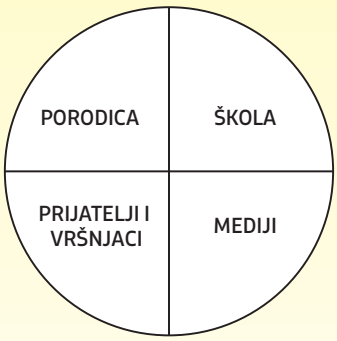
Zapamti

- **Socijalizacija je važan proces koji pomaže djeci da postanu dio društva. Roditelji, porodica, škola, vršnjaci i mediji utiču na ovaj proces na različite načine. Ovi utjecaji uče djecu kako da se ponašaju prema drugima, da razumiju svijet i da pronađu svoje mjesto u njemu.**
- **Faktori socijalizacije ne utječu uvijek pozitivno na formiranje ličnosti.**

Aktivnost

Podijelite se u grupe i igrajte igru. Svaka grupa u nacrtani krug upisuje četiri faktora socijalizacije. Na drugom listu, u četiri ugla, upisuju se faktori socijalizacije i prostor za zapisivanje pozitivnih i negativnih uticaja. Svaki učenik iz grupe zatvorenih očiju bira jedan od faktora socijalizacije upisanih u krugu. Zatim zapisuje jedan pozitivan i jedan negativan uticaj tog faktora.

PORODICA pozitivan utjecaj negativni utjecaj	ŠKOLA pozitivan utjecaj negativni utjecaj
PRIJATELJI I VRŠNJACI pozitivan utjecaj negativni utjecaj	MEDIJI pozitivan utjecaj negativni utjecaj

Pitanja za provjeru znanja

1. Koji su faktori socijalizacije?
2. Kako porodica utiče na socijalizaciju djeteta?
3. Na koji način se djeca socijalizuju u školi?
4. Da li prijatelji uvijek imaju pozitivan utjecaj na razvoj ličnosti? Objasni.
5. U svesku zapiši sadržaje iz medija koji imaju pozitivan ili negativan utjecaj na razvoj ličnosti. U tabeli je dat jedan primjer. U svesci dopuni tabelu sa više primjera.

Pozitivan utjecaj	Negativni utjecaj
Edukativne igre	Videa neprimjerena za uzrast

PRIPADNOST GRUPAMA I FORMIRANJE LIČNOG IDENTITETA

UVODNA AKTIVNOST

- Da li si nekada bio/bila dio neke grupe?
- Zašto ljudi žele da budu dio grupe?

Napiši na list tri grupe kojima pripadaš (porodica, prijatelji, sportski tim, škola itd.). Zatim podijeli svoj odgovor sa svojim drugom/drugaricom iz klupe i razgovarajte o tome kako se osjećaš zbog pripadnosti tim grupama.

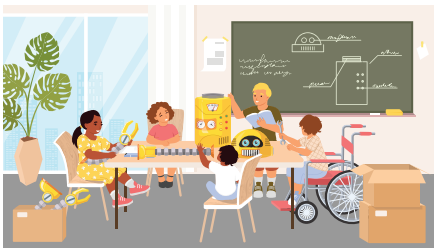
Čovjek ne može da živi i da se razvija kao ličnost potpuno samostalno, zato se povezuje s drugim ljudima. Svi mi imamo potrebu da pripadamo nekoj grupi, da se družimo i budemo zajedno s drugima. Svakodnevno provodimo život s određenom grupom. Naše vrijeme provodimo:

u parku

u školskom dvorištu

u školi

s porodicom

drugarima

Dobra grupa nas podržava, pomaže nam da rastemo i da postanemo bolji ljudi.

- **Može li neko istovremeno biti dio više grupa? Objasni.**
- **Razmisli i navedi koje su ti grupe važne u tvom životu.**

Svaka osoba pripada različitim grupama – porodici, školi, prijateljima, sportskom klubu i kulturnim ili vjerskim zajednicama. U školi, osim što su dio svog odjeljenja, učenici mogu da se uključe i u druge grupe – kao što su dramska sekcija, sportski tim, hor ili učenički parlament.

Jedan od glavnih razloga za stvaranje grupa je obavljanje određene aktivnosti. U grupi se igra, pomaže, razmjenjuju se informacije, misli, ideje i osjećanja – i druži se.

Primjeri grupa:

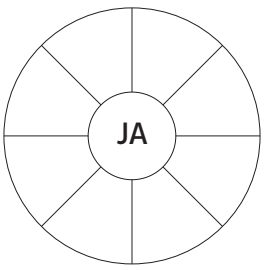
- Porodica – Članovi dijele blisku vezu i žive zajedno.
- Sportski tim – Igrači koji sarađuju kako bi pobijedili na takmičenjima.
- Odjeljenje – Učenici koji uče zajedno.
- Školski klub – Članovi koji dijele zajednička interesovanja.
- Grupa prijatelja – Prijatelji koji vole da provode vrijeme zajedno.
- Opština – Ljudi koji žive u istoj lokalnoj zajednici i dijele zajedničke usluge i pravila.
- Država – Građani koji pripadaju istoj zemlji, dijele zakone, kulturu i nacionalni identitet.

Svaka osoba ima svoj **identitet** – to znači da je svako od nas poseban i različit od drugih. Naš identitet se gradi kroz iskustva koja imamo, stvari koje volimo, način na koji razmišljamo i ljude koji nas okružuju. Jedan od najvažnijih načina na koji se oblikuje naš identitet jeste kroz pripadnost različitim grupama.

Ono što me čini posebnim, različitim od drugih, ono što me čini da budem „ja“, jeste moj identitet. Počeo je da se stvara od mog rođenja i razvija se dok rastem – tokom cijelog mog života.

Napravi točak „JA – moj identitet“. U svesku nacrtaj točak kao na crtežu. U svako polje točka napiši nešto što je dio tvog identiteta – tvoje želje, hobije, ono što umiješ da radiš, knjige koje čitaš, tvoju porodicu, tvoj dom, omiljene predmete, omiljenu muziku i slično.

Pripadnost ovim grupama ima veliki utjecaj na to ko smo, šta volimo i kako se osjećamo u odnosu na druge. Te grupe nam pomažu da se družimo, da učimo nove stvari, da se osjećamo prihvaćeno, da razvijamo svoje navike i gradimo svoje vrijednosti. One utječu na naše ponašanje i način razmišljanja.

Kroz grupe:

- **Učimo o saradnji – razumijemo kako da radimo zajedno i da se dogovaramo.**
- **Razvijamo vrijednosti – kao što su iskrenost, pravednost i poštovanje.**
- **Postajemo bolji u komunikaciji – učimo kako da razgovaramo s drugima i da razumijemo njihova mišljenja.**

Treba da pazimo da ne radimo nešto neprihvatljivo samo zato što to grupa traži. Važno je da biramo prijatelje i grupe koje nas podržavaju i pomažu nam da postanemo dobri ljudi.

Odgovori na pitanja u svojoj svesci:

- **Jesi li naučio/naučila nešto novo od neke svoje grupe?**
- **Kako ti je grupa pomogla u nekoj situaciji?**
- **Pogledaj navedene grupe i analiziraj kakav utjecaj imaju na formiranje identiteta.**

Porodica

Dok porodica priprema tradicionalna jela za vikend, Mila pomaže u kuhinji. Uči recepte od svoje bake i uživa u zajedničkim ručkovima. S vremenom počinje voljeti kuhanje i shvata koliko je važno njegovati porodične običaje.

Sportski tim

Azur trenira košarku sa svojim prijateljima. Kroz treninge uči kako igrati pošteno, sarađivati u timu i ne odustajati lako. Kada naiđe na poteškoće u školi ili svakodnevnom životu, zna da uz trud i podršku drugih može da ih prevaziđe.

Škola i prijateljstva

Ajše jako voli provoditi slobodno vrijeme sa svojim drugaricama i drugovima iz razreda. Svi oni uživaju slušati muziku i učiti nove plesove. S vremenom, iako je bila stidljiva, Ajše je skupila hrabrost da nastupa pred drugima i uči nove plesove. Shvatila je da dijeljenje istih interesovanja jača njihovo prijateljstvo.

Ekološki klub

Darko je član školskog ekološkog kluba. Zajedno sa svojim drugarima sadi drveće i skuplja otpad kako bi sačuvao prirodu čistom. Kroz te aktivnosti, Darko uči da svako može pomoći u zaštiti planete i da mala dobra djela imaju veliko značenje.

Humanitarna akcija

Jovana učestvuje u humanitarnoj akciji sa svojim školskim drugovima. Oni sakupljaju odjeću i školski pribor za djecu kojoj je pomoć potrebna. Jovana je shvatila koliko je važno biti dobar prema drugima i da čak i male stvari mogu nekoga usrećiti.

U porodici učimo o poštovanju i pomaganju, u školi stičemo znanja i pravila, a s prijateljima dijelimo iskustva i zajednička interesovanja.

Zapamti

- **Društvena grupa je grupa ljudi koji imaju nešto zajedničko, kao što su interesovanja, pravila, navike ili ciljevi. Članovi grupe pomažu jedni drugima, sarađuju i dijele iskustva. Grupe mogu biti male, poput prijatelja u školi, ili veće, kao što su sportski tim ili školska sekcija.**
- **Važno je da budemo dio grupa koje nas ne samo usrećuju, nego nas i uče važnim vrijednostima, kao što su poštovanje, tolerancija i međusobna pomoć.**

Aktivnost

1. Igra: „Grupa u akciji" Podijelite se u male grupe (4–5 učenika). Izaberite jedan od dolje navedenih scenarija. Zatim pripremite kratku dramatizaciju u kojoj ćete prikazati kako grupa može pomoći ili kako može negativno utjecati na ponašanje članova. Primjeri scenarija:

   A) Sportski tim koji se međusobno podržava

   Na košarkaškoj utakmici, Markov tim gubi s nekoliko poena razlike. On je napravio nekoliko grešaka i osjeća da je razočarao saigrače. Umjesto da ga kritikuju, saigrači mu prilaze, daju mu podršku i ohrabruju ga da nastavi igrati sa samopouzdanjem. Podsjećaju ga da pobjeda nije najvažnija – već timski rad i trud.

   B) Prijateljska grupa koja potiče solidarnost

   U Alejninom razredu, jedna učenica, Tamara, se razboli i ne može ići u školu nekoliko sedmica. Njeni prijatelji odlučuju da je posjećuju redovno, da joj donose bilješke s časova i pomažu joj da ne zaostane s učenjem.

   C) Grupa prijatelja koja nagovara jednog svog člana da učini nešto pogrešno

   David prolazi pored prodavnice s grupom prijatelja. Jedan od njih predlaže da uzmu čokoladni desert bez da plate, tvrdeći da „niko to neće primijetiti". David se dvoumi, ali grupa ga počinje nagovarati, govoreći da je to „samo sitnica" i da „pravi prijatelji sve rade zajedno". David osjeća pritisak i mora odlučiti hoće li se suprotstaviti grupi ili popustiti.

   D) Diskusija:

   - Kako se osjećaš kao dio grupe?
   - Šta je bilo najlakše, a šta najteže u grupnom radu?
   - Jesi li ikada pod pritiskom uradio nešto što nisi želio?
   - Kako bi postupio da si na Davidovom mjestu?

2. Napiši sastav o jednoj grupi kojoj pripadaš i kako ta grupa utječe na tebe (na tvoj identitet). Napiši koje si vrijednosti naučio/naučila kroz tu grupu.
3. Napravi poster ili prezentaciju o jednoj grupi kojoj pripadaš. Opiši pozitivne vrijednosti koje si naučio/naučila i kako je ta grupa utjecala na tvoj identitet.

4. Razgledaj osnovne karakteristike svake grupe i odredi koja je od njih najveća.

Grupa ima zajednički cilj ili namjeru.	Zajednički identitet ili karakteristike.	Komunikacija i interakcija.
Primjer: Članovi fudbalskog tima imaju zajednički cilj – da postanu najbolji i osvoje prvo mjesto na turniru.	**Primjer:** Učenici iz istog odjeljenja uče iste predmete. Povezuju ih zajednički interesi i ciljevi u učenju.	**Primjer:** Pozorišna grupa koja zajedno uvježbava predstavu. Članovi grupe se redovno sastaju, razgovaraju i sarađuju.

Pravila ili norme.	Osjećaj pripadnosti – članovi osjećaju da su dio grupe.
Primjer: Školski klub koji se sastaje svakog ponedjeljka. U klubu postoje pravila o tome kako se članovi trebaju ponašati.	**Primjer:** Članovi benda se osjećaju povezano jer dijele istu strast prema muzici i zajedno stvaraju umjetnost.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta su društvene grupe?
2. Kojoj grupi ti pripadaš? Kako ti ta grupa pomaže da naučiš nove stvari?
3. Šta imaju zajedničko sve društvene grupe?
4. Šta bi se dogodilo ako ne bi pripadao nijednoj grupi?
5. Zamisli da si vođa nove grupe. Kakva pravila bi postavio za sve članove grupe? Zašto?

NACIONALNA I ETNIČKA PRIPADNOST

UVODNA AKTIVNOST

- Šta znači pripadati jednoj državi?
- Kojem narodu pripadaš?
- Da li pripadnost jednoj državi znači i pripadnost istom narodu?

„Karta mog identiteta“

Nacrtaj mali simbol koji povezuješ sa svojom državom ili etničkom pripadnošću (zastava, simbol praznika, tradicionalna nošnja itd.)

Podijeli svoju „kartu identiteta“ sa svojim školskim drugovima. Zašto si nacrtao baš taj simbol? Koji simbol bi najbolje predstavljao tvoju etničku pripadnost? Koje se druge praznike slave u tvojoj porodici?

Nacionalna i etnička pripadnost su važni dijelovi našeg identiteta.

Iako nacionalni i etnički identitet mogu biti povezani, postoje razlike među njima.

Nacionalna ili državna pripadnost je veza koju imamo sa državom u kojoj živimo ili kojoj pripadamo. Ona znači da se ljudi osjećaju povezani sa svojom zemljom, njenom istorijom, kulturom i vrijednostima.

Nacionalni identitet se vidi kroz ponos koji osjećamo prema sopstvenoj državi, kroz njene simbole, kao i kroz zajedničke stvari koje povezuju sve građane te države.

Tokom Svjetskog prvenstva u fudbalu, gledanje utakmica i navijanje za svoju zemlju jača nacionalni identitet, jer se osjećamo ponosno na svoju državu i svoje sportiste.

Ako je neko državljanin RS Makedonije, on pripada makedonskoj naciji, bez obzira na njegovo etničko porijeklo. To znači da je građanin države RS Makedonija, što podrazumijeva određena prava i obaveze u toj zemlji, kao što su pravo glasa, korištenje dokumenata izdatih od države i slično.

Etnička pripadnost odnosi se na grupu ljudi koji imaju zajedničke kulturne karakteristike, kao što su jezik, običaji, vjera, historija i druge tradicije.

Etnička pripadnost može biti različita od nacionalne, jer ne moraju svi ljudi iz jedne države imati istu etničku pripadnost.

U jednoj državi mogu živjeti različite etničke grupe koje se razlikuju po jeziku, kulturi i historiji.

Svaka etnička grupa ima svoje običaje za svoje praznike.

Kakve običaje imate u vašoj porodici?

U RS Makedoniji, osim Makedonaca, žive i Albanci, Turci, Vlasi, Bošnjaci i druge etničke grupe. Svaki od ovih naroda ima svoj jezik, tradiciju i kulturu, ali svi su oni državljani RS Makedonije i pripadaju makedonskoj naciji, iako su različitih etničkih pripadnosti.

Tradicionalne makedonske nošnje i plesovi

Tradicionalna turska nošnja i ples

Tradicionalna vlaška nošnja i ples

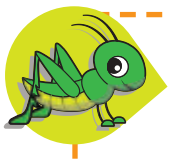

Tradicionalna albanska nošnja i instrumenti

Tradicionalna jela u RS Makedoniji

Nacionalna pripadnost odnosi se na državu kojoj pripadaš, dok se etnička pripadnost odnosi na tvoje porijeklo, tradiciju, jezik i kulturu.
To znači da je moguće da neko pripada određenoj državi, ali da ima etničko porijeklo iz druge grupe.

Zapamti

Nacionalna pripadnost određuje državu u kojoj živimo i imamo prava i obaveze, dok se etnička pripadnost odnosi na našu kulturu, jezik i historiju, koji mogu biti različiti od državne pripadnosti.

Aktivnost

1. Prepiši i dopuni:

Moje ime je...

Ja živim u državi...

Jezik koji govorimo kod kuće je...

Praznike koji slavim sa porodicom su...

2. Podijelite se u 4 grupe. Svaka grupa treba da napravi prezentaciju na zadatu temu. Svaka grupa prezentuje pred školskim drugarima.

Grupa 1: Jezik kojim govore različite etničke grupe u RSM.

Grupa 2: Tradicionalna jela različitih etničkih grupa u RSM.

Grupa 3: Tradicionalna muzika različitih etničkih grupa u RSM.

Grupa 4: Religija različitih etničkih grupa u RSM.

Nakon završetka prezentacija, možete zajedno izraditi cvjetove za svaku etničku grupu i izložiti ih na pano u svojoj učionici.

3. Na listu papira nacrtaj zastavu Republike Sjeverne Makedonije. Na zadnjoj strani napiši zašto se osjećaš ponosno što si građanin te države (na primjer: multietnički karakter, prirodne ljepote, zajedničke osobine kao što su gostoprimstvo, solidarnost itd.).

Podijeli svoje izjave sa svojim školskim drugovima.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta predstavlja nacionalna pripadnost?

2. Koje etničke grupe su zastupljene u RS Makedoniji?

3. Objasni razliku između nacionalne i etničke pripadnosti.

4. Zašto ljudi mogu imati različitu etničku pripadnost u istoj državi?

5. Izmisli simbol ili slogan koji će predstavljati multietničku pripadnost jedne države.

ULOGA GRAĐANA I POŠTOVANJE PREMA SOPSTVENOJ DRŽAVI

UVODNA AKTIVNOST

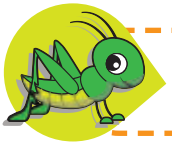
- Šta bi se desilo ako niko ne bi poštovao zakone?
- Kako bi izgledala naša svakodnevica ako ne bi bilo pravila?

Država poštuje svoje građane (na primjer: obezbjeđuje im obrazovanje, liječenje, pravo da govore maternji jezik, mogućnosti za zapošljavanje, struju i vodu). Ali i građani su veoma važni za jednu državu.

Kada govorimo o pripadnosti državi, to znači da svaki od nas ima važnu ulogu – da poštuje pravila i doprinosi razvoju svoje zemlje. A kako to možemo da učinimo?

„Nije uvijek isto biti dobar čovjek i dobar građanin."

Aristotel

Kako možemo pokazati poštovanje prema svojoj državi?

Poštovanje zakona

Javni red i mir su važni za harmonično i bezbjedno društvo.

U mnogim gradovima postoje pravila koja zabranjuju glasnu muziku u kasnim večernjim satima. Ovo omogućava ljudima da se odmore i imaju miran san.

Takođe, postoje strogi zakoni protiv bacanja otpada na javnim mjestima – oni koji ih prekrše mogu dobiti novčanu kaznu.

Poštovanje simbola države

Zastava, himna i grb su simboli R. S. Makedonije. Poštovanje ovih simbola znači poštovanje historije i vrijednosti države.

Tokom intoniranja himne na zvaničnim događajima, prisutni stoje u znak poštovanja.

Pomoć u zajednici

Pomoći zajednici ne znači samo brinuti o životnoj sredini, već i pružati podršku ljudima oko nas. Postoje grupe mladih volontera koji pomažu starijim osobama. Neke naše škole imaju projekte u kojima učenici posjećuju domove za stare i razgovaraju sa penzionerima, što mnogo doprinosi njihovom dobrom raspoloženju.

Kojim aktivnostima se može pomoći ljudima u tvojoj zajednici?

Obrazovanje i kultura

Obrazovanje je veoma važno za razvoj ličnosti i za očuvanje našeg kulturnog naslijeđa. Kada učimo o umjetnosti, pjesmama i običajima naših predaka, mi iskazujemo poštovanje prema tradiciji naše države.

Zapamti

Poštovanje prema državi znači aktivno učešće i brigu za zajednicu, prirodu i sve ljude oko nas. Kada poštujemo svoju državu, pomažemo da izgradimo bolje mjesto za život za sve.

Aktivnost

Podijelite se u dvije grupe i na polovini table nacrtajte liniju. Na vrhu jednog dijela napišite: „Država poštuje svoje građane ukoliko im obezbijedi:“, a na drugom dijelu: „Građani poštuju svoju državu tako što:“

A) U svakom dijelu upišite riječi koje odgovaraju navedenim tvrdnjama. Riječi koje se ponavljaju označite zvjezdicom *

B) Razgovarajte o značenju napisanih riječi u svakodnevnom životu.

C) Šta znače riječi koje se ponavljaju u oba dijela? Objasnite.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Da li je moguće i šta bi se desilo ako bi svaka osoba sama birala koje zakone i pravila će poštovati? Objasni svoj odgovor.**
2. **Navedi primjere poštovanja prema državi kroz pomaganje u zajednici!**
3. **Kako obrazovanje utiče na stvaranje svjesnih i savjesnih građana?**
4. **Objasni kako svako od nas može doprinijeti boljem odgovornom ponašanju i poštovanju države!**

LJUDSKE POTREBE I LJUDSKA PRAVA

UVODNA AKTIVNOST

- Zašto su nam potrebni hrana, odjeća, saobraćajni znakovi?
- Kada smo bolesni, kome treba da se obratimo?
- Šta svaki zaposleni treba da dobije na kraju mjeseca za svoj rad?

Ljudske potrebe su osnovne stvari koje su nam potrebne da bismo živjeli, rasli i bili zdravi i sretni.

Ove potrebe mogu biti fizičke (kao hrana, voda, dom i zdravstvena njega), emocionalne (kao ljubav, podrška i poštovanje), socijalne (kao prijateljstva i pripadnost zajednici).

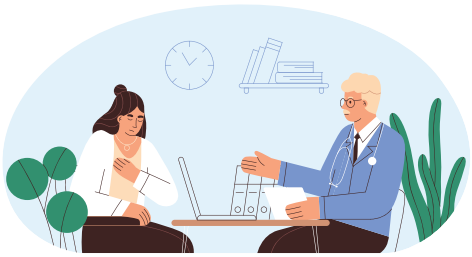
čist zrak

obrazovanje

zdrava hrana

zdravstvena zaštita

vlastita soba

računar

bicikl

džeparac

Potrebe su obično stvari bez kojih nije moguć opstanak, razvoj i napredak u društvu, i iz njih proizilaze ljudska prava.

Ljudska prava su pravila koja država mora da poštuje i štiti u odnosima s građanima.

Ta prava se ne stiču, već ih svako ljudsko biće ima od trenutka rođenja.

Imam pravo da govorim slobodno i da izražavam svoje ideje i mišljenja.

Potrebe svakog čovjeka povezane su s njegovim pravima.

Ljudska prava su osnovna prava koja svaki čovjek ima samo zato što je čovjek, bez obzira na to gdje živimo, kakva je naša boja kože, vjera ili pol.

Prava štite ljudske potrebe i obezbjeđuju da svi imaju jednake mogućnosti za život. Ona su stvorena da nam pomognu da budemo slobodni, da živimo u miru i da se razvijamo.

pravo na život

pravo na slobodu

pravo na obrazovanje

pravo na zdravstvenu zaštitu

Pravo na život Pravo na život je osnovno ljudsko pravo koje proizlazi iz naše potrebe da preživimo. Bez sigurnosti i uslova za život, ne bismo mogli opstati. Ovo pravo nam obezbjeđuje zaštitu od nasilja i opasnosti, tako da se možemo razvijati u sigurnom okruženju.

Pravo na slobodu Pravo na slobodu znači da svaki čovjek ima pravo da živi slobodno, bez nepravednog zatvaranja ili ograničenja. Niko ne smije biti prisiljen da radi protiv svoje volje ili da mu se zabrani da govori i kreće se slobodno. Ovo pravo je zaštićeno međunarodnim zakonima i ključno je za pravedno i demokratsko društvo.

Pravo na obrazovanje Pravo na obrazovanje proizlazi iz potrebe svakog čovjeka da uči, razvija se i napreduje u životu. Bez obrazovanja, ne bismo imali znanja i vještine koje nam pomažu da donosimo bolje odluke i učestvujemo u društvu kao aktivni članovi. Ovo pravo je ključno za lični i društveni razvoj.

Pravo na zdravstvenu zaštitu Pravo na zdravstvenu zaštitu povezano je s potrebom svakog čovjeka da brine o svom tijelu i svojoj dobrobiti. Bez pristupa zdravstvenoj zaštiti, ljudi ne mogu živjeti dug i zdrav život. Ovo pravo obezbjeđuje da imamo pristup lijekovima, bolnicama i zdravstvenoj njezi, što je neophodno za naš opstanak i razvoj.

Zapamti

Osnovna ljudska prava su stvorena da zadovolje osnovne potrebe ljudi za opstanak, razvoj i napredak. Ona nisu samo prava, već i potrebe koje nam omogućavaju da živimo u dostojanstvenim uslovima i da napredujemo kao pojedinci i kao društvo. Garantovanjem ovih prava, svijet može postati bolje mjesto za sve.

Nauči više

Istražuj o kršenju ljudskih prava u prošlosti.

Aktivnost

1. Podijelite se u grupe i nacrtajte ili napišite svoje kartice prema vašim potrebama i željama (hrana, kompjuter, čista voda, trotinet, telefon, knjiga, čist zrak, dom, zdravstvena zaštita...) i izrežite ih.

   Kada završite kartice, izdvojte sedam kartica od kojih bi odustali ako morate i stavite ih u prethodno pripremljenu kutiju. Odustanite i od još sedam drugih kartica i stavite ih također u kutiju. Svaka grupa lijepi preostale kartice na papir i predstavlja ih pred ostalima.

   Nakon prezentacije, diskutujte o sljedećim pitanjima:

   A) Koje stvari vam je bilo lakše ukloniti, a koje teže? Zašto?

   B) Koja je razlika između potreba i želja? Kako možete razlikovati šta je potreba, a šta samo želja?

   C) Koje stvari koje ste napisali na karticama su vaše potrebe, a koje su vaše želje? Kako to znate?

   D) Zašto je važno da pravimo razliku između potreba i želja? Kako to utiče na naša prava?
   E) Kako su potrebe povezane s pravima ljudi? Da li svi ljudi treba da imaju ista prava za zadovoljenje svojih potreba?

   F) Šta se dešava ako osnovne potrebe ljudi u društvu nisu zadovoljene?

G) Kakve aktivnosti treba da preduzme društvo, da bi bile zadovoljene potrebe svih građana? Da li će na ovaj način društvo napredovati? Objasni svoj odgovor.

H) Da li postoje slučajevi kada želje mogu postati potrebe? Navedi primjer.

2. Radite u parovima. Zamislite da ste u situaciji u kojoj nemate pristup čistoj vodi, obrazovanju ili medicinskoj pomoći. Zapišite i ilustrujte kakav bi bio vaš život ako nemate te osnovne potrebe i prava. Koje bi bile posljedice po vaš lični život, a i za cijelo društvo?

Grupa 1: „Život bez čiste vode“

Grupa 2: „Život bez obrazovanja“

Grupa 3: „Život bez medicinske pomoći“

Prezentirajte pred svojim školskim drugovima.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Šta su ljudske potrebe, a šta ljudska prava?**
2. **Od koje dobi osoba stiče ljudska prava?**
3. **Navedi primjere ljudskih prava!**
4. **Objasni pravo na život!**
5. **Koja se potreba ostvaruje pravom na obrazovanje?**
6. **Šta će se dogoditi ako je pravo na zdravlje neke osobe ugroženo? Razmisli o mogućim posljedicama! Predloži rješenje!**

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

UVODNA AKTIVNOST

- Da li su tvoja prava nekada bila prekršena? Kako?

Kada govorimo o ljudskim pravima, trebamo znati da ona pripadaju svima.

Svaka osoba stiče ova prava od samog rođenja.

U prošlosti, nisu postojala ljudska prava koja bi važila jednako za sve ljude. Ipak, postojale su ideje o slobodi, jednakosti i pravu na slobodno izražavanje.

U antičko doba, mnogi filozofi su razmišljali i pisali o slobodi i ropstvu, o pravdi i jednakosti. U to vrijeme, mnoga društva su bila veoma različita od današnjih i bila su diskriminatorna. Ljudi koji su bili robovi nisu imali nikakva prava.

Ljudska prava su prvi put međunarodno priznata nakon Drugog svjetskog rata.

Tokom Drugog svjetskog rata, ljudska prava bila su teško ugrožena. U to vrijeme, mnogi nevini ljudi su bili ubijeni ili progonjeni samo zato što su bili drugačiji.

U tim nemirnim vremenima kršena su sva pravila o tome kako ljude treba tretirati s poštovanjem.

Na kraju Drugog svjetskog rata, 1945. godine osnovana je organizacija nazvana Ujedinjene nacije. Ova organizacija je osnovana s ciljem da se spriječe nepravde i da se stvori svijet u kojem će svi ljudi živjeti u miru i s poštovanjem prema pravima drugih.

UN – Ujedinjene nacije su međunarodna organizacija čiji je cilj očuvanje svjetskog mira i provođenje ljudskih prava u zemljama širom svijeta.

Svi ljudi imaju jednaka prava.

Iako je put do uspostavljanja ljudskih prava bio dug, s vremenom su svi ljudi stekli pravo da budu jednaki pred zakonom, bez obzira na njihov status.

Godine 1948. donesen je veoma važan dokument koji se odnosi na ljudska prava.

Taj dokument se zove **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima** i donijela ga je Generalna skupština Ujedinjenih nacija.

THE UNIVERSAL DECLARATION
OF Human Rights
UNITED NATIONS

Engleska verzija
Univerzalne deklaracije
o ljudskim pravima

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je važan dokument kojim se garantuju osnovna prava svim ljudima u svijetu.

Sadrži 30 članova koji regulišu prava svih ljudi, bez obzira kojoj naciji, vjeri, boji kože ili starosti pripadaju. Ova deklaracija je temelj za mnoge važne zakone koji štite ljudska prava. Usvojena je 10. decembra 1948. godine u Parizu, u Francuskoj.

Univerzalnom deklaracijom se naglašava da:

- Svi ljudi se rađaju slobodni i jednaki.
- Svaka osoba ima pravo na život, slobodu i sigurnost.
- Niko ne smije biti diskriminisan.
- Svi imaju pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i pravednu platu.

Deklaracija nam pomaže da razumijemo da svi ljudi treba da budu tretirani s poštovanjem i dostojanstvom. To znači da svaka osoba ima pravo na obrazovanje, zdravlje i sigurnost, te da ne smijemo biti nepravedni prema drugima. Ova deklaracija promoviše ideju da svi trebamo biti jednaki i da živimo u svijetu u kojem vladaju mir, saradnja i poštivanje prava svih ljudi.

Zapamti

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima jedan je od najvažnijih dokumenata u historiji. Godine 1948. Skupština Ujedinjenih nacija usvojila je ovu deklaraciju kojom su zagarantirana važna prava poput prava na život, slobodu i jednakost. Ova deklaracija pomaže da se svi ljudi tretiraju s poštovanjem i bez diskriminacije.

Nauči više

Istraži dokumente o ljudskim pravima koji su doneseni prije Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

Aktivnost

1. Podijelite se u grupe. Nađite na internetu tekst Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i prezentirajte ga na času. Izaberite jedno pravo i napravite prezentaciju kojom ćete objasniti to ljudsko pravo i način njegove zaštite.
2. Podijelite se u tri grupe i izradite poster za zaštitu ljudskog prava.

   Grupa 1: Poster za slobodu – sloboda izražavanja, mišljenja, savjesti, religije, udruživanja, iskustva, pravično suđenje, učešće u upravljanju zajedničkim poslovima i vođenju države, kretanje i slično.

   Grupa 2: Poster za jednakost – ekonomska, socijalna i kulturna prava, obrazovanje i slično.

   Grupa 3: Poster za solidarnost – mir, zdrava životna sredina, pružanje humanitarne pomoći, važnost nauke i slično.

Pitanja za provjeru znanja

1. Zašto je važno da svi ljudi imaju jednaka prava?
2. Šta ti možeš da učiniš kako bi poštovao i štitio prava drugih?
3. Koja su ti prava najvažnija i zašto?

OSNOVNI PRINCIPI LJUDSKIH PRAVA

UVODNA AKTIVNOST

- Možeš li se sjetiti situacije u kojoj je neko bio nepravedno tretiran?
- Šta možeš učiniti ako vidiš da je neko diskriminiran?
- Kako razumiješ rečenicu: „Svi ljudi imaju određena prava koja se moraju poštovati. Ta prava vrijede za sve, bez obzira na to ko si ili odakle dolaziš".

Ljudska prava su ista za sve.

Ljudska prava su temelj na kojem se gradi pravda i jednakost u društvu. Četiri osnovna principa ljudskih prava su:

Univerzalnost

Princip univerzalnosti znači da ljudska prava važe za sve ljude, bez obzira na to gdje žive ili kojem narodu pripadaju.

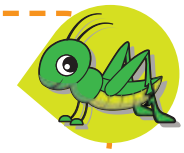

Svaka osoba ima pravo da bude slobodna. Ljudska prava važe svuda i za svakoga. Jedno dijete koje živi u Africi ima isto pravo na obrazovanje kao i dijete koje živi u Evropi.

Neotuđivost

Ovaj princip znači da se ljudska prava ne mogu oduzeti. Svaki čovjek ima pravo na život, slobodu i sigurnost.

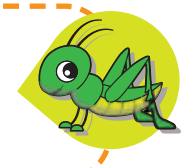
Svako dijete ima pravo na život. To pravo ne može biti oduzeto ni od strane roditelja ni od strane države. Na primjer, dijete u bolnici ima pravo da dobije liječenje, bez obzira na svoje bogatstvo ili porijeklo.

Jednakost

Svaka osoba ima pravo na jednake mogućnosti i tretman. Bez obzira na spol, rasu ili etničku pripadnost, svi imaju pravo na obrazovanje, rad i da budu poštovani.

Ako jedna djevojčica i dječak imaju iste ambicije i talente, oni trebaju imati jednake mogućnosti za obrazovanje. I djevojčice i dječaci imaju pravo da se bave sportom i da uče.

Kako da prepoznamo diskriminaciju?

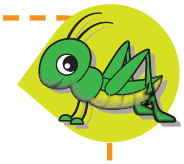
Diskriminacija je kada je neko nepravedno tretiran svog pola, boje kože, religije, jezika, nacionalnosti ili druge osobine. To se može desiti u školi, na poslu, na javnim mjestima ili u svakodnevnom životu.

Primjer diskriminacije:

Nastavnica daje domaći zadatak samo učenicima s plavim očima. To nije pravedno, jer svi učenici treba da imaju iste obaveze i mogućnosti.

Nediskriminacija znači da niko ne smije biti tretiran drugačije zato što je različit. Ne treba da se diskriminišemo zbog toga kako izgledamo, koji jezik govorimo, koja je naša vjera ili neka druga osobina.

- **Ako neko nije uključen u neku aktivnost samo zato što je druge rase ili vjere – to je nepravda.**
- **Ako je neko drugačiji po izgledu ili porijeklu, ne treba da bude isključen iz školske igre. Svi imaju pravo da budu dio grupe.**

Zapamti

- **Ljudska prava znače da svi ljudi treba da budu tretirani s poštovanjem i jednako.**
- **Principi univerzalnosti, neotuđivosti, jednakosti i nediskriminacije su temelj na kojem se gradi svijet u kojem živimo.**

Aktivnost

1. Navedi primjere iz historije ili iz današnjeg svijeta kada je neko bio lišen svog prava na život ili slobodu. Kako to možemo spriječiti
2. Podijelite se u četiri grupe. Svaka grupa treba da pročita kratku priču i da izvuče pouku iz te priče. Prezentirajte pred učenicima i razgovarajte o porukama iz priča

Grupa 1:

Tuđe cipele

Ana svaki dan nosi skupe i sjajne cipele, a njen drug Petar nosi obične i pohabane. Djeca iz škole su hvalila Anu, a ismijavala Petra.

Jednog dana, učiteljica reče:

– Hajde da napravimo eksperiment – svako da obuje cipele svog druga.

Ana odmah osjeti kako su stare cipele tijesne i neudobne. Petar, pak, prvi put osjeti šta znači nositi lijepe cipele.

– Sada razumijete li? – reče učiteljica.

Grupa 2:

Magični orah

U šumi, životinje pronašle magični orah koji je ispunjavao želje. Svako je želio da ga ima samo za sebe.

Ali, mali zeko Zoki reče:

– Hajde da poželimo nešto što će pomoći svima!

Gladna medvjedica predloži hranu za sve. Malo kornjače predloži toplu zimu. Sova predloži znanje za sve životinje.

Orah se otvori i podari im sve što poželješe. Životinje shvatiše ...

Grupa 3:

Različite boje, isto srce

U jednom dalekom kraljevstvu živjeli su ljudi različite boje kože – crvene, plave, žute i zelene. Svako od njih je mislio da je njegova boja najbolja i nisu željeli da se druže s ljudima drugih boja.

Ali, jednog dana, u kraljevstvu se pojavila misteriozna bolest. Ljudi u kraljevstvu pokušavali su da se odbrane, ali sve je bilo bezuspješno. Tada jedno mudro djevojče reče:

– Hajde da potražimo pomoć od drugih ljudi!

Svi su se uključili sa svojim idejama, prijedlozima i aktivnostima i pobijedili bolest. Tada svi shvatiše ...

Grupa 4:

Različiti, ali isti

U školi, novi dječak Kristofer nije dobro govorio jezik ostale djece. Neki su mu se podsmijavali, ali Ana, koja je voljela da čita knjige, odlučila je da mu pomogne. Govoreći mu tačne nazive predmeta, ispravljala ga je u govoru i u pisanju. Nakon nekog vremena, Kristofer je naučio jezik ostale djece i pričao im je priče iz svoje zemlje. Djeca su shvatila ...

3. Igrajte igru „Ne diskriminišemo". Sjednite u krug i po redoslijedu sjedenja neka svako navede primjer diskriminacije. Ostali u grupi trebaju predložiti kako da se ona prevaziđe.
4. Organizujte projekat pod motom: „Za svu djecu da bude sunce".
   A) Napišite poruke o jednakosti koje će biti okačene u holu škole.
   B) Napravite flajere na temu jednakosti i podijelite ih zaposlenima u školi.
   C) Pripremite se za zajedničku predstavu uz pomoć nastavnika, kako biste pomogli ranjivim grupama djece ili organizujte humanitarnu akciju.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Koja su četiri osnovna principa ljudskih prava?**
2. **Objasni princip univerzalnosti.**
3. **Objasni princip jednakosti.**
4. **Objasni konkretnim primjerima šta znači nediskriminacija.**

BORBA PROTIV DISKRIMINACIJE: ROZA LUKSEMBURG I MARTIN LUTER KING

UVODNA AKTIVNOST

- Šta je diskriminacija?
- Navedi primjer diskriminacije iz svakodnevnog života?

Tokom historije mnoga ljudska prava su bila kršena. Ipak, postojali su ljudi koji su svojim djelima pokušavali da promijene pravila i izbore se za jednakost među svim ljudima. Njihove priče nam pokazuju kako jedan čovjek može učiniti nešto značajno za sve u svijetu.

Žene nisu bile ravnopravne s muškarcima. U prošlosti, žene su često dobijale manju platu od muškaraca. Zbog tih nepravdi, pojavili su se ljudi koji su se borili za jednaka prava žena.

Jedna od njih je Rosa Luksemburg.

Rosa Luksemburg je rođena 5. marta 1871. godine u jevrejskoj porodici u Poljskoj. Bila je hrabra žena koja se borila za prava žena. Vjerovala je da svi ljudi, bez obzira da li su muškarci ili žene, treba da imaju iste mogućnosti. Zalagala se za pravo žena da uče, rade i učestvuju u politici. Njena borba inspirisala je mnoge žene da se bore za svoja prava.

U nekim dijelovima SAD-a postojali su zakoni koji su razdvajali ljude prema boji kože, a Afroamerikanci su bili prisiljeni suočavati se s ozbiljnim nepravdama. U to vrijeme, nisu smjeli sjediti na istim mjestima u autobusima kao bijelci.

Martin Luther King bio je čovjek koji je vjerovao u mirnu borbu za jednakost Afroamerikanaca u SAD-u. Vjerovao je da svi ljudi, bez obzira na boju kože, trebaju biti tretirani s poštovanjem i jednako.

Njegov najpoznatiji govor, „Ja imam san“, izrečen je kao poruka mira i jednakosti, a njegove ideje o jednakosti ne samo da su promijenile Ameriku, nego su utjeale i na cijeli svijet.

Zapamti

- **Prepoznavanje i sprečavanje diskriminacije je osnova za izgradnju društva u kojem svaki čovjek ima pravo da bude tretiran s poštovanjem i dostojanstvom.**
- **Roza Luksemburg i Martin Luter King nam pokazuju da čak i mali koraci i hrabre akcije jednog čovjeka mogu promijeniti svijet i učiniti da se svi ljudi osjećaju jednako važni.**

Aktivnost

1. Podijelite se u dvije grupe. Prva grupa treba da pripremi prezentaciju o životu i djelu Roze Luksemburg. Na kraju, prezentirajte svoje mišljenje o nepravdi prema ženama i njihovoj borbi za ravnopravnost.

   Druga grupa treba da pripremi prezentaciju o životu i djelu Martina Lutera Kinga. Na kraju, trebaju izdvojiti jedan dio iz njegovog govora „Ja imam san“ i dati svoje mišljenje o njegovoj ideji o ravnopravnosti i borbi za jednakost među ljudima.

2. Igrajte igru „U tuđim cipelama“. Stavi se u ulogu – kada bih mogao spriječiti diskriminaciju?

   A) Da sam policajac...
   B) Da sam predsjednik države...
   C) Da sam direktor škole...
   D) Da sam sudija...
   E) Da sam nastavnik/nastavnica...

Pitanja za provjeru znanja

1. **Koje su bile najčešće diskriminacije u prošlosti?**
2. **Objasni ko je bila Roza Luksemburg i za šta se borila?**
3. **Ko je Martin Luter King i koju borbu je vodio?**
4. **Kako možeš postati aktivan učesnik u stvaranju pravednog i jednakog društva za sve?**
5. **Kako se danas možeš boriti protiv diskriminacije?**
6. **Šta možeš učiniti da pomogneš u otkrivanju diskriminacije?**

PRAVA DJETETA

UVODNA AKTIVNOST

- Imaju li djeca svoja prava?
- Pogledaj slike. Objasni koja dječija prava su prikazana na njima i navedi još primjera.

Ujedinjene nacije su **20. novembra 1989. godine** usvojile veoma važan dokument nazvan **Konvencija o pravima djeteta**. Ova konvencija štiti djecu u svijetu i utvrđuje njihova prava.

Gotovo sve zemlje u svijetu su prihvatile ovu konvenciju, što pokazuje da svi žele bolje uslove za djecu. To znači da svako dijete, bez obzira na rasu, spol, jezik, vjeru, nacionalnost, imovno stanje ili zdravstveno stanje, treba da ima pravo na obrazovanje, zdravstvenu njegu i zaštitu.

Konvencija o pravima djeteta je važan dokument za zaštitu djece.

Dječija prava štite dijete i važe do njegove osamnaeste godine, kako bi raslo sigurno i sretno.

Četiri ključna dječija prava su: pravo na preživljavanje, razvoj, zaštitu i učešće. Ona pomažu djeci da odrastaju sretna, sigurna i poštovana.

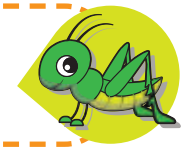
Prava na preživljavanje – ova prava garantuju da svako dijete ima osnovne uslove za život.

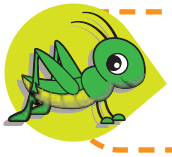
Svako dijete ima pravo na zdravstvenu zaštitu, pristup čistoj vodi, zdrave uslove za život.

Prava na razvoj su važna za učenje, rast i lični razvoj djeteta.

Svako dijete ima pravo na obrazovanje, slobodne aktivnosti, pristup knjigama i internetu, mogućnost da uči svoj jezik i kulturu.

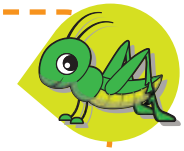
Prava na zaštitu štite djecu od nasilja, zloupotrebe i opasnih situacija.

Svako dijete ima pravo na zaštitu od dječijeg rada, zaštitu od nasilja, zaštitu od otmice, zloupotrebe interneta, prisilnog braka.

Prava na učešće omogućavaju djeci da izraze svoje mišljenje i da budu saslušana.

Svako dijete ima pravo na učešće u donošenju odluka, na izražavanje mišljenja, da se organizuje u dječija udruženja, da iznosi stavove na školskim sastancima, da bude konsultovano o odlukama koje se tiču djece.

Zašto su prava djeteta posebna?

Ljudska prava važe za sve, ali djeca imaju posebna prava zato što:

Djeca su **ranjivija** od odraslih i imaju potrebu za većom zaštitom.

Djeca **još uvijek rastu i razvijaju se**, pa im trebaju posebni uslovi za učenje, igru i zdrav život.

Djeca često **ne mogu sama da zaštite svoja prava**, pa zato države i odrasli imaju odgovornost da se brinu o njima.

UNICEF je organizacija koja radi kako bi pomogla djeci širom svijeta.

UNICEF djeluje u svim zemljama, a njegov cilj je da učini svijet boljim mjestom za svako dijete.

Zapamti

- **Svako dijete ima pravo da živi sigurno, da uči, da se razvija i da učestvuje u društvu. Odrasli, škola i država treba da poštuju i štite ta prava.**
- **20. novembar obilježavamo kao Svjetski dan djeteta.**

Aktivnost

1. Razmisli koja izjava odgovara kojem pravu. Prepiši ih u svesku i poveži tačno.

Dijete nema pristup čistoj vodi.	Pravo na učešće.
Dijete ne smije da ide u školu jer mora da radi.	Pravo na preživljavanje.
Dijete želi da kaže svoje mišljenje, ali ga niko ne sluša.	Pravo na zaštitu.
Dijete gleda uznemirujuće vijesti na televiziji sa svojim roditeljima.	Pravo na razvoj.

2. Napravite poster za promociju Konvencije o pravima djeteta i izložite ga u učionici. Podijelite dječija prava u grupe: pravo na preživljavanje, pravo na razvoj, pravo na zaštitu, pravo na učešće

Pitanja za provjeru znanja

1. Kada je donesena/usvojena Konvencija o pravima djeteta?
2. Na kojim glavnim principima se zasniva Konvencija o pravima djeteta?
3. Koja su, po tvom mišljenju, tri najvažnija prava djeteta?
4. Ako ti neko pretura po rancu bez tvoje dozvole, koje pravo ti je povrijeđeno?
5. Navedi primjer prekršenog prava na zaštitu i brigu!
6. Zašto je stvoren poseban dokument za zaštitu prava djece, različit od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima?
7. Zašto je važna organizacija UNICEF?

PRAVA I OBAVEZE

UVODNA AKTIVNOST

• Pročitajte dijalog, a zatim razgovarajte.

Pravo: Zdravo, Obavezo! Kako si danas?

Obaveza: Zdravo, Pravo! Dobro sam, razmišljam o tome kako moje obaveze pomažu da se tvoja prava pravilno koriste.

Pravo: Ja imam mnogo prava, kao pravo na učenje, pravo da kažem šta mislim, ali i ti si važna, jer bez tvojih obaveza ne bih mogao koristiti svoja prava na dobar način.

Obaveza: Tačno! Ako imaš pravo da učiš, to znači da ti je dozvoljeno da učiš, ali i ti imaš obavezu da učiš ozbiljno i da poštuješ pravila u školi. Ako imaš pravo da govoriš, moraš biti pažljiv da ne uvrijediš druge.

Pravo: Sada razumijem! Znači, moje pravo na obrazovanje ne znači samo da idem u školu, već i da se trudim, da učim i da budem pažljiv. Ako se potrudimo, svi možemo koristiti naša prava na najbolji način.

Obaveza: Upravo tako! Svako pravo ima obavezu iza sebe. Ako ne koristiš svoje pravo s poštovanjem prema drugima, možda ćeš povrijediti tuđe pravo. Tako, ako svako od nas izvršava svoje obaveze, svi ćemo biti u redu.

Pravo: Hvala ti, Obavezo! Sada razumijem da su prava i obaveze povezani. Bez tebe, moja prava ne bi bila toliko važna.

Obaveza: Tako je! Ako svi poštujemo svoju obavezu, tada će naša prava biti istinska i korisna. Zajedno možemo izgraditi bolji svijet.

A) Zašto su prava i obaveze međusobno povezani?

B) Šta bi se dogodilo kada bi svako koristio samo svoja prava, a ne pokazivao obavezu?

PRAVO	OBAVEZA
Pravo na čistu životnu sredinu (recikliranje otpada, nezagađivanje zraka i vode, i pažljivo korištenje prirodnih resursa).	Svako ima obavezu da ne baca otpad na pod, da isključuje svjetla i uređaje kada ih ne koristi, i da pomaže u očuvanju prirode za buduće generacije.

Djeca imaju prava, ali i odgovornosti u porodici, školi i široj zajednici. Ona trebaju uživati dječija prava, ali i ispunjavati svoje obaveze kako bi kasnije u životu postali odgovorni i uspješni građani.

Primjeri odgovornosti:

Zašto je važno da budemo odgovorni za vlastite postupke?
Kako odgovornost doprinosi zajednici?
Da li je moguće imati prava bez obaveza?

Poštovanje znači da cijenimo druge ljude, njihova mišljenja, osjećanja i prava. Svako od nas ima odgovornost, a najvažnije je da budemo odgovorni za sebe i svoje postupke:

- Samostalno izvršavanje ličnih zadataka
- Briga za druge i za okolinu
- Poštivanje pravila u školi i porodici

•Zašto je poštivanje drugih dužnost?
•Koje od navedenih obaveza već ispunjavaš?
•Da li uredna soba pokazuje samopoštovanje?

Zapamti

Svako pravo uključuje i odgovornost/dužnost. Kada ostvarujemo svoja prava, moramo imati na umu da smo različiti, ali svi možemo uživati ista prava. Obavezama u ostvarivanju prava smanjujemo sukobe među nama ili omogućavamo sebi slobodan život.

Nauči više

Istraži na internetu koje se organizacije bore za unapređenje prava djeteta.

Aktivnost

1. Podijelite se u pet grupa. Svaka grupa neka izabere tri prava i za svako pravo neka zapiše odgovornosti. Nakon toga, prezentirajte.
2. Nacrtaj tabelu u svoju svesku i popuni je:

Moje obaveze kod kuće	Moje obaveze u školi	Moje obaveze u društvu

3. Provjeri i uporedi odgovore u grupi.

Razmisli o onome što si naučio/la:

Sjetio/la sam se...
Razumio/la sam...
Naučio/la sam...
Bilo mi je novo...
Nije mi baš jasno...
Smatram da je korisno...
Moje emocije i osjećanja...

Pitanja za provjeru znanja

1. Objasni šta znači da svako dijete ima pravo na ime i nacionalnost.
2. Zašto je važno da svako dijete ima pravo na obrazovanje? Objasni svoje mišljenje.
3. Da li znaš da imaš pravo na odmor i igru? Zašto misliš da je to važno?
4. Šta znači imati pravo na vlastito mišljenje?
5. Da li znaš da imaš pravo da budeš zaštićen/a od nasilja i zlostavljanja?
6. Koje su razlike između prava odraslih i prava djece?
7. Da li sva djeca u svijetu imaju ista prava? Objasni svoj odgovor.
8. Kada i gdje možeš iskoristiti svoje pravo na slobodu govora?
9. Zašto je važno da se djeca saslušaju kada govore o nečemu važnom? Objasni svoje mišljenje.
10. Da li sva djeca u svijetu dobijaju jednako obrazovanje? Navedi primjere za svoj odgovor.
11. Šta znači biti odgovoran učenik?
12. Da li misliš da djeca treba da pomažu roditeljima kod kuće? Zašto?
13. Kako pokazuješ poštovanje prema drugoj djeci i odraslima?
14. Zašto je važno poštovati pravila u školi?
15. Da li osjećaš odgovornost da pomogneš nekome ko ima problem?
16. Koja slika pokazuje odgovornost, a koja neodgovornost? Objasni svoj odgovor.

slika 1

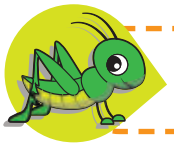

slika 2

SOPSTVENA PRAVA I PRAVA DRUGIH

UVODNA AKTIVNOST

- Navedi primjer iz neke situacije u kojoj su prekršena tvoja prava ili prava tvog druga.

Pročitaj primjere i odredi koje je pravo prekršeno.

Primjer 1: Ana ima 10 godina i želi da ide u školu, ali njeni roditelji nemaju dovoljno novca za školski pribor i odjeću. Ponekad mora da ostane kod kuće i pomaže u radu na njivi, umjesto da uči. Često sanja da postane doktorica, ali bez obrazovanja to će biti nemoguće.

Primjer 2: Marko se često plaši da ide kući. Kada ne dobije dobre ocjene, njegov otac se ljuti i ponekad viče na njega i udara ga. Ne zna kome da se obrati za pomoć i misli da mu niko neće vjerovati.

Primjer 3: Petar ima 11 godina i svaki dan poslije škole mora ići na pijacu da prodaje povrće kako bi pomogao porodici. Ponekad je toliko umoran da ne može da uradi domaće zadatke. Njegovi drugari igraju fudbal, ali on im se rijetko može pridružiti.

Primjer 4: Lena je djevojčica koja nosi naočale i pomalo je stidljiva. Neki učenici iz njenog razreda joj se stalno podsmijevaju i ne primaju je u igre. Osjeća se usamljeno i tužno jer niko ne želi da sjedi s njom tokom odmora.

Primjer 5: David dobija visoku temperaturu, ali njegovi roditelji nemaju novca da ga odvedu ljekaru. Žive daleko od bolnice, a u njihovom selu nema ambulante. Njegovo stanje se pogoršava i ostaje bolestan duže nego što bi trebalo.

- Prava su stvari koje svako dijete treba da ima.
- Sva djeca treba da imaju ista prava.

Svako dijete ima pravo da bude zaštićeno, voljeno i poštovano. Ali ponekad se ta prava krše kada djeca doživljavaju nasilje, zanemarivanje ili nepravedno ponašanje. Neka djeca se suočavaju s uvredama, prijetnjama ili agresijom od strane druge djece ili odraslih, što može da ih rastuži i nanese im štetu.

Važno je da znamo da kršenje prava nikada nije ispravno. Ako se neko dijete osjeća povrijeđeno ili ugroženo, treba da razgovara s roditeljem, učiteljem ili nekom osobom kojoj vjeruje. Traženje pomoći je hrabar korak i pomaže da se nasilje i kršenje prava zaustavi.

Svi možemo pomoći u zaštiti dječijih prava. Ako budemo ljubazni jedni prema drugima, ako poštujemo i pomažemo, stvorićemo sredinu u kojoj se svako dijete osjeća sigurno i sretno.

Pročitaj primjere. Šta misliš, da li se u napisima krije kršenje nekog prava?

- **Dnevni list Večer je 1. avgusta 2007. godine objavio tekst sa naslovom: „Majka ostavila dvogodišnju djevojčicu samu kod kuće".**
- **Dana 12.12.2007. godine u vijestima je objavljeno: „Zbog zagađene sredine u dolini Meže, više od polovine djece predškolskog uzrasta ima previše olova u krvi".**

Svako dijete treba bezbrižno djetinjstvo, oslobođeno od nasilja, eksploatacije i zloupotrebe.

Odrasli imaju važnu ulogu u tome da djecu nauče kako da prepoznaju kada su im prava povrijeđena, kako da reaguju i gdje da potraže pomoć ili da prijave povredu.

Gdje potražiti pomoć u slučaju povrede prava:

- Centri za socijalni rad
- Prihvatilišta
- Odrasli kojima vjerujete
- Građanske organizacije
- Policija i sudovi
- Narodni pravobranilac

Zapamti

Svako dijete ima svoja prava i njihovo kršenje mora biti prepoznato i zaustavljeno na vrijeme, po potrebi uz stručnu pomoć. Djeca imaju osnovno pravo da budu zaštićena od svih oblika nasilja.

Nauči više

Istraži koje mjere predlažu neke evropske zemlje u vezi s aktuelnim kršenjem dječijih prava.

Aktivnost

1. Podijelite se u dvije grupe. Istražite na internetu simbole/znakove koji se koriste kao poziv za pomoć protiv nasilja! Nacrtajte simbole na poster i okačite ga u učionici.
2. Napiši sastav o primjeru povrede nekog dječijeg prava i tvoje mišljenje o zaštiti tog prava. Zatim pročitaj sastav pred svojim školskim drugovima i razgovarajte o temi.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta znači povreda prava?
2. Koja dječija prava, po tvom mišljenju, se najčešće krše?
3. Kome se treba obratiti ako je neko tvoje pravo povrijeđeno?

STANOVNIŠTVO I KONTINENTI

Rezultati učenja

Učenik/učenica će biti sposoban/sposobna:

- da objasni kako su velika geografska otkrića doprinijela širenju stanovništva s jednog kontinenta na drugi;
- da podredi kontinente po veličini prema površini, broju stanovnika i gustini naseljenosti, da razlikuje najgušće naseljeni kontinent od kontinenta s najvećim brojem stanovnika;
- praviš razliku između nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja stanovništva;
- da objašnjavaš strukturu i kretanje stanovništva u svijetu;
- da navedeš najveće države na svakom kontinentu (prema površini i prema broju stanovnika) i njihove glavne gradove, te ih pokaže na geografskoj karti;
- da opisuješ Republiku Sjevernu Makedoniju prema njenom položaju (Evropa i Balkansko poluostrvo), površini, broju stanovnika i gustini naseljenosti.

POJAVA PRVIH LJUDI I NJIHOV ŽIVOT

UVODNA AKTIVNOST

Šta misliš, kako je nastao čovjek?

Čovjek se relativno kasno pojavio na planeti Zemlji. Za postanak čovjeka postoje dva objašnjenja. Jedno je religijsko, a drugo se zasniva na naučnim istraživanjima. Nauka kaže da se čovjek postepeno razvio iz jedne vrste čovjekolikih majmuna.

Najstarijeg pretka čovjeka nazivamo pračovjek.

Prema nekim istraživanjima, pračovjek se najprije pojavio u **Istočnoj Africi, prije miliona godina**, pri čemu su prirodni uslovi imali veliko značenje za njegov nastanak. Naši čovjekoliki preci na Zemlji su zavisili od prirode. Zato su živjeli u toplim predjelima u kojima je bilo vode i hrane, odnosno postojali su uslovi za život.

Šta misliš, kako je izgledao pračovjek i kako je izgledalo njegovo prebivalište?

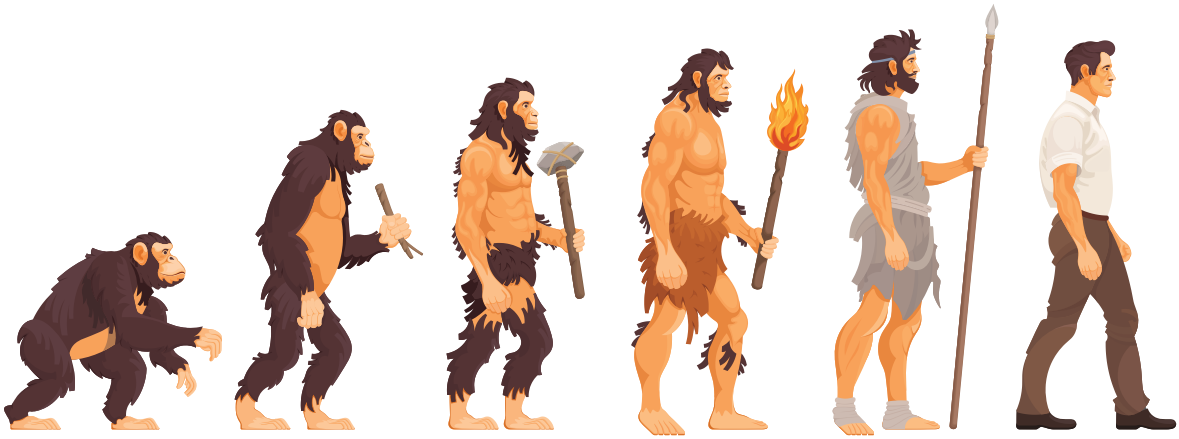

Po svom izgledu, pračovjek se mnogo razlikovao od današnjih ljudi. Bio je pogrbljen, prekriven dlakom, a glava mu je bila manja.

U početku, praiskonski čovjek živio je u pećinama. Veći dio vremena provodio je sjedeći ili se penjući po drveću, hraneći se plodovima i korijenjem različitih biljaka i životinjama koje je sam lovio i nalazio u prirodi. Da bi dohvatio plodove sa grana, pračovjek se ispružao i izduživao tijelo.

Prvobitni čovjek se postepeno uspravljao i počeo da se kreće na zadnjim nogama. Pravio je oruđa i predmete od drveta, kostiju i kamena, a kasnije je otkrio vatru i metal, uzgajao biljke i pripitomljavao životinje.

Razvoj čovjeka putem evolucije

Šta misliš, na koji način su komunicirali prvi ljudi?

Prvi ljudi nisu znali da govore, već su mogli da izraze svoje misli i osjećanja pomoću govornih zvukova, mimike i gestikulacije. Njihova komunikacija često se odvijala putem slika i crteža koje su iscrtavali na zidovima pećina u kojima su živjeli. Najčešće su crtali bizona, konja, žirafu, slona, kao i prizore iz svakodnevnog života.

Da bi opstao u prirodi i preživio, čovjek je morao da razmišlja, odnosno da koristi svoj razum. Postepeno je razvio govor. Imao je prednost u odnosu na druge životinje, a to je bila moć da razmišlja, da se prilagođava, da živi u grupi, da sarađuje, traži hranu i zajedno lovi. Na taj način, čovjek se izdvojio od životinja.

Zapamti

- **Pračovjek se pojavio prije miliona godina.**
- **Prvobitni čovjek je živio u pećinama.**
- **Prvi ljudi su komunicirali govorom, zvukovima, mimikom i gestikulacijom.**

Nauči više

Evolucija je dugotrajan proces promjene kroz koji se živa bića razvijaju i mijenjaju tokom generacija.

Aktivnost

1. Radite u parovima. U Vennov dijagram upišite razlike i sličnosti između pračovjeka i savremenog čovjeka.
2. Podijelite se u grupe. Svaka grupa neka istraži i pronađe fotografije prema zadatku. Napravite foto-album ili prezentaciju i predstavite je pred svojim školskim drugovima.

   Grupa 1: Kako je izgledao čovjek u prošlosti, a kako izgleda danas?

   Grupa 2: Alati i predmeti koje su ljudi koristili u prošlosti i koje koriste danas.

   Grupa 3: Kako su ljudi komunicirali u prošlosti, a kako komuniciraju danas?

Pitanja za provjeru znanja

1. Kako se zove najstariji predak čovjeka?

2. Na kojem mjestu su se pojavili prvi ljudi?

3. Gdje je živio i čime se hranio prvobitni čovjek?

4. Koja je razlika u komunikaciji prvih ljudi i savremenog čovjeka?

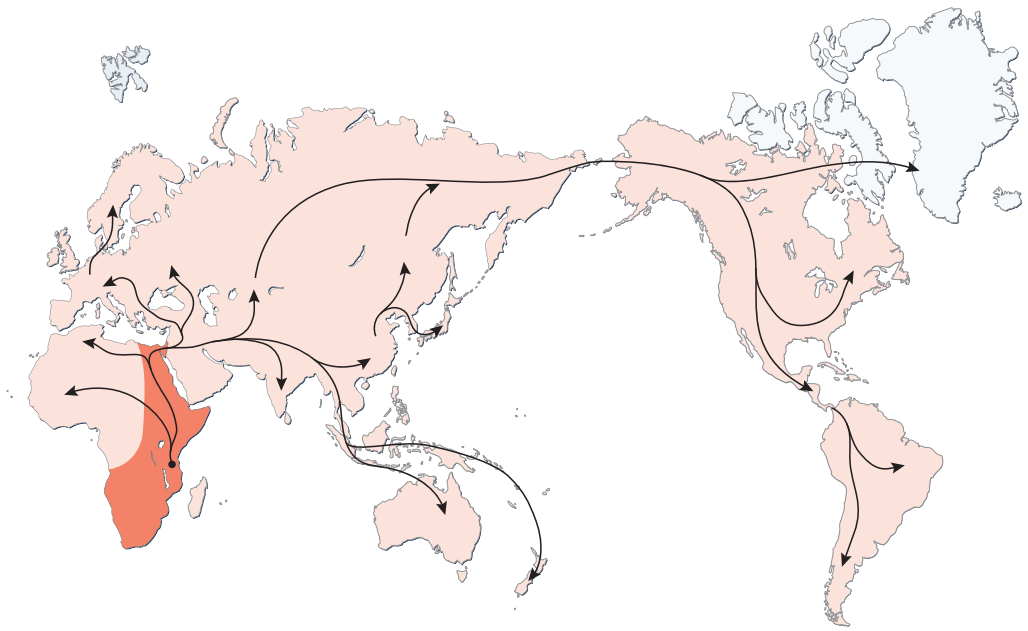
5. Da li alati koje je izrađivao pračovjek nalaze primjenu danas i gdje?

ŠIRENJE STANOVNIŠTVA NA ZEMLJI

UVODNA AKTIVNOST

- Koja su mjesta bila najpogodnija za naseljavanje ljudi?
- Kakvi prirodni uslovi treba da postoje u nekom kraju da bi ga ljudi naselili?

Razvoj i širenje stanovništva na Zemljinoj površini bio je postepen i trajao je veoma dugo.

Prostorno širenje čovjeka na Zemlji

Prirodni faktori, kao što su reljef, klima, vode i prirodna bogatstva, bili su presudni za razvoj i prostorno širenje čovjeka. Zato je veća naseljenost bila pored plodnog zemljišta, u ravničarskim, brežuljkastim oblastima, na pašnjacima i u šumama, pored mjesta s vodom (rijeke, jezera, mora), a manja naseljenost u planinskim, pustinjskim i polarnim područjima.

Lov i potraga za hranom bili su razlozi zbog kojih su naši preci napuštali svoja prebivališta i, u potrazi za hranom, naseljavali nove predjele.

Razvijanjem oruđa za rad, pronalaskom prevoznih sredstava i oružja, ljudi su lakše mijenjali prirodu u skladu sa svojim potrebama. Počeli su da plove svim morima, da trguju i da se naseljavaju u udaljenim i nepoznatim zemljama.

Život naših predaka odvijao se u različitim prirodno-geografskim uslovima, a to je dovelo do postepenih promjena u njihovom fizičkom izgledu – dobijali su svijetlu ili tamnu kosu, tamnu ili svijetlu boju kože.

Vremenom su ljudi sve više širili granice naseljenih oblasti na Zemlji.

Objasni šta znači naseljeno područje ili naseljena oblast.

STALNO NASELJENO PODRUČJE

Područja Zemlje koja su stalno naseljena od strane ljudi nazivaju se **stalno naseljenim područjima**. Tu ljudi žive u stalnim naseljima (seoskim i gradskim), obrađuju zemlju i imaju povoljne uslove za život.

Savremeni čovjek se sve više naseljava na širem prostoru.

Seosko naselje

Gradsko naselje

Seosko naselje s obradivim poljoprivrednim površinama

Objasni šta se misli kada se kaže da ljudi privremeno naseljavaju neki prostor.

PRIVREMENO NASELJENO PODRUČJE

Područja koja ljudi naseljavaju samo u određeni period ili sezonu tokom godine nazivaju se **privremeno naseljenim područjima**. Tu spadaju visoke planinske ispaše, neka turistička naselja (na planini, rijeci, moru, jezeru), vikend i ribolovna naselja, usamljena ostrva i slično.

Ove prostore čovjek naseljava samo u određenom periodu (sezoni) godine.

Vikend-naselje na jezeru

Ribarsko naselje

Planinsko vikend-naselje

Znaš li za mjesta u svijetu gdje ne žive ljudi?

NENASELJENO PODRUČJE

Velike površine Zemlje su **nenaseljena područja**. To su surovi polarni predjeli, velike pustinje, tropske šume, močvare i visoke snježne i stjenovite planine iznad 6000 metara nadmorske visine.

Surovi prirodni uslovi (vrlo visoke ili vrlo niske temperature zraka, nedostatak izvora pitke vode, stalni led i slično) uzrokovali su da neka područja na Zemlji ostanu nenaseljena.

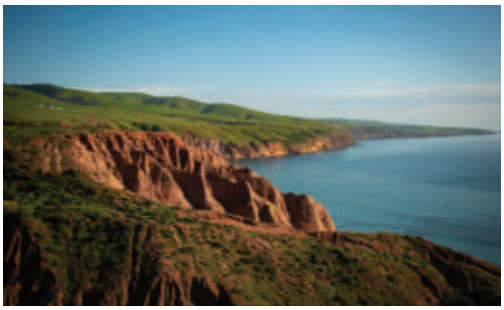
Pješčana pustinja

Močvarno područje

Polarni predjeli

Stjenovita područja

Zapamti

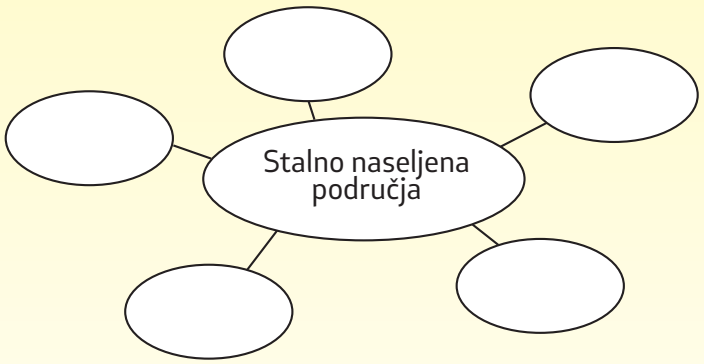
- **Reljef, klima, vode i prirodna bogatstva bili su presudni za razvoj čovjeka i njegovo naseljavanje na širem prostoru.**
- **Na Zemlji postoje predjeli koji su stalno, povremeno ili uopće nenaseljeni.**

Nauči više

Iglo je privremeni zimski dom ili lovište kanadskih i grenlandskih Inuita (Eskima). Napravljen je od blokova snijega.

Aktivnost

1. Istražite o Beduinima prema zadatim pitanjima:
   A) Na kojem kontinentu i u kojem dijelu kontinenta žive Beduini?
   B) Čime se najčešće bave Beduini?
   C) Kakav je oblik njihovog boravišta?
   D) Razgovarajte, uporedite i predstavite dobijene informacije pred školskim drugarima.
2. Precrtaj šemu u svoju svesku i napiši primjere poznatih stalno naseljenih područja.

3. Podijelite se u grupe. Zamislite da treba da organizujete posjetu za grupu turista. Svaka grupa neka zapiše i predstavi zanimljiva mjesta i važne oblasti koje bi trebalo posjetiti u svom mjestu:
   Grupa 1: bira jedno stalno naseljeno područje
   Grupa 2: bira jedno povremeno naseljeno područje
   Grupa 3: bira jedno potpuno nenaseljeno područje
   Grupa 4: su turisti koji biraju gdje bi željeli ići u posjetu
4. Istraži na internetu kako Eskimi grade privremena skloništa i predstavi to svojim učenicima na narednom času.

Pitanja za provjeru znanja

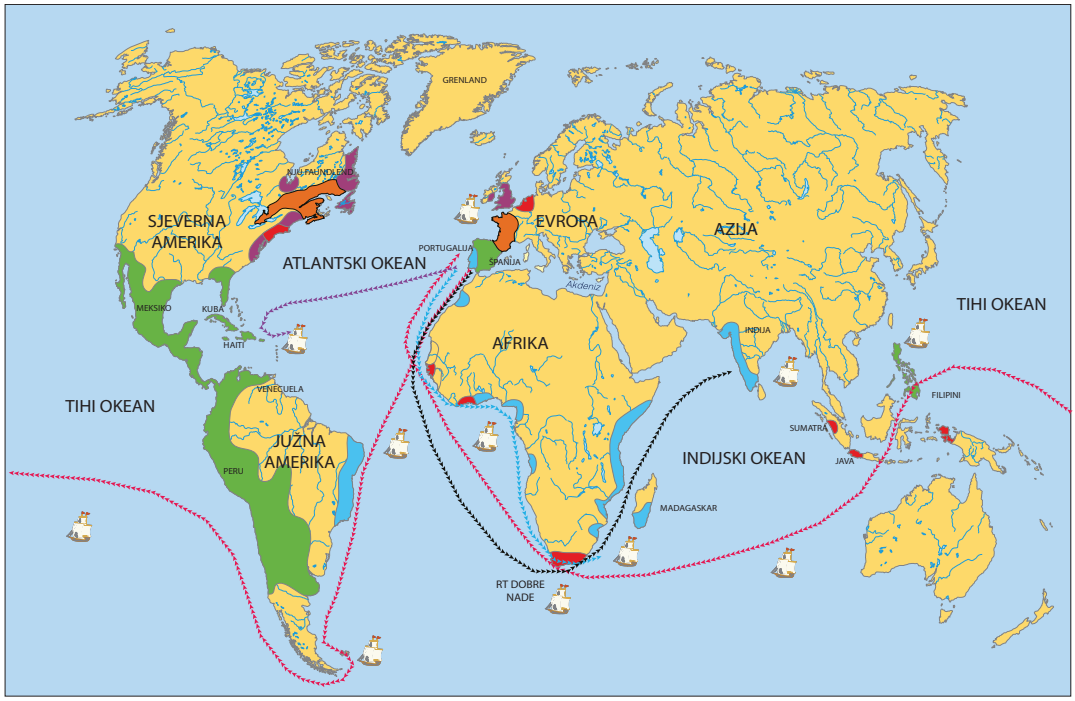
1. Koji prirodni faktori su važni da bi ljudi naselili neki prostor?
2. Navedi koji su kontinenti prvi bili naseljeni.
3. Za koje područje kažemo da je stalno naseljeno?
4. Navedi područja koja su povremeno naseljena.
5. Navedi neka potpuno nenaseljena područja.
6. Može li povremeno naseljeno područje postati stalno naseljeno i kako?

OTKRIĆA KONTINENATA

UVODNA AKTIVNOST

Pokušaj svojim riječima objasniti pojam otkriće.

Velika geografska otkrića povezana su s potrebom da se otkriju novi trgovački putevi, nove zemlje i izvori sirovina. U periodu od 15. do 17. vijeka u Evropi se povećala potražnja za začinima, zlatom, svilom, dragim kamenjem i sličnim robama.

Karta velikih geografskih otkrića

Naučnici i pronalazači tog perioda otkrili su kompas, vatreno oružje i barut, te su usavršili i geografske karte.

Kompas

Stara geografska karta

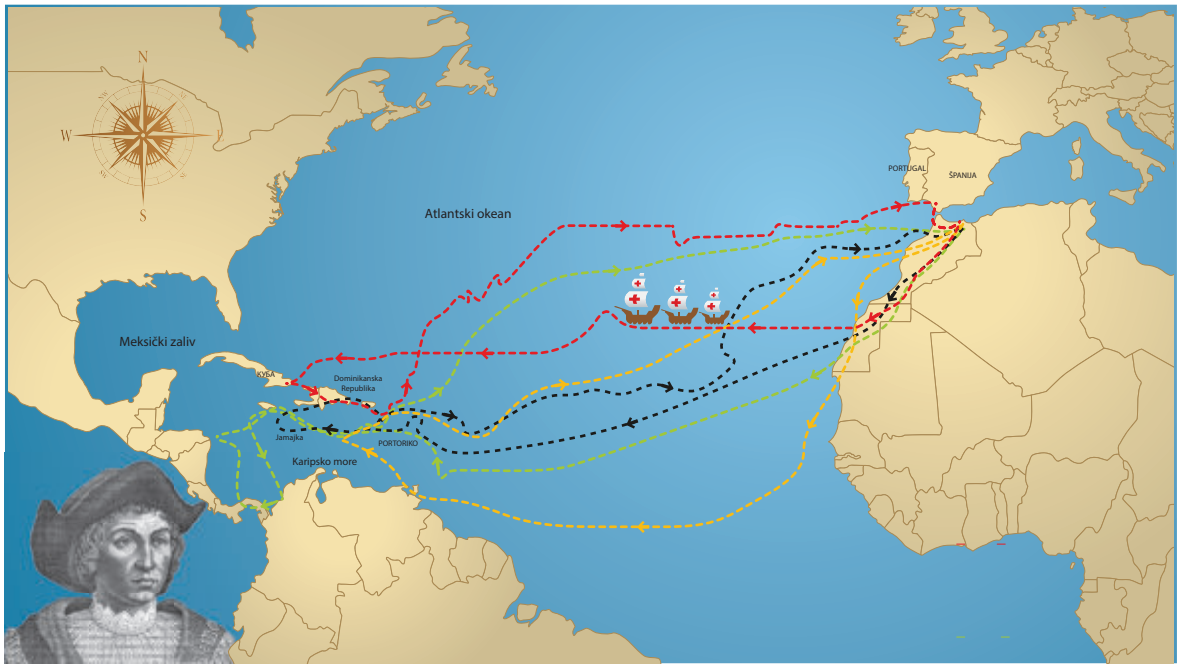
Evropski narodi su počeli da grade nove, izdržljivije brodove (tipa **karavela**), koji su mogli da plove i po morima koja su bila mnogo teža za plovidbu od Sredozemnog mora. Tada su se dogodila najznačajnija pomorska putovanja i istraživanja, koja su doprinijela: otkriću kontinenta Amerike, pronalasku pomorskog puta do Indije, i prvom putovanju oko svijeta.

Brod Karavela

Kristofor Kolumbo bio je poznati moreplovac iz Đenove (Italija), koji je bio angažovan za pomorska putovanja s ciljem pronalaska pomorskog puta do Indije. Godine 1492. Kolumbo je krenuo ka zapadu preko Atlantskog okeana i umjesto da stigne u Aziju, stigao je u novi, nepoznat svijet (današnja Amerika). Mislio je da je stigao u Indiju pa je tamošnje stanovnike nazvao Indijanci. Kolumbo je još tri puta plovio preko Atlantskog okeana, a da nije saznao da je otkrio novi kontinent.

Ipak, nekoliko stotina godina prije Kolumba, Vikinzi su doplovili do američkog kontinenta, ali ga nisu naselili.

Hristofor Kolumbo

Putovanja Kolumba – važna su za otkriće Amerike.

Italijanski moreplovac **Amerigo Vespuči**, nakon Kolumbovih putovanja, posjetio je i istraživao iste teritorije i utvrdio da se ne radi o Indiji, već o nepoznatom kontinentu. U njegovu čast, kontinent je dobio ime Amerika, jer je bio prvi istraživač koji je dokazao postojanje velikog nepoznatog kopna. Vijest o novootkrivenom kontinentu brzo se proširila i omogućila naseljavanje mnogih naroda iz Evrope.

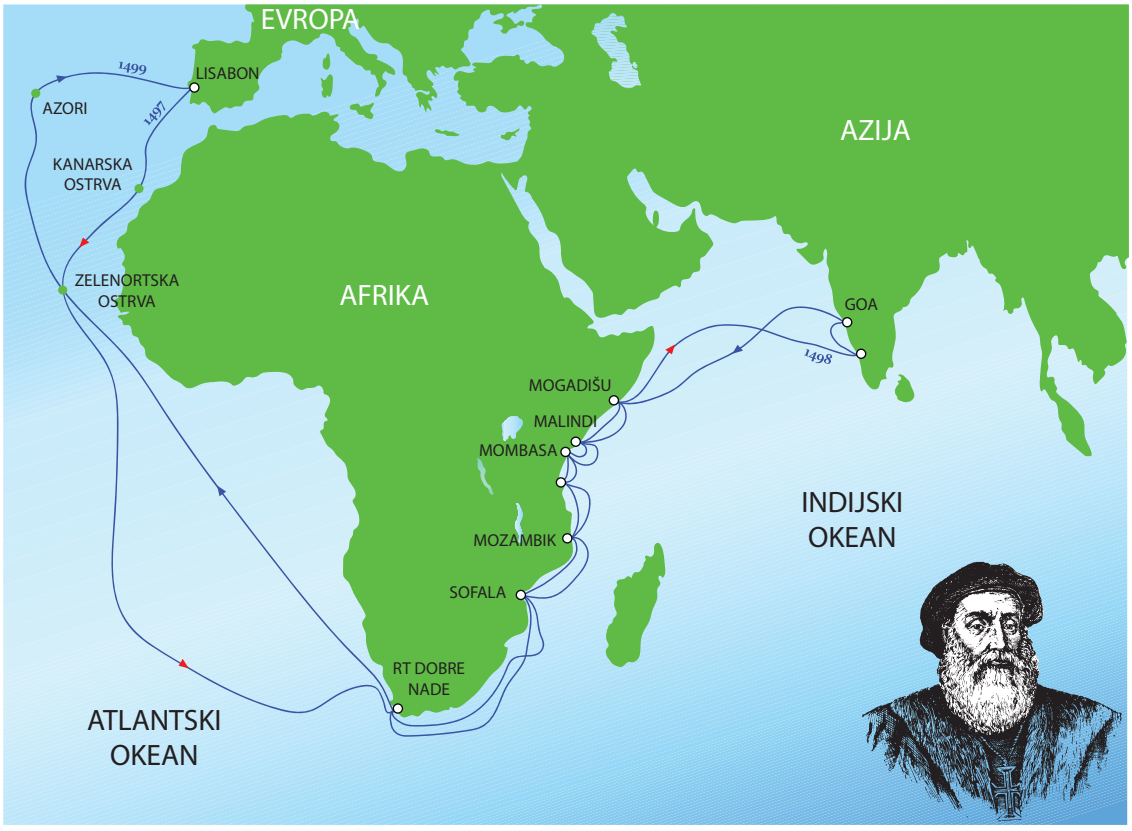

Amerigo Vespuči

Sjeverna i Južna Amerika

Vasko da Gama bio je poznati portugalski moreplovac koji je krenuo na put duž obale Afrike i nakon dugog putovanja stigao do Indije. On je uspostavio pomorski put između Evrope i Azije, što je omogućilo lakše odvijanje trgovine morem.

Pomorski put do Indije

Vasko da Gama

Fernando Magelan bio je portugalski moreplovac koji je plovio Atlantskim okeanom, obišao Afriku i uplovio u vode drugog okeana. Pošto nije bilo mnogo talasa kao u Atlantskom okeanu, Magelan je taj okean nazvao Tihi okean. On je bio prvi moreplovac koji je otplovio iz Evrope do Azije idući prema zapadu, i prvi Evropljanin koji je prešao Tihi okean. Magelan je važan jer je dokazao da Zemlja nije ravna ploča, već da ima okrugao oblik

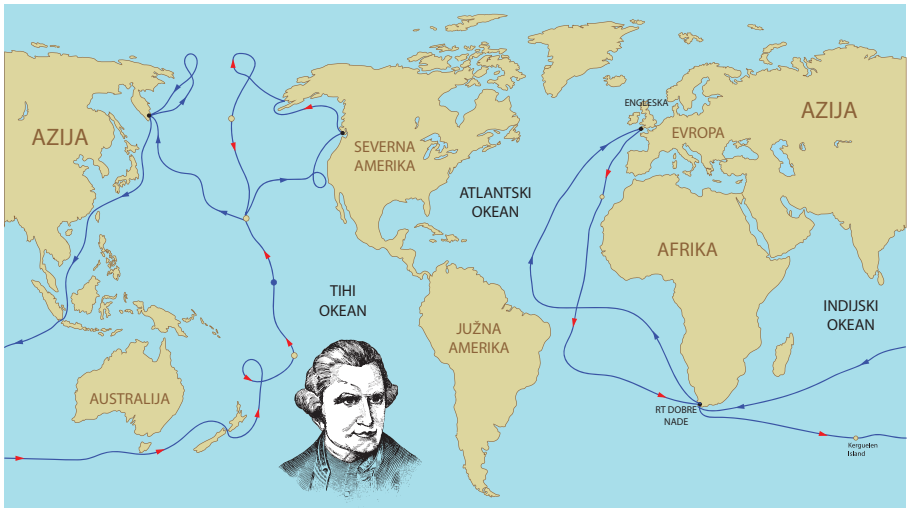
Fernando Magelan je 1519. godine isplovio iz luke u Španiji, a 1521. godine se vratio u istu luku.

Fernando Magelan

Putovanje Magelana
(prvo putovanje oko svijeta)

Britanski istraživač kapetan **Džejms Kuk** imao je tri putovanja po Tihom okeanu. On je prvi istraživač koji je omogućio kontakt Evrope s Australijom i Novim Zelandom.

Džejms Kuk

Putovanje Džejms Kuk

Velika geografska otkrića imaju suštinsku važnost i predstavljaju jedan od najznačajnijih perioda u svjetskoj historiji. Ona su izazvala velike promjene u tadašnjem svijetu, posebno u Evropi. Sa novootkrivenih kontinenata u Evropu su prenesene poljoprivredne kulture kao što su: krompir, paradajz, kukuruz i grah.

Zapamti

Velika geografska otkrića omogućila su naseljavanje novootkrivenih kontinenata, ubrzala trgovinu i razmenu dobara u različitim delovima sveta. Ubrzan je razvoj nauke i medicine.

Nauči više

Davno, ljudi nisu znali koliko je Zemlja velika i šta se nalazi na njenim krajevima. Ali hrabri moreplovci krenuli su u avanture da otkriju nove zemlje, puteve i bogatstva.

Feničani su bili jedni od prvih velikih moreplovaca. Plovili su Sredozemnim morem i trgovali zlatom, srebrom, staklom i ljubičastom bojom (koja je tada bila veoma retka i skupa). Kasnije je Marko Polo putovao kopnenim putem svile do Kine, i kada se vratio, pričao je o bogatstvima, čaju i čudima koje je tamo video.

Aktivnost

1. Istraži putem interneta koji se jezici govore u Sjevernoj, a koji u Južnoj Americi. Koji je razlog njihove upotrebe?
2. Istraži koji su začini doneti iz Azije u Evropu.
3. Uz pomoć informacija s interneta opiši putovanje Kristofor Kolumba.

Pitanja za provjeru znanja

1. Navedi razloge putovanja koja su dovela do velikih geografskih otkrića..
2. Ko je bio prvi evropski istraživač koji je otkrio put do Indije preko Afrike i kada se to dogodilo?
3. Koji je bio cilj putovanja Kolumba i šta je otkrio tokom tog putovanja??
4. Šta je bio glavni motiv putovanja Vaska da Game do Indije?
5. Po čemu je poznat Magelan?
6. Kakav utjecaj su otkrića istraživača imala na razvoj trgovine?
7. Zašto je značajan Džejms Kuk i kako je to promijenilo mapu svijeta?

POVRŠINA KONTINENATA

UVODNA AKTIVNOST

- Na osnovu karte, nabroj kontinente na Zemlji.
- Procijeni pomoću karte svijeta koji kontinent ima najveću površinu.

Karta svijeta s kontinentima

Kontinenti su najveće kopnene površine okružene morima i okeanima.

Na Zemlji postoji **sedam kontinenata**:

- **Sjeverna Amerika**
- **Evropa**
- **Azija**
- **Afrika**
- **Australija sa Okeanijom**
- **Južna Amerika**
- **Antarktik**

U tabeli su dati podaci o površini kontinenata.

Kontinenti	Površina u kvadratnim kilometrima
Evropa	10 miliona km^2
Antarktik	14 miliona km^2
Sjeverna Amerika	24 miliona km^2
Južna Amerika	18 miliona km^2
Afrika	30 miliona km^2
Azija	44,5 miliona km^2
Australija i Okeanija	9 miliona km^2

Koji kontinent ima najveću, a koji najmanju površinu?

Zapamti

Na Zemlji postoji sedam kontinenata, a to su: Evropa, Azija, Sjeverna Amerika, Južna Amerika, Afrika, Australija i Okeanija te Antarktik.

Prema površini, najveći kontinent je Azija, a najmanji kontinent je Australija i Okeanija.

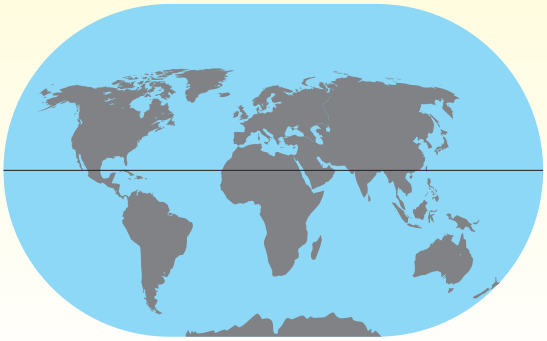
Nauči više

Prema načinu na koji su ljudi otkrivali, upoznavali i naseljavali kopnene mase, kontinenti se dijele na kontinente **Starog Svijeta** (Azija, Afrika i Evropa) i kontinente **Novog Svijeta** (Sjeverna Amerika, Južna Amerika, Antarktik i Australija s Okeanijom).

Aktivnost

1. Koristi tabelu s podacima o površini kontinenata i nacrtaj stubasti dijagram. Zatim poređaj kontinente po veličini, počevši od najvećeg ka najmanjem.
2. Izračunaj kolika je ukupna površina Sjeverne i Južne Amerike i procijeni koji kontinent je veći od njihove ukupne površine zajedno.
3. Navedi koji se kontinenti nalaze na sjevernoj, a koji na južnoj Zemljinoj hemisferi.

SJEVERNA HEMISFERA

JUŽNA HEMISFERA

Koristi političku kartu svijeta.

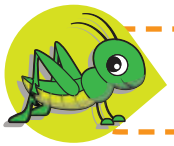
Pitanja za provjeru znanja

1. Navedi kontinente na Zemlji.
2. Koji kontinent ima najveću, a koji najmanju površinu?
3. Koji kontinent ima najviše država, a ujedno je i drugi po veličini?
4. Koji kontinent je prekriven ledom i nema stalno stanovništvo, iako je po površini veći od Evrope i Australije?
5. Koji kontinent je jedini koji je u isto vrijeme i država i kontinent?

BROJ STANOVNIŠTVA NA KONTINENTIMA

UVODNA AKTIVNOST

Šta misliš, da li je broj stanovnika veći ako je veličina kontinenta veća?

Koji su faktori najvažniji za brojnost stanovništva?

Broj stanovništva označava koliko žitelja živi na planeti Zemlji.

Ukupan broj stanovnika u 2024. godini iznosi oko **8 milijardi ljudi**. Broj stanovnika po kontinentima je različit.

U tabeli je prikazan broj stanovnika po kontinentima u svijetu za 2024. godinu.

Kontinenti	Broj stanovnika
Azija	5 milijardi
Australija i Okeanija	46 miliona
Evropa	744 miliona
Sjeverna Amerika	617 miliona
Afrika	1,5 milijardi
Antarktik	/
Južna Amerika	438 miliona

Koji kontinent je najnaseljeniji, a koji najmanje naseljen?

Jedini stalno nenaseljeni kontinent je Antarktik. Stanovništvo Antarktika čine naučnoistraživački timovi (stanice). Tamo nema stalnih stanovnika. Broj ljudi se mijenja u zavisnosti od vremenskih uslova – tokom ljetnih mjeseci ima oko 5000 ljudi, dok se tokom zime broj smanjuje na oko 1000 ljudi.

Zapamti

1. **Broj stanovnika označava koliko ljudi živi na planeti Zemlji.**
2. **Najnaseljeniji kontinent je Azija, a najmanje naseljen kontinent je Australija i Okeanija. Antarktik je jedini nenaseljeni kontinent.**

Nauči više

Početkom 20. vijeka broj stanovnika naše planete iznosio je 1,6 milijardi. Od tada pa do danas, taj broj je porastao na 8 milijardi ljudi. Taj rast doveo je do promjena u vremenskim obrascima, gubitka staništa, zagađenja životne sredine, kao i do iscrpljivanja prirodnih resursa.

Aktivnost

Podijelite se u sedam grupa. Svaka grupa treba da izradi plakat na kojem će predstaviti jedan kontinent. Plakat treba da sadrži ilustracije ili fotografije, podatke o površini u km^2, broj stanovnika, druge zanimljive karakteristike tog kontinenta. Na primjer Australija je kontinent kengura.

Prezentujte svoj plakat pred razredom.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Koliki je ukupni broj stanovnika na planeti Zemlji?**
2. **Koji kontinent ima najveći broj stanovnika?**
3. **Koje mjesto zauzima Evropa prema broju stanovnika i koliko ona iznosi?**

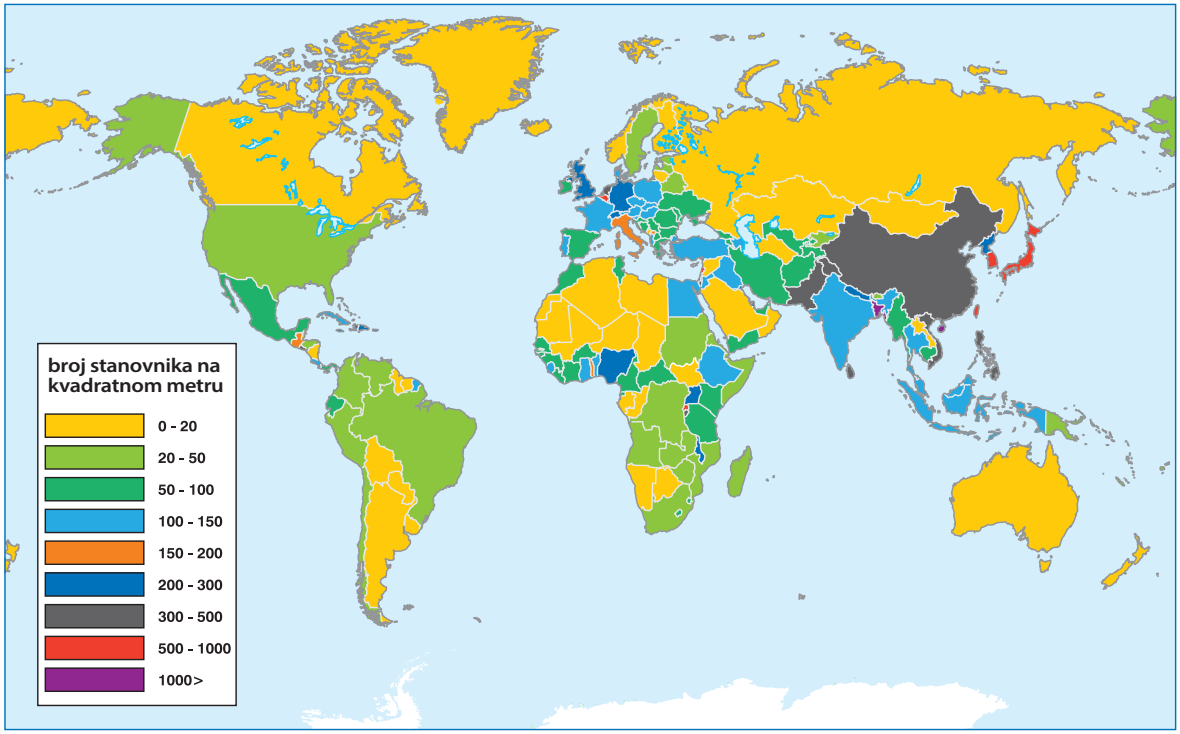
GUSTINA NASELJENOSTI

UVODNA AKTIVNOST

- Da li gustina naseljenosti zavisi od broja stanovnika na kontinentu? Objasni!
- Koja područja na Zemlji su nenaseljena? Navedi primjer.

Gustina naseljenosti predstavlja broj stanovnika koji živi na površini od 1 km^2.

Gustina naseljenosti se određuje tako što se ukupan broj stanovništva podijeli s veličinom (površinom) teritorije na kojoj to stanovništvo živi..

Gustina naseljenosti u zemljama u 2024. godini

Gustina naseljenosti nije jednaka u svim dijelovima Zemlje.

Prosječna gustina naseljenosti u svijetu iznosi oko 53 žitelja po kvadratnom kilometru.

Gustina naseljenosti se povećava sa porastom broja ljudi. Ona zavisi od više faktora: klime, reljefa, prirodnih bogatstava, razvijenosti industrije, zdravstvenih uslova i drugih.

Najgušće naseljene su oblasti duž dolina velikih rijeka, plodne nizije, rudarska područja. Gušće su naseljeni primorski dijelovi kontinenata nego njihovi unutrašnji dijelovi.

Najrjeđe naseljeni su najsjeverniji dijelovi Evrope, Azije, Amerike, kao i visoke planine i pustinjska područja.

U tabeli je navedena gustina naseljenosti po kontinentima prema popisu iz 2024. godine.

Kontinent	Gustina naseljenosti na 1 km^2
Evropa	34 stanovnika
Azija	155 stanovnika
Australija i Okeanija	5 stanovnika
Antarktik	nema stalnog stanovništva
Afrika	51 stanovnik
Sjeverna Amerika	29 stanovnika
Južna Amerika	25 stanovnika

Zapamti

- **Najgušće naseljen** je kontinent Azija sa 155 stanovnika na 1 km^2, a **najrjeđe naseljen** je kontinent Australija i Okeanija sa 5 stanovnika na 1 km^2. .
- Antarktik **nema stalno stanovništvo.**

Nauči više

Mongolija je najrjeđe naseljena zemlja na svijetu zbog surove klime, koja je rezultat njenog geografskog položaja. Ima dva stanovnika po kvadratnom kilometru (podaci iz 2022. godine).

Aktivnost

1. Poredaj i zapiši kontinente iz tabele, počevši od najgušće do najrjeđe naseljenog kontinenta.
2. Nacrtaj stubičasti dijagram kako bi prikazao podatke iz tabele.
3. Koristi zvanične podatke s interneta i sastavi tabelu s pet najgušće naseljenih država na svakom kontinentu. Zatim, nacrtaj stubičasti dijagram prema podacima iz tabele.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Šta predstavlja gustina naseljenosti?**
2. **Kako se određuje gustina naseljenosti na određenom području ili teritoriji?**
3. **Kolika je prosječna gustina naseljenosti na Zemlji?**
4. **Od čega zavisi gustina naseljenosti?**
5. **Koja su područja najgušće, a koja najrjeđe naseljena?**
6. **Koji kontinent ima najveću, a koji najmanju gustinu naseljenosti?**
7. **Koji kontinent nije naseljen? Zašto?**
8. **Istraži i napravi spisak deset najgušće naseljenih gradova u svijetu!**

NATALITET, MORTALITET I PRIRODNI PRIRAŠTAJ

UVODNA AKTIVNOST

- Šta misliš, da li se broj stanovnika u svijetu smanjuje ili povećava?
- Od čega zavisi promjena broja stanovnika?

Broj novorođenih u odnosu na ukupan broj stanovnika naziva se **natalitet**.

Broj smrtnih slučajeva u odnosu na ukupan broj stanovnika naziva se **mortalitet**.

Natalitet se stalno mijenja.

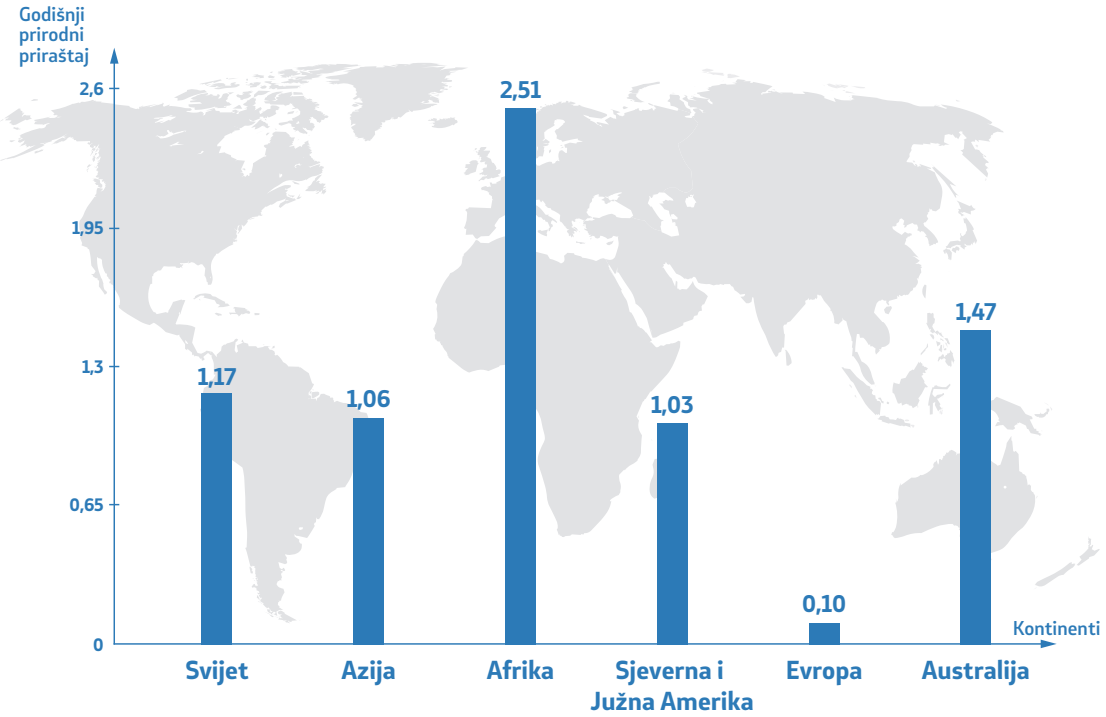
Natalitet

Prirodni priraštaj

Prirodni priraštaj je razlika između nataliteta i mortaliteta stanovništva u određenom vremenskom periodu.

Na slici je putem stubičastog dijagrama prikazan prirodni priraštaj stanovništva po kontinentima u periodu od 2010. do 2013. godine.

- **Koji kontinenti imaju najveći prirodni priraštaj, a koji najmanji?**
- **Objasni šta to znači.**

Prirodni priraštaj pokazuje povećanje ili smanjenje broja stanovnika. Ako je natalitet veći od mortaliteta, tada dolazi do povećanja broja stanovnika, i obrnuto, ako je mortalitet veći od nataliteta, dolazi do smanjenja broja stanovnika.

Prirodni priraštaj je u opadanju na svim kontinentima u posljednjim godinama, osim u Africi.

Natalitet i mortalitet zavise od mnogih faktora: razvijenosti društva, broja obrazovanih ljudi u nekom regionu, prirodnih uslova, ekonomskog razvoja, dostupnosti zdrave i čiste hrane i vode, i mnogih drugih.

Gustina naseljenosti direktno zavisi od povećanja ili smanjenja nataliteta i mortaliteta.

Zapamti

- Broj novorođenih u odnosu na ukupan broj stanovnika naziva se natalitet.
- Broj smrtnih slučajeva u odnosu na ukupan broj stanovnika naziva se mortalitet.
- Prirodni priraštaj je razlika između nataliteta i mortaliteta određenog stanovništva u određenom vremenskom periodu.

Nauči više

Ukoliko je mortalitet veći od nataliteta, tada se radi o **negativnom prirodnom priraštaju.**

Aktivnost

1. Podijelite se u tri grupe. Svaka grupa treba da pripremi prezentaciju prema zadatim zahtjevima i zatim da je predstavi pred ostalim grupama.

Grupa 1:

A) Koji su najčešći razlozi za smanjenje nataliteta?

B) Kako prirodni uslovi utiču na mortalitet?

Grupa 2:

A) Kako razvoj obrazovanja može utjecati na natalitet?

B) Kako napredak medicine u jednoj državi može uticati na mortalitet?

Grupa 3:

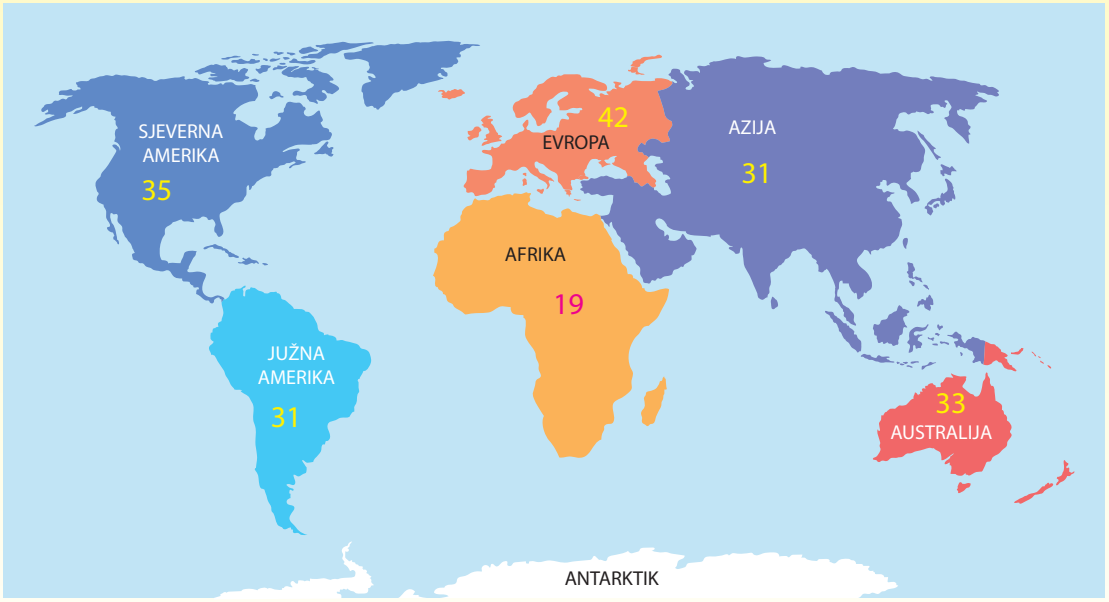
A) Na koji način navike ljudi (ishrana, fizičke aktivnosti, bolesti i slično) utiču na natalitet i mortalitet u jednoj državi?

B) Navedi kontinent ili države gdje ljudi imaju nedostatak hrane i vode.

2. Na slici je prikazana mapa prosječne starosti stanovništva po kontinentima.

   A) Koji kontinent ima najstarije stanovništvo? Šta misliš, zašto?

   B) Šta znači za jedan kontinent ukoliko najveći dio stanovništva čine starije osobe?

3. Istraži koja mjesta u našoj državi imaju negativan, a koja pozitivan prirodni priraštaj. Zapiši ih i predstavi pred svojim školskim drugovima.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Objasni pojam natalitet.**
2. **Šta je mortalitet?**
3. **Šta predstavlja prirodni priraštaj?**
4. **Koji faktori utiču na povećanje prirodnog priraštaja?**
5. **Šta nam pokazuje prirodni priraštaj?**
6. **Kakav utjecaj imaju epidemije na broj nataliteta i mortaliteta?**

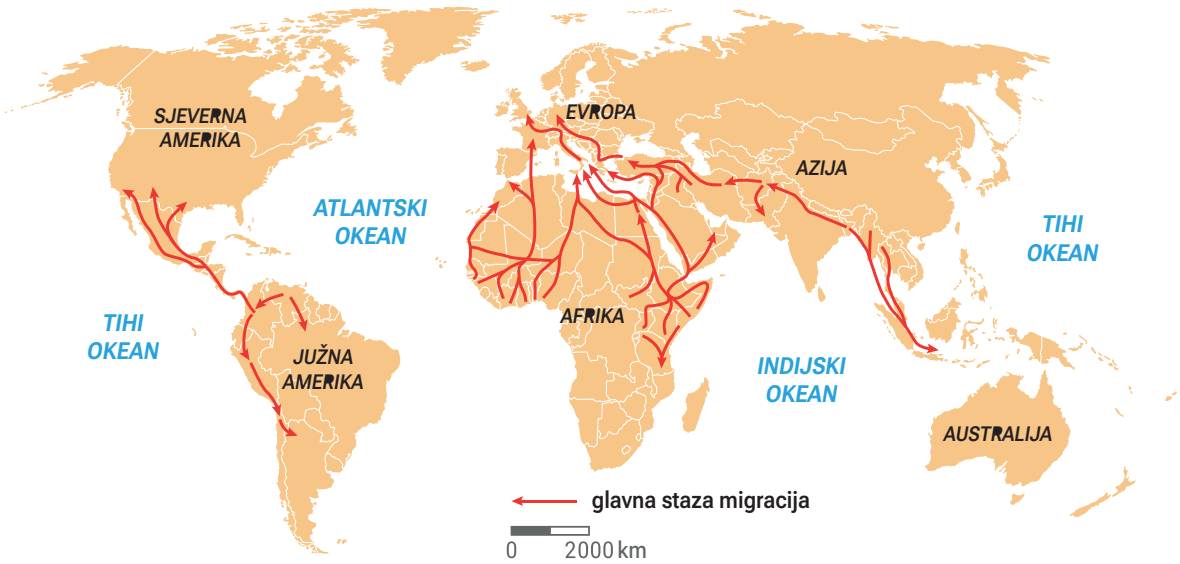
MIGRACIJE

UVODNA AKTIVNOST

Kako ćeš objasniti pojam seoba, odnosno selidba?

Selidba stanovništva s jednog na drugo mjesto življenja naziva se **migracija**.

Na slici su prikazani putevi ljudske migracije.

Proces iseljavanja stanovništva naziva se **emigracija**.

Proces useljavanja stanovništva naziva se **imigracija**.

Zašto se ljudi sele s jednog mjesta na drugo?

Ljudi na Zemlji oduvijek su se selili s jednog mjesta na drugo, tražeći bolje uslove za život. Najveće i najpoznatije migracije zabilježene su iz azijskog u evropski dio, a zatim i prema kontinentima Amerika te Australija i Okeanija.

U zavisnosti od mjesta gdje se odvijaju, migracije se dijele na **unutrašnje i vanjske**.

Unutrašnje migracije odvijaju se kada se stanovništvo seli s jednog na drugo mjesto unutar iste države (iz sela u grad, iz grada u selo, iz jednog grada u drugi grad, iz jednog sela u drugo selo).

Vanjske migracije predstavljaju preseljenje stanovništva izvan granica svoje države.

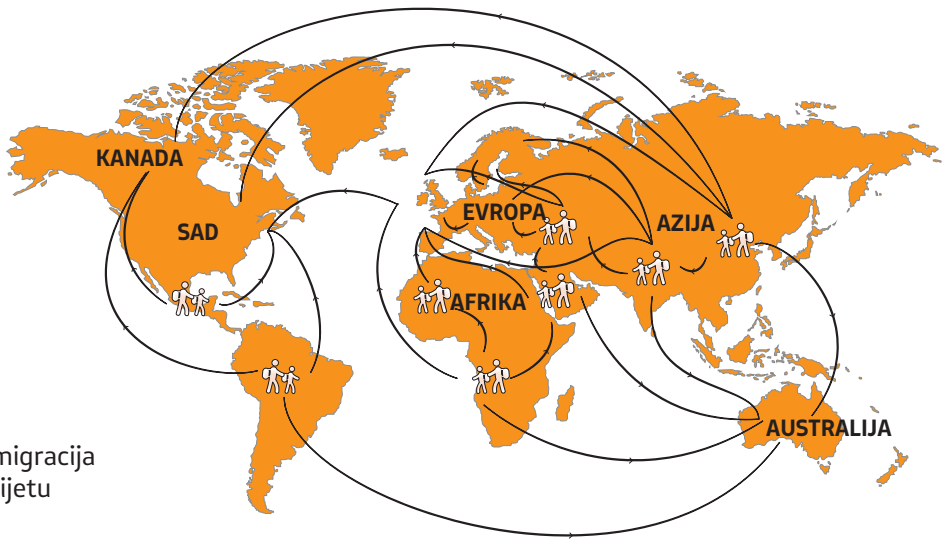

Ja sam Aja i potičem iz Egipta.Sa svojom porodicom preselila sam se u Kanadu.Moj otac je ljekar i radiće u naučnom institutu u Torontu.

Ja sam Nikola iz Gevgelije.Upisao sam Medicinski fakultet u Skoplju i zato sam se preselio u Skoplje.

O kojoj vrsti migracije je riječ u slučaju Aje, a o kojoj vrsti migracije u slučaju Nikole?

Putevi migracija u svijetu

Za migraciju stanovništva postoji više razloga, od kojih su najvažniji:

- ekonomski (bolji uslovi za život)
- ratni sukobi
- prirodne nepogode (epidemije, poplave, suše, požari i slično).

Ratovi

Zemljotres

Poplava

Požar

Suša

Epidemija

U savremenom svijetu, u ekonomski nedovoljno razvijenim zemljama postoji **prenaseljenost** zbog većeg prirodnog priraštaja stanovništva, s jedne strane, i nedostatka mogućnosti za zapošljavanje, s druge strane. Zbog toga se dio stanovništva iseljava – emigrira u ekonomski razvijene zemlje u kojima, zbog niskog prirodnog priraštaja, postoji potreba za radnom snagom neophodnom za razvoj njihove privrede.

U savremenom svijetu, u ekonomski nedovoljno razvijenim zemljama postoji prenaseljenost zbog većeg prirodnog priraštaja stanovništva.

Ljudi se sele i danas. Selidbe su bile i ostat će dio naše svakodnevice. Selidbe ne utiču na brojčanu strukturu stanovništva, nego one obavljaju samo njegovu rasprostranjenost.

Nauči više

Od 1576. godine do danas, Kolima (vulkan u Meksiku) eruptirala je više od 40 puta, a jedna od najvećih erupcija desila se u januaru 1913. godine.

Zbog prijetnje od njegove aktivnosti, posljednjih godina izvršene su brojne evakuacije stanovništva, a u njegovoj blizini postavljena je kamera koja ga prati u realnom vremenu.

Nakon erupcije 2014. godine, čini se da je vulkan stalno aktivan i da gotovo svake godine dolazi do erupcija.

Aktivnost

1. Radite u parovima. Svaki par neka izabere i navede jednu nepogodu koja može izazvati migraciju stanovništva. Istražujte, zapišite i prezentujte pred svojim školskim drugovima. Prezentacija treba da sadrži sljedeće podatke:
   - kakva se nepogoda dogodila,
   - kada i gdje se dogodila,
   - gdje je migriralo stanovništvo s tog područja,
   - kakva je vrsta migracije nastala kod stanovnika tog područja,
   - na koju drugu lokaciju je većina stanovnika migrirala,
   - napišite svoje mišljenje o tome šta bi trebalo uraditi kako bi se stanovnici vratili u svoje domove.

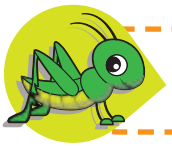
Pitanja za provjeru znanja

1. **Šta je migracija?**
2. **Nabroj vrste migracija prema mjestu gdje se odvijaju.**
3. **Koji su najčešći razlozi za migraciju stanovništva?**
4. **Zašto ljudi iz nedovoljno razvijenih zemalja emigriraju u ekonomski razvijene zemlje?**
5. **Kako migracije utiču na broj stanovnika?**

STRUKTURA STANOVNIŠTVA NA KONTINENTIMA

UVODNA AKTIVNOST

Razgovarajte u grupama: Na koji način migracije mogu utjecati na promjenu sastava stanovništva na kontinentima? Navedite vlastiti primjer!

Zašto najčešće dolazi do migracija?

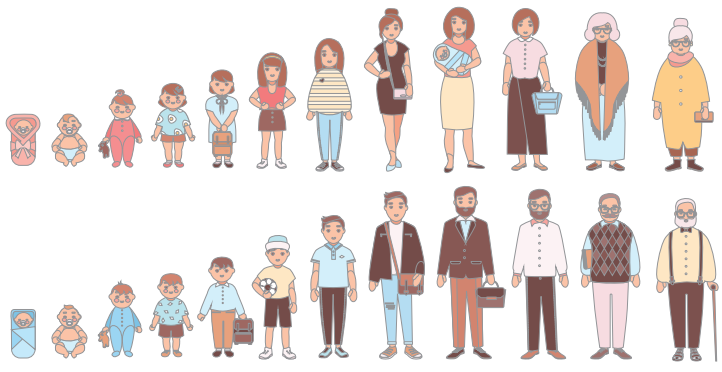
Bez obzira na razloge i vrijeme nastanka migracija, bez obzira na pravce kretanja ljudi s jednog mjesta na drugo, iz jedne u drugu državu, kontinent i slično, migracije imaju veliki uticaj na strukturu stanovništva.

Glavne karakteristike strukture stanovništva su:

- pol
- starost
- gustina
- etnička pripadnost.

Podaci o strukturi stanovništva dobijaju se na osnovu sprovedenog popisa stanovništva u određenom vremenskom periodu. Popis se najčešće sprovodi svakih deset godina.

Prema **polnoj strukturi** sagledava se brojčani odnos između muškog i ženskog stanovništva. Od tog odnosa zavisi i prirodni priraštaj stanovništva.

Migracijska kretanja, promjene u natalitetu i mortalitetu utiču na **starosnu strukturu stanovništva**.

Starosna struktura predstavlja podjelu stanovništva prema **starosnim grupama**.

- Od 0 do 19 godina **mlado stanovništvo**.
- Od 20 do 65 godina **zrelo stanovništvo**.
- Preko 65 godina **staro stanovništvo**.

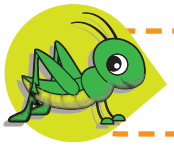
Starost stanovništva se računa na osnovu datuma i godine rođenja.

Etnička struktura stanovništva je značajna za razvoj država, posebno za višenacionalne države.

Etničke odlike stanovništva su: maternji jezik, vjerska pripadnost, nacionalnost, rasa i slično. Poznavanje etničkih obilježja je važno za razumijevanje različitih karakteristika koje su najčešće rezultat različitih tradicija, običaja, kulture, religije i slično.

Zahvaljujući migracijama, svi kontinenti predstavljaju mješavinu različitih vjera, rasa i naroda.

Nabroj neke religije koje su zastupljene u svijetu.

Preseljenje stanovništva u drugu državu ili na drugi kontinent, ukoliko je masovnije, doprinosi promjeni strukture u toj državi, odnosno na tom kontinentu.

Na kontinentima Evropa i Azija, najveći dio stanovništva pripada bijeloj i žutoj rasi naroda.

Indija je pravi mozaik– mješavina različitih naroda i rasa.

Na kontinentima Afrika i Amerika zastupljene su bijela, žuta i crna rasa, koje su dovele i do miješanih grupa naroda.

Zapamti

- **Glavne karakteristike strukture stanovništva su: pol, starost, gustina, etnička pripadnost.**
- **Migracije utiču na zastupljenost različitih rasa naroda.**

Nauči više

- **Mulati** su ljudi koji su nastali miješanjem bijele i crne rase.
- **Mestici** su ljudi koji su nastali miješanjem bijele i žute rase.
- **Zambosi** su ljudi koji su nastali miješanjem crne i žute rase.
- **Demografija** je nauka koja proučava stanovništvo, njegovu strukturu, gustinu, sastav, polnu i vjersku strukturu. Riječ demografija potiče od grčkih riječi: demos – narod i graphé – pisati, opisivati.

Aktivnost

1. Podijelite se u grupe. Svaka grupa treba da istraži i pripremi prezentaciju na zadatu temu. Prezentujte pred svojim školskim drugovima.

   Grupa 1: Razlozi preseljenja stanovništva danas.

   Grupa 2: Religije, rase i jezici koji se govore u Danskoj.

   Grupa 3: Religije, rase i jezici koji se govore u Brazilu.

   Grupa 4: Religije, rase i jezici koji se govore u Indiji.

2. „Putovanje kroz kontinente i njihove ljude“

Potreban materijal:

- Veliki listovi papira (ili flomasteri za tablu)
- Kartice s podacima o stanovništvu (dob, spol, broj stanovnika) za svaki kontinent
- Slike ljudi u različitim narodnim nošnjama za vizuelnu podršku
- Globus ili karta svijeta

Na 6 uglova učionice stavite oznake: Afrika, Evropa, Azija, Sjeverna Amerika, Južna Amerika, Australija. Kod svakog „kontinenta“ zalijepite kratke i razumljive informacije, na primjer: Azija: Najviše ljudi, mnogo mladih, velika gustoća u gradovima. Evropa: Manje mladih, više starijih ljudi, manja gustoća. Afrika: Mnogo mladih ljudi, brz rast stanovništva, itd.

Mogu se igrati različite varijante igre:

1) Nastavnik naglas pročita opis (npr. „Kontinent s najviše mladih ljudi“), a učenici odlaze do ugla za koji misle da je tačan (Afrika).

2) Za svaki kontinent, učenici dobijaju kartice s podacima i trebaju nacrtati jednostavnu piramidu starosti stanovništva (više mladih ili starijih ljudi).Napišu kratak sastav o strukturi stanovništva (broj ljudi, da li ima više mladih ili starih, šta djeca vole da rade tamo i slično). Zalijepe slike ljudi koji žive na tom kontinentu.

3) Učenici se dijele u sedam grupa. Svaka grupa dobija jedan kontinent i ima zadatak da predstavi svoj kontinent pred drugima rečenicama, npr.: Mi smo iz Afrike. Kod nas ima mnogo mladih ljudi. Naša djeca vole igrati fudbal i učiti nove stvari.“ „Mi smo iz Evrope. Kod nas ima mnogo baka i djedova koji pričaju priče.“

Pitanja za provjeru znanja

1. **Koje su glavne karakteristike strukture stanovništva?**
2. **Odakle se dobivaju podaci o strukturi stanovništva?**
3. **Objasni šta znači polna struktura.**
4. **Šta utiče na starosnu strukturu?**
5. **Nabroj etničke osobine stanovništva.**

POZITIVNI EFEKTI MIGRACIJA

UVODNA AKTIVNOST

Šta misliš, kakve mogu biti posljedice preseljenja ljudi s jednog mjesta na drugo?

Migracijska kretanja dešavala su se u prošlosti, dešavaju se danas i dešavaće se i u budućnosti.

Preseljenje stanovništva

Na svjetskom nivou, migracije su dobile posebno veliki zamah nakon velikih geografskih otkrića, kada je počelo da se mijenja i naseljenost po regionima. Migracije su dovele do promjena u brojnosti, gustini, strukturi stanovništva, pojave različitih rasa, religija i nacija među ljudima. U Americi i Australiji sa Okeanijom naseljavalo se novo stanovništvo iz Evrope, a na tim kontinentima počele su da se formiraju nove teritorije i države.

Migracije mogu imati pozitivne i negativne efekte.

Pozitivni efekti migracija odnose se na mjesto koje je čovjek izabrao za život, i obuhvataju:

- Bolju sigurnost, viši životni standard, bolje obrazovanje, mogućnost dobijanja dobrog zaposlenja.
- Migracijska kretanja povećavaju ponudu radne snage. Država u koju se doseljavaju ljudi dobija kvalifikovanu radnu snagu, koja doprinosi ekonomskom i privrednom razvoju zemlje.
- Veća komunikacija, tolerancija, razumijevanje i prihvatanje razlika među ljudima različitih rasa, religija, jezika, kultura i običaja.
- Povećanje broja stanovnika u regionima i mjestima gdje je natalitet u opadanju ili veoma nizak.
- Upoznavanje, prihvatanje i poštovanje tradicije i historije zemlje u koju se doseljava stanovništvo.

Kao rezultat brzog razvoja nauke, tehnologije, komunikacijskih veza i saobraćaja, migracija stanovništva u posljednje vrijeme postaju sve češće i lakše.

Zapamti

Migracije doprinose većoj komunikaciji, toleranciji, razumijevanju i prihvatanju razlika ljudima različitih rasa, religija, jezika, kultura i običaja.

Nauči više

Migracije koje obuhvataju velike grupe ljudi, koji se sele iz jednog u drugi geografski region, nazivaju se masovne migracije. Migracije mogu biti i manje, individualne ili sezonske.

Aktivnost

Podijelite se u grupe. Istražujte i zapišite na zadatu temu. Zatim, prezentujte pred svojim školskim drugovima.

Prva grupa: Pozitivni efekti migracija.

Druga grupa: Negativni efekti migracija.

Treća grupa: Zajedničke karakteristike (sličnosti) između pozitivnih i negativnih efekata migracija.

Pitanja za provjeru znanja

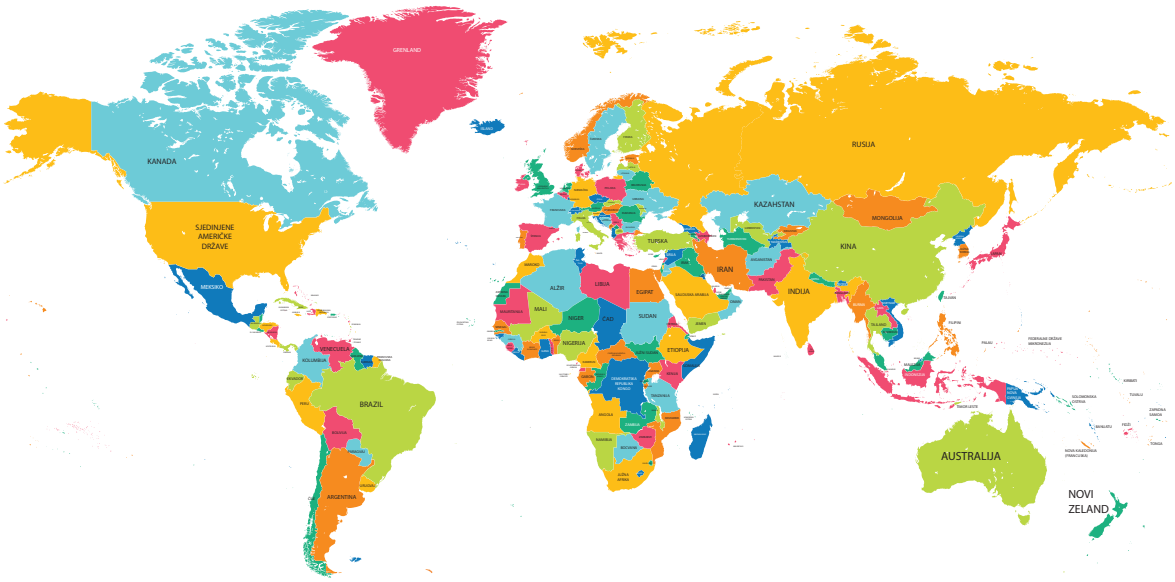
1. Kada su migracije bile najintenzivnije na svjetskom nivou?
2. Do kakvih strukturnih promjena stanovništva su dovele migracije u Americi i Australiji sa Okeanijom?
3. Kakvi mogu biti efekti migracija?
4. Navedi svoj konkretan primjer pozitivnog efekta migracije!

VELIČINA DRŽAVA PREMA POVRŠINI I BROJU STANOVNIKA U SVIJETU

UVODNA AKTIVNOST

Na karti svaka obojena površina označava jednu državu.

Takva karta se naziva politička karta.

Politička karta svijeta

Da li veličina površine neke države znači da ona ima i najveći broj stanovnika?

U svijetu postoji oko 195 država. Postoje teritorije koje ne pripadaju nijednoj državi.Velike države po površini imaju područja koja su gustonaseljena, ali i područja koja su uopće nenaseljena. To znači da država može imati veliku površinu, ali mali broj stanovnika u odnosu na tu površinu

U tabeli su prikazane deset država sa njihovom površinom i brojem stanovnika.

Država	Površina u km^2	Broj stanovništva
Rusija	17 098 246	146 122 520
Kanada	9 984 670	37 742 154
Kina	9 706 961	1 419 321 278
SAD	9 372 610	336 925 270
Brazil	8 515 767	217 186 052
Australija	7 692 024	25 499 884
Indija	3 287 590	1 450 935 791
Argentina	2 780 400	45 195 774
Kazahstan	2 724 900	18 776 707
Alžir	2 381 741	43 851 044

A) Pronađi i imenuj deset najvećih država na političkoj karti svijeta.
B) Koja je najveća država po površini?
C) Koja država ima najveći broj stanovnika?
D) Zašto najveće države nemaju i najveći broj stanovnika – od čega to zavisi?

Zapamti

- Veličina država se može određivati prema njihovoj površini i prema broju stanovnika.
- Veća površina neke države ne znači nužno da ona ima i veliki broj stanovnika.

Nauči više

Istraži rangiranje 195 država prema njihovoj površini u kvadratnim kilometrima na sljedećem linku:

https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-world/

Ako želiš da saznaš i broj stanovnika na planeti Zemlji, istraži na ovom linku:

https://www.worldometers.info/world-population/

Aktivnost

1. Izradi stubičasti dijagram koristeći podatke iz tabele o državama prema površini i broju stanovnika.
2. Podijelite se u grupe. Svaka grupa ima zadatak da istraži jedan kontinent:

   A) Najveća država prema površini

   B) Najveća država prema broju stanovnika

   C) Najgušće naseljen dio kontinenta

   Prezentujte svoju ponudu pred razredom.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Koliko država postoji u svijetu?**
2. **Koja je najveća država u svijetu po površini?**
3. **Koja država u svijetu ima najveći broj stanovnika?**
4. **Koji su najvažniji faktori od kojih zavisi broj stanovnika?**

NAJVEĆE DRŽAVE PREMA POVRŠINI I BROJU STANOVNIKA U SVIJETU

UVODNA AKTIVNOST

Pažljivo pogledaj kartu svijeta i podsjeti se koja je država u svijetu najveća po površini.

Pročitajte i razgovarajte o podacima o državama u tabelama (statistički podaci iz 2024. godine).

EVROPA

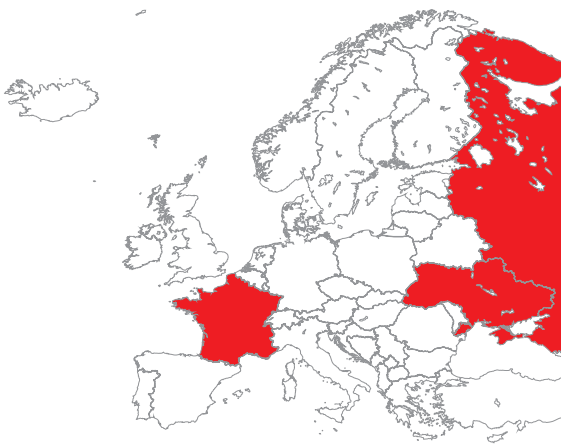
Država	Površina u kvadratnim kilometrima
Rusija (evropski dio)	3 969 100
Ukraina	603 628
Francuska	549 087

tabela 1

Država	Broj stanovništva
Rusija	144 820 423
Njemačka	84 552 242
Velika Britanija	69 138 192

tabela 2

Države iz Tabele 1 označene su crvenom bojom.

Na tvojoj ni jemoj mapi oboj države iz Tabele 2 narandžastom bojom.

AZIJA

Država	Površina u kvadratnim kilometrima
Rusija (azijski dio)	13 083 100
Kina	9 706 961
Indija	3 287 590

tabela 3

Država	Broj stanovništva
Indija	1 450 935 791
Kina	1 419 321 278
Indonezija	283 487 931

tabela 4

Države iz Tabele 3 označene su zelenom bojom.

Na tvojoj nijemoj mapi oboj države iz Tabele 4 plavom bojom.

AFRIKA

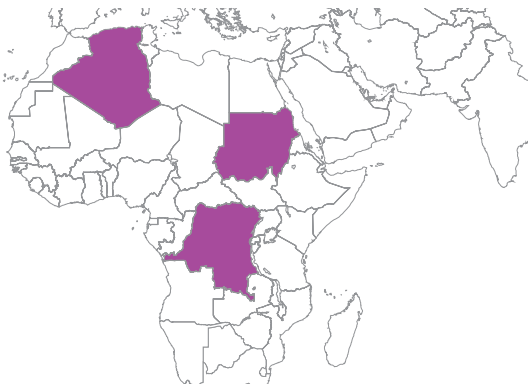
Država	Površina u kvadratnim kilometrima
Alžir	2 381 741
Kongo	2 345 000
Sudan	1 886 068

tabela 5

Država	Broj stanovništva
Nigerija	232 679 478
Etiopija	132 059 767
Egipat	116 538 258

tabela 6

Države iz Tabele 5 označene su ljubičastom bojom.

Na tvojoj mapi oboj žutom bojom države iz Tabele 6.

SJEVERNA AMERIKA

Država	Površina u kvadratnim kilometrima
SAD	9 147 420
Kanada	9 093 510
Meksiko	1 943 950

tabela 7

Država	Broj stanovništva
SAD	345 426 571
Meksiko	130 861 007
Kanada	39 742 430

tabela 8

Države iz Tabele 7 označene su plavom bojom.

Na tvojoj mapi oboj crvenom bojom države iz Tabele 8.

JUŽNA AMERIKA

Država	Površina u kvadratnim kilometrima
Brazil	8 515 767
Argentina	2 780 400
Peru	1 285 216

tabela 9

Država	Broj stanovništva
Brazil	211 998 573
Kolumbija	52 886 363
Argentina	45 696 159

tabela 10

Države iz Tabele 9 označene su zelenom bojom.

Na tvojoj mapi oboj narandžastom bojom države iz Tabele 10.

AUSTRALIJA I OKEANIJA

Država	Površina u kvadratnim kilometrima
Australija	7 682 300
Papua Nova Gvineja	452 860
Novi Zeland	263 310

tabela 11

Država	Broj stanovništva
Australija	26 713 205
Papua Nova Gvineja	10 576 502
Novi Zeland	5 213 944

tabela 12

Države iz Tabele 11 označene su plavom bojom.

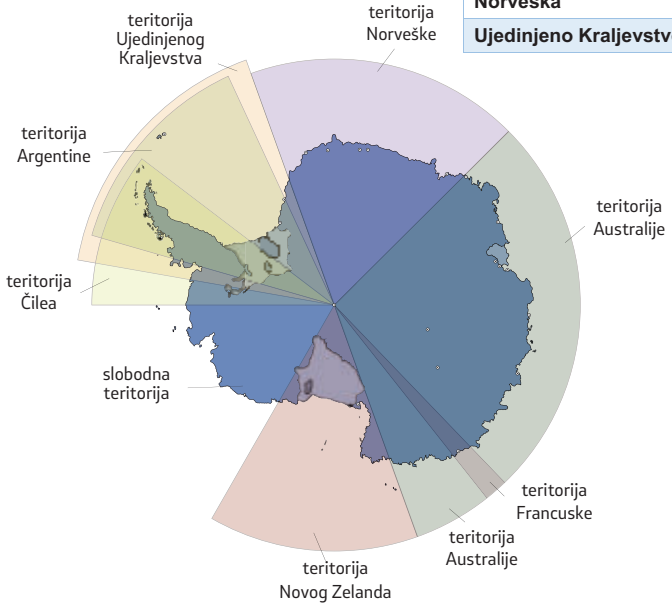

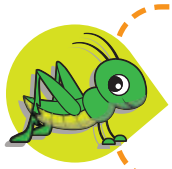
Na tvojoj mapi oboj ljubičastom bojom države iz Tabele 12.

ANTARKTIK

Na Antarktiku zvanično nema država. Međutim, sedam država polažu pravo na dijelove ovog kontinenta. To su: Australija, Norveška, Ujedinjeno Kraljevstvo, Argentina, Čile, Novi Zeland i Francuska.

Dio u vlasništvu druge države	Površina u kvadratnim kilometrima
Australija	5 896 500
Norveška	2 700 000
Ujedinjeno Kraljevstvo	1 709 400

Na Antarktiku nema stalnih stanovnika.

Zapamti

- Pet najvećih država prema površini su: Rusija, Kanada, SAD, Kina i Brazil.
- Pet najnaseljenijih država u svijetu su: Indija, Kina, SAD, Indonezija i Pakistan.

Nauči više

Veći dio Antarktika prekriven je ledom, s prosječnom debljinom od 1,9 kilometara.

Antarktik je u prosjeku najhladniji, najsušniji i najvjetrovitiji od svih kontinenata i ima najveću prosječnu nadmorsku visinu. Kontinent uglavnom predstavlja polarnu pustinju.

Aktivnost

1. Izradi stubičasti dijagram koristeći podatke o najvećim državama po kontinentima prema broju stanovnika i površini. Diskutujte u odjeljenju koja država ima najveći broj stanovnika i da li ona ujedno ima i najveću površinu.
2. Podijelite se u sedam grupa, a svaka grupa treba da izabere jedan kontinent. Vi imate ulogu turističke agencije koja nudi putovanje i posjetu izabranoj državi. U svojoj ponudi napišite informacije o:
   - mjestima koja treba posjetiti
   - jezicima koji se govore
   - zanimljivim običajima ili događajima koji se održavaju u toj državi
   - specifičnim jelima
   - poznatim ličnostima
   - historijskim znamenitostima, arheološkim nalazištima

   Prezentujte svoju ponudu pred razredom.

Pitanja za provjeru znanja

1. Koja država u Evropi ima najveći broj stanovništva, a koja je najveća po površini?
2. Koja država u Aziji je najveća po površini i po broju stanovništva?
3. Koja država ima najviše stanovništva u Africi?
4. Koja država ima najveći broj stanovništva u Americi?
5. Koji kontinent nema stalno stanovništvo?
6. Koja je jedina država koja se nalazi i u Evropi i u Aziji i ima najveću površinu na svijetu?
7. Koja je najveća država po površini u Africi?
8. Koja država ima više stanovnika: Brazil ili Pakistan?
9. Koje tri države imaju više od 300 miliona stanovnika?
10. Koja država u Sjevernoj Americi ima najveću površinu?
11. Koja je druga najveća država na svijetu prema svojoj površini?
12. Koja država je najveća po površini u Južnoj Americi i spada među prvih pet najvećih u svijetu?
13. Koja država je treća po površini u Aziji, poslije Rusije i Kine?
14. Koja država je četvrta po broju stanovnika u svijetu?
15. Zašto neke države imaju veoma veliku površinu, ali malo ljudi? (Primjer: Kanada, Rusija)
16. Da li površina jedne države utiče na njenu ekonomiju i život ljudi? Objasni svoj odgovor.

GLAVNI GRADOVI NAJVEĆIH DRŽAVA U SVIJETU

UVODNA AKTIVNOST

- Nabroj neke veće gradove koje si posjetio izvan svoje države..
- Da li su ti gradovi ujedno i glavni gradovi neke države i koja je to država?

RUSIJA je najveća država po površini u **Evropi** i u **svijetu**. Ona pripada dvama kontinentima: Evropi i Aziji

Mapa Rusije

Glavni grad Rusije je Moskva, koja je ujedno i najnaseljeniji grad u državi. Moskva je najseverniji grad s više od 10 miliona stanovnika. Najduža željeznička linija vodi od Moskve do Vladivostoka. Moskva je poznata po svojoj bogatoj kulturi i historiji.

Bivši glavni grad Rusije bio je Sankt Peterburg. On je drugi najnaseljeniji grad u Rusiji, nalazi se na Baltičkom moru.

Crveni trg u Moskvi

Poslovni centar u Moskvi

Nauči više

Bajkalsko jezero je jedini slatkovodni bazen na svijetu nastanjen fokama.
Bajkalsko jezero je najdublje jezero na svijetu.

KINA je druga zemlja u svijetu po broju stanovnika, sa više od 1,4 milijarde ljudi.Kina graniči sa 14 država i ima najdužu kopnenu granicu.

Glavni grad je Peking, u kojem živi oko 20 miliona stanovnika. Nalazi se u sjevernoj Kini.

Peking

Zabranjeni grad u Pekingu

Nauči više

Najveći grad u Kini je Šangaj, koji je drugi najveći grad na svijetu. Šangaj se nalazi na ušću rijeke Jancekjang.

Sa kojim državama Kina graniči? Pronađi ih na političkoj karti Azije.

U odnosu na Ekvator, Sjeverna Amerika se nalazi na sjevernoj geografskoj širini. Sjeverna Amerika je treći najveći kontinent po površini, nakon Azije i Afrike.

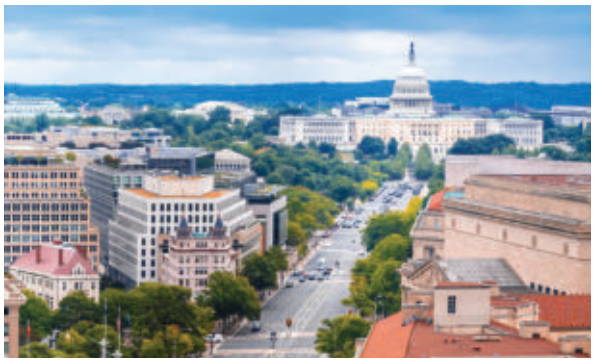
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE (SAD) sastoje se od 50 saveznih država. Stanovništvo čine: narodi iz Evrope, manji dio stanovništva iz Afrike, doseljenici iz Azije, kao i domorodačko stanovništvo Indijanci i Inuiti. Najgušće naseljena područja su nizije i oblasti oko jezera, dok su planinska područja najrjeđe naseljena.

Glavni grad je Vašington. Ovaj grad je nazvan po prvom predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država, generalu Džordžu Vašingtonu. Grad i njegova okolina predstavljaju posebnu teritoriju i ne pripadaju nijednoj saveznoj državi.

Bijela kuća u Vašingtonu

Zgrada Kongresa u Vašingtonu

Koji grad u Sjedinjenim Američkim Državama nosi naziv Velika jabuka i po čemu je taj grad poznat?

Najveća država po površini u Južnoj Americi je **Brazil**. Najgušće naseljeni su gradovi, a najrjeđe naseljeno je područje oko rijeke Amazon. Brazil je jedan od najvećih proizvođača kahve u svijetu.

Glavni grad je Brazilija, koja se nalazi u centralno-zapadnom regionu Brazila, smještena na Brazilskoj visoravni. Brazilija je grad poznat po brojnim neboderima.

Brazilija

Zgrada Nacionalnog kongresa u Braziliji

U Sjevernoj **Africi** nalazi se država **Alžir**, koja je najveća po površini na ovom kontinentu.Alžir ima povoljan geografski položaj jer izlazi na Sredozemno more.

Glavni grad je Alžir.
Moderni dio grada izgrađen je na obalama Sredozemnog mora, dok se stari dio nalazi na brežuljcima.

grad Alžir

luka u gradu Alžiru

Nauči više

Nadimak grada Alžira je Bijeli Alžir zbog bijelih zgrada koje se vide s mora.

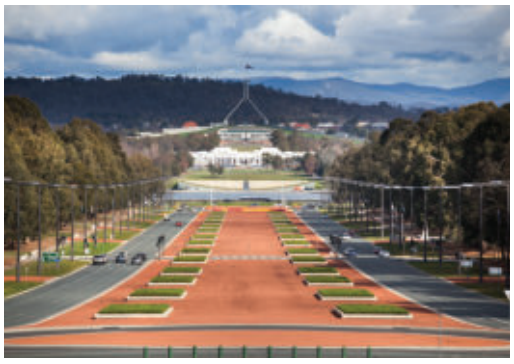
Australija je sa svih strana okružena okeanima. Ona je ujedno i kontinent i država.Australija je najsuša i najravnija naseljena teritorija na svijetu.

Ime potiče od starog latinskog naziva koji znači „južna zemlja“ (terra australis).

Glavni grad je Kanbera.
Kanbera se smatra gradom obrazovanja nacije.U centru grada nalazi se vještačko jezero Burli Grifin, a okružuju ga brojni nacionalni parkovi.

Bulevar prema parlamentu u Kanberi

Kanbera

Zapamti

- Na Zemlji postoji sedam kontinenata, oko 195 država i živi oko osam milijardi ljudi.
- Najveća država po površini je Rusija, najveći broj stanovnika ima Indija, a najgušće naseljena država je Monako.

Uradi projekat

1. Podijelite se u grupe. Izaberite jedan kontinent i organizujte putovanje na tom kontinentu u trajanju od tri dana. Cilj je da posjetite tri najveća grada tog kontinenta. Istražite na internetu sljedeće podatke:

   A) broj stanovnika

   B) zastava države i grb grada (ako postoji)

   C) zanimljive činjenice o gradu

   D) jezik koji se govori u gradu (ili jezici ako se govori na više jezika)

Pitanja za provjeru znanja

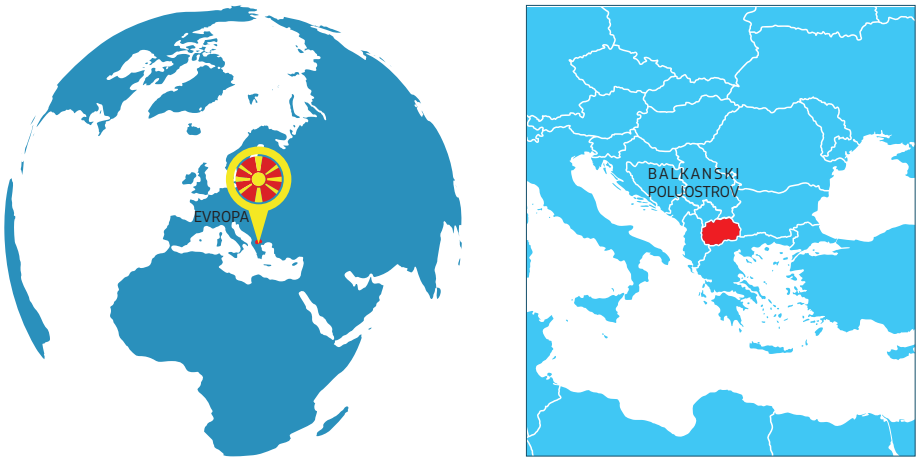
1. Koja je najveća država na svijetu po površini i koji je njen glavni grad?
2. Sa kojim državama graniči Brazil?
3. Koja država ima najdužu kopnenu granicu na svijetu?
4. Koliko saveznih država čine Sjedinjene Američke Države?
5. Koja država je ujedno i kontinent? Koji je njen glavni grad?
6. Istraži koja je najmanja država na svijetu!

MJESTOPOLOŽAJ, POVRŠINA I STANOVNIŠTVO REPUBLIKE SJEVERNE MAKEDONIJE

UVODNA AKTIVNOST

- Odredi na kojoj se polulopti planete Zemlje nalazi Republika Sjeverna Makedonija.
- Na kojem kontinentu i kojem poluostrvu živimo?

Republika Sjeverna Makedonija nalazi se na kontinentu Evropa i zauzima centralni dio Balkanskog poluostrva.

Položaj Republike Sjeverne Makedonije u svijetu

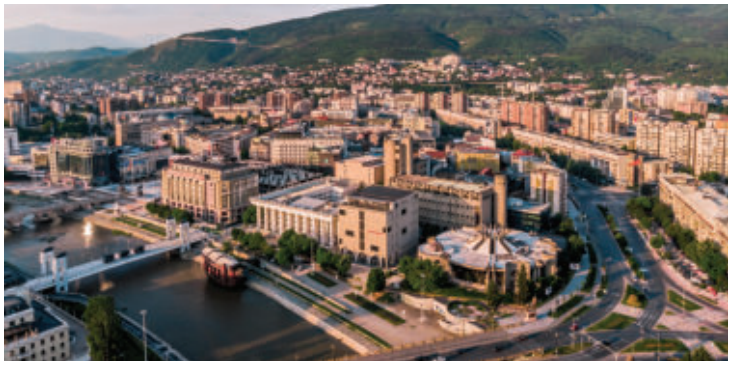
Naša država je stekla nezavisnost 8. septembra 1991. godine. Godine 1993. Makedonija je postala članica Ujedinjenih nacija.

Teritorija Republike Sjeverne Makedonije zauzima **površinu od 25.713 kvadratnih kilometara**.

Broj stanovnika u državi se stalno mijenja, ali prema posljednjem **popisu stanovništva** iz 2021. godine, u našoj državi živi oko dva miliona stanovnika.

Karta RS Makedonija

Skoplje

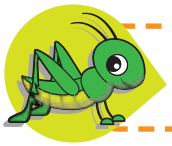
Glavni grad naše države je Skoplje, sa 526.502 stanovnika(prema popisu stanovništva iz 2021. godine).

Rijeka Vardar protiče kroz Skoplje

Glavni trg u Skoplju

Koje važne institucije se nalaze u Skoplju?

Na teritoriji naše države prolaze važni međunarodni saobraćajni putevi, koji je povezuju sa susjednim državama. Zbog toga se Makedonija odlikuje **povoljnim geografskim položajem**.

U našoj državi žive različite etničke grupe. Građani prema etničkom identitetu su: Makedonci, Albanci, Romi, Srbi, Vlasi, Turci, Bošnjaci ili drugo etničko porijeklo.

Zapamti

- **Makedonija ima površinu od 25.713 kvadratnih kilometara i u njoj živi oko dva miliona stanovnika.**
- **Gustina naseljenosti u Makedoniji iznosi oko 72,2 stanovnika po kvadratnom kilometru(prema podacima Državnog zavoda za statistiku iz 2021. godine).**
- **U Skoplju živi oko pola miliona stanovnika.**

Nauči više

- Na Balkanskom poluostrvu, osim naše države, nalaze se i sljedeće države: Srbija, Kosovo, Bugarska, Grčka, Albanija, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Rumunija, Crna Gora i evropski dio Turske.
- Dolina Vardara ima najveći značaj za povoljan geografski položaj, jer se uz dolinu rijeke Vardar nalaze glavne saobraćajnice Balkanskog poluostrva.

Aktivnost

Podijelite se u grupe i istražujte. Zatim podatke prikazujte zajednički na hamer-papiru. Tako ćete dobiti jasniju sliku o stanovništvu u našoj državi.

Grupa 1: Istražite polnu strukturu stanovništva u Makedoniji.

Grupa 2: Istražite koji su jezici zastupljeni u našoj državi.

Grupa 3: Na nijemoj karti predstavite gustinu naseljenosti po oblastima (regionima) i obojite prema vlastitoj legendi.

Grupa 4: Istražite i prikažite etničku strukturu naše države.

Grupa 5: Koje su religije zastupljene u Sjevernoj Makedoniji, zapišite i prikažite u postocima.

Pitanja za provjeru znanja

1. Objasni kakav geografski položaj ima naša država na kontinentu Evropa?
2. Koliku površinu zauzima teritorija Sjeverne Makedonije?
3. Koliki je broj stanovnika prema posljednjem popisu?
4. Kolika je gustina naseljenosti u našoj državi?
5. Kakav je etnički sastav stanovništva u Sjevernoj Makedoniji?

SUSJEDNE DRŽAVE REPUBLIKE SJEVERNE MAKEDONIJE I NJIHOVI GLAVNI GRADOVI

UVODNA AKTIVNOST

- Na kojem se poluotoku nalazi Republika Sjeverna Makedonija?
- Koji je glavni grad Republike Sjeverne Makedonije?

Koristi političku kartu i odredi koje su naše susjedne države.

Susjedne države su one koje imaju zajedničke granice.

Republika Sjeverna Makedonija graniči sa Republikom Srbijom, Republikom Kosovom, Republikom Bugarskom, Republikom Grčkom i Republikom Albanijom.

Na sjeveru naša država graniči sa **Republikom Srbijom**. Površina ove države iznosi oko **77 474 km²**. U Srbiji živi oko **sedam miliona** stanovnika.

Glavni grad Srbije je **Beograd**. Najnaseljeniji gradovi poslije Beograda su Novi Sad i Niš.

Beograd

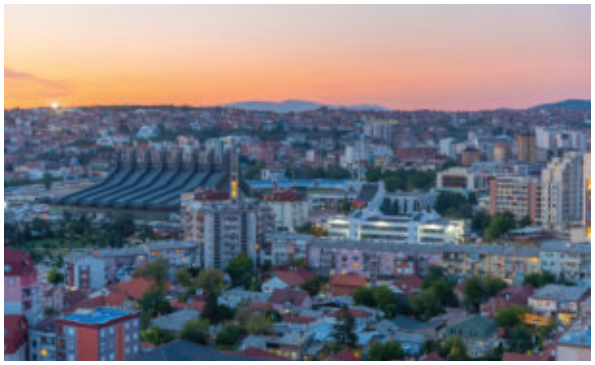
Srbija

Na sjeverozapadu Republike Sjeverne Makedonije graniči se sa **Republikom Kosovo**. Površina Kosova iznosi **10 908 km²**. Na Kosovu živi oko **jedan milion i osam stotina hiljada** stanovnika.

Glavni i najveći grad Kosova je **Priština**. Grad je kulturni, administrativni i politički centar zemlje.

Kosovo

Priština

Na jugu Republike Sjeverne Makedonije nalazi se **Republika Grčka**. Površina Republike Grčke iznosi **131 957 km²**. U Grčkoj živi oko **deset miliona** stanovnika.

Grčka

Atina je glavni grad države i najveći grad.

Drugi po veličini grad je Solun.

Atina

Na istoku Republike Sjeverne Makedonije nalazi se **Republika Bugarska**. Ukupna površina zemlje iznosi **110 994 km²**. U Bugarskoj živi oko **sedam miliona** stanovnika.

Sofija je glavni grad Bugarske. Drugi veći gradovi su Plovdiv, Varna i Burgas.

Bugarska

Sofija

Na zapadu Republike Sjeverne Makedonije nalazi se **Republika Albanija**. Površina Albanije iznosi **27 400 km²**. Ukupan broj stanovnika je oko **dva miliona i osam stotina hiljada**.

Glavni grad Albanije je **Tirana**, koja je ujedno i najveći grad u državi.

Albanija

Tirana

Zapamti

Susjedne države su one koje imaju zajedničke granice. Susjedne države Republike Sjeverne Makedonije su: Republika Srbija, Republika Bugarska, Republika Grčka, Republika Albanija i Republika Kosovo.

Aktivnost

1. Kakav geografski mjestopoložaj ima RSM u okviru svijeta?
2. Podijelite se u šest grupa. Napravite knjigu/album o običajima, specifičnim jelima, zanimljivim činjenicama, poznatim sportistima/muzičarima/umjetnicima za zadatu državu.

   Grupa 1: Republika Sjeverna Makedonija
   Grupa 2: Republika Grčka
   Grupa 3: Republika Albanija
   Grupa 4: Republika Kosovo
   Grupa 5: Republika Srbija
   Grupa 6: Republika Bugarska
   Napravite prezentaciju svoje knjige/albuma.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Kakav je položaj Republike Sjeverne Makedonije u svijetu (kontinent, geografski položaj)?**
2. **Sa kojom državom graniči Sjeverna Makedonija na sjeveru?**
3. **Koja susjedna država se nalazi zapadno od Sjeverne Makedonije?**
4. **Ko je naš susjed na istoku?**
5. **Koja država se nalazi južno od naše države?**
6. **Koji naš susjed ima najveću površinu u kvadratnim kilometrima, a koji najmanju?**
7. **Napravi tabelu u kojoj ćeš zapisati glavne gradove naših susjeda, uključujući i našu državu, i poređaj ih po broju stanovnika, počevši od grada s najvećim brojem stanovnika.**

IZUČAVANJE PROŠLOSTI

Rezultati učenja

U ovoj temi ćeš naučiti:

- da objašnjavaš kako se prošlost čovječanstva dijeli na dva velika vremenska perioda – praistoriju i istoriju, i da razlikuješ osnovne periode unutar praistorije i istorije;
- da objašnjavaš kako se računalo vrijeme u prošlosti i kako se računa u današnje vrijeme;
- da razlikuješ osnovne vrste istorijskih izvora i da navodiš primjere za svaku od njih;
- da daješ primjere poznatih arheoloških nalazišta u svijetu i na teritoriji naše države i da ih smještaš vremenski i prostorno;
- da shvatiš da su arheološka nalazišta značajna za upoznavanje istorije svijeta.

VREMENSKI PERIODI

UVODNA AKTIVNOST

- Koje vremenske periode poznaješ?
- U kojem vijeku živimo sada?
- U kojem vijeku su rođeni tvoji roditelji?

1 godina = 365 dana

1 decenija = 10 godina

1 vijek = 100 godina

1 milenijum = 1000 godina

U prošlosti je svaki narod birao neki značajan događaj i prema tom događaju počinjao brojanje vremena.

Godine su se brojale prema različitim događajima:

- Egipćani – prema vladavini faraona
- Stari Grci – prema Olimpijskim igrama
- Rimljani – od osnivanja grada Rima
- Muslimani – od preseljenja Muhameda iz Meke u Medinu
- Hrišćani – od rođenja Isusa Hrista

Danas se godine uobičajeno računaju od rođenja Isusa Hrista. Ovakav način računanja vremena prihvatile su većina zemalja svijeta.

Era je dug vremenski period koji se karakteriše značajnim događajima. Koristi se u historiji za obilježavanje historijskih događaja na vremenskoj liniji.

Zato godine koje su prošle prije rođenja Isusa Hrista označavamo kao **„prije naše ere“** ili skraćeno **pr. n. e.**, dok godine nakon njegovog rođenja označavamo kao **„naša era“** ili skraćeno **n. e**.

Pojmovi „prije naše ere“ i „naša era“ se nazivaju i „prije nove ere“ i „nova era“.

Godine u **našoj eri brojimo unaprijed**. Na primjer: 2020. godina, 2021. godina, 2022. godina i tako dalje.

Godine **prije naše ere brojimo unazad**. Na primjer: 333. godina p. n. e., 332. godina p. n. e., 331. godina p. n. e.

Nulta godina ne postoji. Početak naše ere se smatra za prvu godinu u kalendaru.

Ovaj način određivanja vremena koristimo jer nemamo pouzdane informacije otkada tačno postoji čovječanstvo. Ovakav način računanja vremena omogućava red i bolju komunikaciju među ljudima.

Zapamti

- **1 decenija ima 10 godina.**
- **1 vijek ima 100 godina.**
- **1 milenijum ima 1000 godina.**

Nauči više

Muslimani vrijeme računaju od preseljenja Muhameda iz grada Meke u Medinu. Taj događaj se desio 622. godine i tu godiu nazivamo hidžra. To je prva godina prema njihovom računanju vremena.

Aktivnost

Prepiši u svoju svesku i odgovori na sljedeća pitanja:

1. Koliko decenija ima u 55 godina?
2. Koliko vijekova je prošlo od 1870. do 2020. godine?
3. Koliko vijekova ima u 270 godina?
4. Koliko decenija ima u 150 godina?
5. Koliko decenija ima u 1300 godina?
6. Koliko godina ima u 25 vijekova?

7. Igra Bingo:

Učenici dobijaju listove s praznom tabelom od 12 polja. U prazna polja iz tabele svaki učenik, po svom izboru i nasumičnim redoslijedom, upisuje 12 od ponuđenih 16 pojmova:

2025, decenija, 5 godina, vijek, 21. vijek, milenijum, 10 godina, 100 godina, 2 decenije, treći milenijum, 1000 godina, era, 300 godina, 5 decenija, unazad, unaprijed

Nastavnik postavlja sljedeća pitanja, a učenici zaokružuju u tabeli ako su zapisali taj pojam. Učenik koji prvi zaokruži sve pojmove viče „Bingo!" i pobjednik je.

1) U kojoj godini živimo sada?
2) Kako se zove period od 10 godina?
3) Koliko godina je prošlo od 2020. do 2025?
4) Kako se zove period od 100 godina?
5) U kojem vijeku živimo danas?
6) Kako se zove period od 1000 godina?
7) Koliko godina ima jedna decenija?
8) Koliko godina ima jedan vijek?
9) Koliko decenija je prošlo od 1925. do 1945?
10) U kojem milenijumu živimo?
11) Koliko godina ima jedan milenijum?
12) Kako se zove najveći vremenski period?
13) Koliko godina ima u tri vijeka?
14) Koliko decenija je 50 godina?
15) Kako su se brojale godine prije n. e.?
16) Kako se broje godine u našoj eri?

Pitanja za provjeru znanja

1. **Koji su osnovni vremenski periodi?**
2. **Koliko godina ima jedna decenija??**
3. **Koliko godina ima u dva vijeka?**
4. **Kako danas računamo vrijeme?**
5. **Kako brojimo godine u našoj eri?**

PODJELA HISTORIJE

UVODNA AKTIVNOST

- Kako se naziva vremenski period kada se pojavio pračovjek?
- Šta misliš, da li se isto naziva vrijeme kada se pojavio pračovjek i prvi televizor?

Riječ historija potiče od grčke riječi „ιστορία“ što znači saznanje, upoznavanje. historija proučava prošlost ljudi od nastanka prvog čovjeka do danas. Historiju učimo da bismo znali kako su ljudi živjeli u prošlosti, da izvučemo pouke i da zamislimo budućnost.

Historijsko vrijeme postojanja čovjeka dijelimo na dva velika perioda: **prahistorija i historija**.

Prahistorija traje od pojave čovjeka do stvaranja prvog pisma.

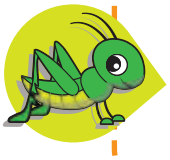
Period od pojave pisma do danas naziva se historija.

Prahistorija je najduži period u historiji čovječanstva i trajala je nekoliko miliona godina. U njoj su postojale nekoliko etapa koje nazivamo period divljaštva i period varvarstva, i trajale su do pojave prvog pisma – oko 3500 godina prije naše ere.

Sa pojavom prvog pisma u oblasti Sumer, region Mezopotamije (današnji Irak), počinje nova epoha koju nazivamo historija.

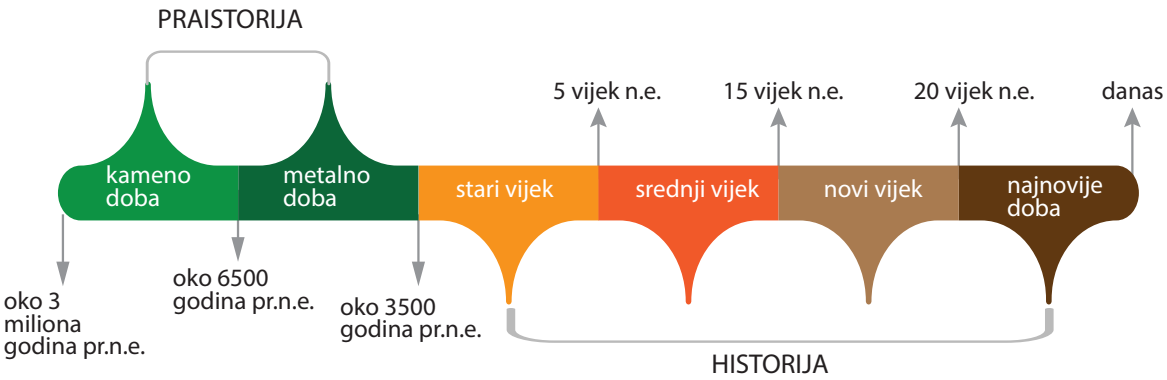

Prvo pismo bilo je klinasto pismo koje su „pisali“ na glinenim pločicama.

Prahistorija se dijeli na **kameno** i **metalno** doba.

Historija se dijeli na: **stari vijek, srednji vijek, novi vijek** i **najnovije doba**.

Manje poznate riječi

Epoha - Dug vremenski period u historiji Zemlje sa posebno značajnim događajima i pojavama.

Zapamti

- **Historijsko vrijeme postojanja čovjeka dijelimo na dva velika perioda: prahistoriju i historiju.**
- **Prahistorija se dijeli na kameno i metalno doba.**
- **Historiju dijelimo na: stari vijek, srednji vijek, novi vijek i najnovije doba.**

Nauči više

- **Mesopotamija – znači zemlja između rijeka, odnosno označava područja između rijeka Tigar i Eufrat.**
- **Stvaranje pisma označava prelazak iz prahistorije u historiju. Od trenutka kada je pismo nastalo, ljudi su počeli ostavljati pisane tragove o svom postojanju. Vremenom je pismo usavršeno i korišteno za svakodnevne potrebe.**

Aktivnost

Uz pomoć vremenske trake, odredi u kojem historijskom periodu je živjela svaka osoba:

A) Aleksandar III Makedonski
(356 pr. n.e. - 323 pr. n.e.)

B) Majka Tereza
(1910-1997)

C) Goce Delčev
(1872-1903)

D) Kleopatra
(69 pr.n.e. - 30 pr.n.e.)

E) Car Samuil
(958-1014)

F)) Kiro Gligorov
(1917-2012)

G) Blaže Koneski
(1921-1993)

H) Sultan Sulejman I
(1494-1566)

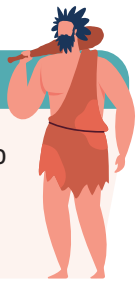

Pitanja za provjeru znanja

1. Odakle potiče riječ historija?
2. Šta proučava historija?
3. Na koje periode se dijeli historijsko vrijeme postojanja čovjeka?
4. Koliko dugo je trajao period prahistorije?
5. Da li period historije još uvijek traje?

PRAISTORIJA

KAMENO DOBA

UVODNA AKTIVNOST

- Po tvom mišljenju, zašto se prvi period od nastanka čovjeka naziva kameno doba?
- Kako su izgledali ljudi u to vrijeme?

Početak kamenog doba naziva se period divljaštva. Prvobitni čovjek bio je **sakupljač hrane i lovac**.

Radi veće sigurnosti i zaštite ljudi su počeli da se udružuju i da žive zajedno u zajednicama koje su se nazivale horde sa oko 30 članova. Kasnije su počeli da žive u većim zajednicama od rodbine, koje su se nazivale **rodovi**.

Život ljudi u kamenom dobu

Za potrebe lova i ribolova stvorili su luk, strelu, oruđa od kostiju i rogova.

U potrazi za hranom prvobitni ljudi su počeli komunicirati najpre mimikom, krikovima, raznim pokretima, sve do pojave govora.

S vremenom čovjek je počeo koristiti vatru za pripremu hrane, odbranu od divljih životinja i zagrijavanje.

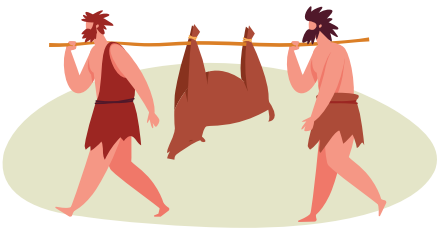
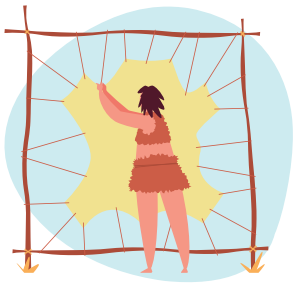

Prva čovjekova prebivališta bile su pećine. Nakon što su se počeli udruživati i formirati veće zajednice, počeli su graditi prebivališta.

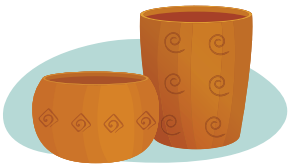
Prva prebivališta bile su kolibe zvane zemunice i na stubovima građene nastambe na vodi.

Nakon što su izgradili ili stvorili stalna prebivališta, počeli su pripitomljavati životinje – ovce, koze i goveda – koje su koristili za ishranu, a kasnije i za rad. Da bi stalno imali hranu, počeli su se baviti zemljoradnjom i uzgajati žitarice, ječam i druge proizvode.

U svakodnevnoj upotrebi koristili su posude od gline u kojima su skladištili hranu.

Najvažniju ulogu u svakodnevnom životu rodova imala je majka, koja se brinula za djecu i dom. U nekim rodovima najuglednija žena bila je birana za starješinu roda..

Ovakav način uređenja naziva se **matrijarhat**.

Velika Majka
sa arheološkog nalazišta
Tumba Madžari u Skoplju

METALNO DOBA

Period metalnog doba počinje kada je čovjek naučio koristiti metale: bakar, kalaj i gvožđe. Razvojem obrade metala počeo je napredak čovječanstva.

Najznačajniji pronalasci bili su: **metalni plug, sjekira** i **mač**.

Jedan od prvih metala koji su otkrili bio je bakar. Pošto su oruđa koja su izrađivali bila vrlo mekana, počeli su da miješaju bakar s kalajem i tako su dobijali čvršći metal – bronzu.

Obradom metala pojavilo se **zanatstvo**. Proizvodi iz zanatstva doprinijeli su razvoju **poljoprivrede** i većoj **proizvodnji hrane**.Povećana proizvodnja dovela je do razmjene proizvoda, odnosno pojave trgovine.

Zbog promjena koje su nastale u svakodnevnom životu ljudi, u nekim zajednicama muškarac je preuzeo značajnu ulogu u porodici.

Ovakav oblik društvenog uređenja naziva se **patrijarhat**.

Zapamti

- Prvobitni čovjek bio je sakupljač hrane i lovac.
- Ljudi su živjeli u većim zajednicama rodbine, nazvanim rodovi.
- Vatra ima ključnu ulogu u životu ljudi iz kamenog doba. Obezbjeđivala je toplotu kojom su preživljavali u hladnijim klimama, pekli i kuhali meso, ali i branili se od napada divljih životinja.
- Metalno doba dolazi poslije kamenog doba.
- Razvojem obrade metala počinje napredak čovječanstva.
- Najznačajniji pronalasci bili su: metalni plug, sjekira i mač.
- U metalnom dobu razvili su se zanatstvo, poljoprivreda i trgovina.

Nauči više

- Prva životinja koju je čovjek pripitomio bio je pas. Potreba za psom bila je pomoć u lovu.
- Gvožđe je drugi najzastupljeniji metal na Zemlji.
- Gvožđe čini oko 80 % unutrašnje i spoljašnje jezgre Zemlje.
- Gvožđe je glavna komponenta meteorita.
- Ne može se napraviti čelik bez gvožđa.

Aktivnost

1. Podijelite se u dvije grupe. Svaka grupa ima zadatak da pripremi prezentaciju u obliku plakata ili postera na kojem će predstaviti podatke za zadatu temu: period, oruđa, karakteristike ljudi koji su živjeli u to vrijeme.

Grupa 1: Kameno doba

Grupa 2: Metalno doba

2. Dio učenika u odjeljenju treba da se podijeli u dvije grupe: „Kamenkovci“ i „Metalci“. Svaka grupa treba da pripremi po 10 pitanja. Pitanja grupe „Kamenkovci“ treba da obuhvate osobine kamenog doba. Pitanja grupe „Metalci“ treba da obuhvate osobine metalnog doba. Od preostalih učenika biraju se 3 sudije i voditelj. Voditelj kviza postavlja pitanja o kamenome dobu timu „Metalci“ i pitanja o metalnome dobu timu „Kamenkovci“. Svaki tačan odgovor nosi 5 poena. Sudije bilježe poene. Ako timovi imaju jednak broj poena, postavlja se bonus pitanje. Pobjednik je tim koji ima više poena.

Pitanja za provjeru znanja

1. Kako se nazivaju zajednice u kojima su živjeli ljudi iz kamenog doba?
2. Kakva su oruđa izrađivali ljudi u kamenom dobu?
3. Na koji način su komunicirali ljudi iz kamenog doba?
4. Koja su bila prva izgrađena prebivališta u kamenom dobu?
5. Ko je imao glavnu ulogu u rodovima u kamenom dobu?
6. Koje otkriće ima važnu ulogu u životu ljudi iz kamenog doba?
7. Kada počinje period metalnog doba?
8. Koja su bila najznačajnija otkrića u metalnom dobu?
9. Ko je imao glavnu ulogu u zajednici u metalnom dobu?

POJAVA PRVIH PISAMA

UVODNA AKTIVNOST

- Kako su ljudi komunicirali u kamenom dobu?
- Kako ljudi komuniciraju danas?

Prije pojave pisma, prahistorijski čovjek je ostavljao tragove o svom postojanju putem crteža u pećinama i na stijenama gdje je boravio.

Sa pojavom prvog pisma označava se prelazak iz prahistorije u historiju.

Prva pisma pojavila su se na nekoliko različitih mjesta u svijetu i nastala su nezavisno jedno od drugog.

Prema naučnicima, prvo i najstarije pismo bilo je klinasto pismo – pismo Sumerana u Mesopotamiji, koje se pojavilo u 4. mileniju p.n.e.

Najstarija pisma pojavila su se u Mesopotamiji, Egiptu, Kini i Indiji.

Prva pisma bila su mali crteži koji su označavali pojmove i riječi, pa ih nazivamo slikovna pisma.

Sumerani su urezivali crteže u vlažne glinene pločice pomoću komada trske. Te pločice bi se zatim sušile na suncu.

Znakovi su ličili na klinove, pa je pismo dobilo naziv **klinasto pismo**.

Upotreba klinastog pisma bila je veoma raširena, pa je do 2700. godine pr.n.e. u Sumeru već postojalo mnogo biblioteka i arhiva..

Glinena pločica sa klinastim pismom

Isto kao Sumerani, i Egipćani su stvorili svoje pismo.Znakovi koje su koristili u svom pismu nazivaju se **hijeroglifi**, a pismo se zove hijeroglifsko pismo.

Egipćani su najčešće pisali na papirusu.

Egipatski hijeroglifi na papirusu

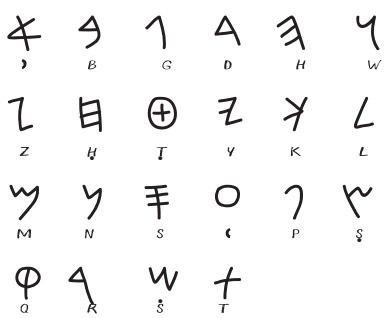
Egipatski hijeroglifi na zidu

I danas se u komunikaciji među ljudima koriste slike. Kako se zovu te slike?

U prvom milenijumu pr.n.e. Feničani su stvorili svoje pismo koje se sastojalo od 22 znaka koji označavaju 22 glasa.

Ovo pismo su kasnije preuzeli i usavršili stari Grci, a od njih ga kasnije preuzimaju Rimljani.

Feničansko pismo

Grčko pismo

Latinično pismo

Zapamti

- **Pojavom prvog pisma počinje prelazak iz prahistorijeu historiju.**
- **Prvo pismo je klinasto pismo – pismo Sumerana.**
- **Egipćani su pisali hijeroglifima.**

Nauči više

Arapsko pismo se piše i čita s desna na lijevo.

ج ث ت ب ا ر ذ د خ ح
ض ص ش س ز ف غ ع ظ ط
ن م ل ك ق ي ء لا ه و

Aktivnost

1. Napiši svoje ime koristeći klinasto pismo. Istraži kako se pišu sva slova na klinastom pismu.
2. Podijelite se u manje grupe. Takmičite se koja grupa će sastaviti više riječi napisanih feničanskim pismom u određenom vremenu.

Pitanja za provjeru znanja

1. Kada i gdje se pojavilo prvo pismo?
2. Kakva su bila prva pisma?
3. Kako se naziva pismo Sumerana, a kako pismo Egipćana?
4. Koliko znakova je imalo feničansko pismo?
5. Koje je značenje razvoja i upotrebe pisma za čovječanstvo u svakodnevnom životu?

HISTORIJSKI PERIODI: STARI I SREDNJI VIJEK

STARI VIJEK

UVODNA AKTIVNOST

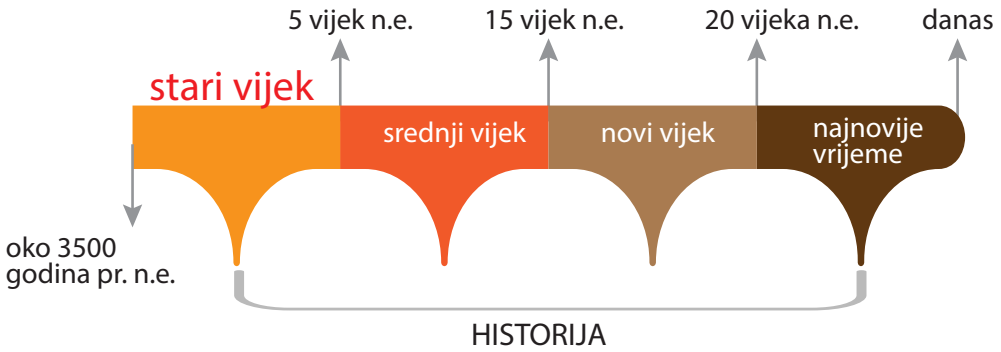
- Nabroj tri historijske ličnosti i opiši kada su živjele i po čemu su poznate u historiji.
- U kojem historijskom periodu živimo danas?

- **Period historije počeo je otkrićem prvog pisma.**
- **Historijski periodi dijele se na: stari vijek, srednji vijek ili srednjovjekovlje, novi vijek ili moderna historija i najnovije vrijeme ili savremena historija.**

Stari vijek je poznat po stvaranju prvih država u Mesopotamiji, Egiptu, Indiji i Kini.

Život ljudi bio je mnogo složeniji u poređenju sa životom u praistoriji. Zato su ljudi imali potrebu da se udružuju, organizuju i žive u državama.

Prve države bile su sastavljene od grada sa njegovom okolinom i nazivamo ih gradovi-države.

U Evropi, u ovom periodu bile su stvorene prve države: mikenska kraljevstva, grčki polisi, makedonsko kraljevstvo, rimska republika, kraljevstva Tračana i Ilira.

Ljudi u ovim državama izgradili su značajne građevine kao što su: svjetionik u Aleksandriji, Koloseum u Rimu, teatar u Epidauru, Partenon u Atini i mnoge druge.

Svjetionik u Aleksandriji

Partenon u Atini

Koloseum u Rimu

Teatar u Epidauru

U oblasti nauke antički narodi su svojim istraživanjima postavili temelje za: astronomiju, matematiku, filozofiju, književnost, umjetnost i dr.

Značajne ličnosti koje su živjele u ovom periodu i koje su ostavile trag u tom vremenu su: Herodot, Aristotel, Aleksandar III Makedonski i dr.

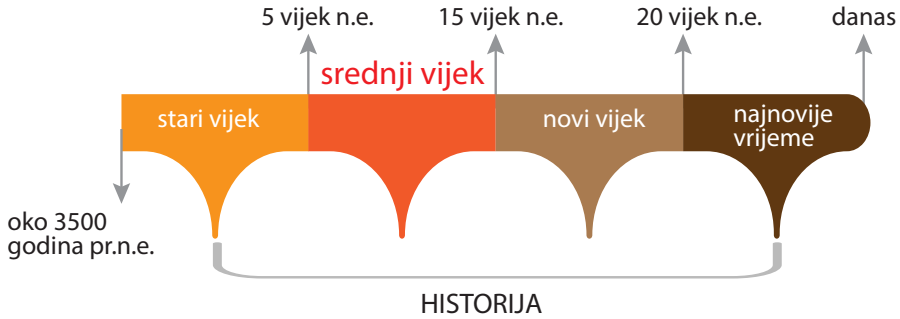
U 1. milenijumu prije naše ere stvorena je prva svjetska imperija. Asirska država osvojila je veliki broj kraljevstava, cijelu Mesopotamiju i dijelove Egipta.

Asirski imperator Tiglat-Pileser III

SREDNJI VIJEK ILI SREDNJOVJEKOVLJE

Period srednjeg vijeka počinje od pada Zapadnog Rimskog Carstva (5. vijek) i traje oko 1000 godina, odnosno do pojave novog kulturnog pravca nazvanog renesansa i pojave prve štamparije.

Srednji vijek je poznat po širenju hrišćanstva, pojavi islama, vitezovima, krstaškim ratovima, izgradnji velikih tvrđava, dvoraca i katedrala. Značajna otkrića bila su stvaranje prve štamparije i baruta u Kini.

Pojavili su se veliki vođe, kao što su: Karlo Veliki, Saladin, Džingis-kan, Ričard I zvan Lavlje srce i drugi. Kroz vrijeme postojale su i žene koje su predvodile jake vojske, takav je primjer Jovanke Orleanke.

Ovaj period karakterišu tzv. Krstaški ratovi u kojima su evropske države predvođene papom organizovale pohode za osvajanje svetog grada Jerusalima, koji je bio pod vlašću muslimanskih vladara.

U periodu starog i srednjeg vijeka pojavile su se dvije monoteističke religije: hrišćanstvo i islam. Danas su ove dvije religije najrasprostranjenije u svijetu. Monoteizam znači vjerovanje u jednog Boga.

Isus Hristos,

propovjednik nove religije

nazvane hrišćanstvo po njegovom imenu.

Ćaba u Meki, Saudijska Arabija

Vitez

Džingis-kan

U srednjem vijeku ljudi su vjerovali u Boga i crkvu i stalno razmišljali o životu poslije smrti. Smatrali su da trebaju biti dobri kako bi otišli u raj. Na prijelazu između 13. i 14. vijeka pojavio se humanizam, kao pokret koji je naglašavao da je čovjek važan i da može postići mnogo ako se trudi i uči. Na početku 14. vijeka pojavila se renesansa (preporod), što označava vrijeme kada su ljudi počeli da se zanimaju za umjetnost, posebno za slikarstvo, vajarstvo, muziku, ali i za nauku. To je bilo vrijeme kada su ljudi željeli otkrivati nove stvari, graditi lijepe zgrade i učiti o svijetu.

Zapamti

- Stari vijek je poznat po stvaranju prvih država u Mesopotamiji, Egiptu, Indiji i Kini.
- Aleksandar III Makedonski je bio jedan od najvećih vojskovođa i osvajača u historiji čovječanstva. Tokom svoje vladavine makedonskim kraljevstvom stvorio je ogromnu imperiju koja se prostirala na tri kontinenta: Evropu, Aziju i Afriku.
- Period srednjeg vijeka počinje padom Zapadnog Rimskog Carstva (5. vijek) i traje oko 1000 godina.
- Ovaj period karakterišu tzv. Krstaški ratovi u kojima su evropske države, predvođene papom, organizirale pohode za osvajanje svetog grada Jerusalema.

Nauči više

- Egipćani su vjerovali u zagrobni život. Zbog toga se nakon smrti egipatskog vladara (faraona) njegovo tijelo mumificiralo. Mumifikacija je bio proces očuvanja faraonovog tijela jer su vjerovali da tijelo mora biti potpuno sačuvano.
- Šah je bila vrlo popularna igra u srednjem vijeku. Pretpostavlja se da potiče iz Indije i da se vremenom proširila i u Evropi.
- Velike posljedice na ljude u srednjem vijeku ostavilo je širenje zaraznih bolesti koje su bile poznate pod imenom „crna kuga“. Broj stanovnika u Evropi smanjio se za jednu trećinu upravo zbog loših uslova za život i velikog broja ratova koji su se dešavali.

Aktivnost

1. Podijelite se u grupe. Svaka grupa treba da istraži o zadatoj temi i da prezentira pred svojim školskim drugovima.

   Grupa 1: Aleksandar III Makedonski, makedonska falanga, gradovi koje je osnovao Aleksandar III Makedonski.

   Grupa 2: Najveći vladari u Egiptu.

   Grupa 3: Gradovi-države najjači u antičko doba i njihov trag u kulturi i umjetnosti.

   Grupa 4: Značajne građevine iz antike: Koloseum u Rimu, Partenon u Atini, teatar u Epidauru (od čega su izgrađeni, čemu su služili, koliko su očuvani do danas).

2. Odredi o kojem je periodu historije riječ u navedenim primjerima.

   A) Makedonsko kraljevstvo
   B) Prva štamparija
   C) Krstaški ratovi
   D) Koloseum
   E) Crna kuga
   F) Humanizam i renesansa
   G) Filozofija, matematika, astronomija

Pitanja za provjeru znanja

1. Gdje su bile stvorene prve države?

2. Navedi neke značajne ličnosti iz vremena antike!

3. Koje nauke potiču iz antičkog vremena?

4. Kada počinje period srednjeg vijeka?

5. Koje ličnosti/voditelji su značajni za srednji vijek?

6. Koje vrste građevina datiraju iz perioda srednjeg vijeka?

7. Koji moderni kulturni pravci su se pojavili u srednjem vijeku?

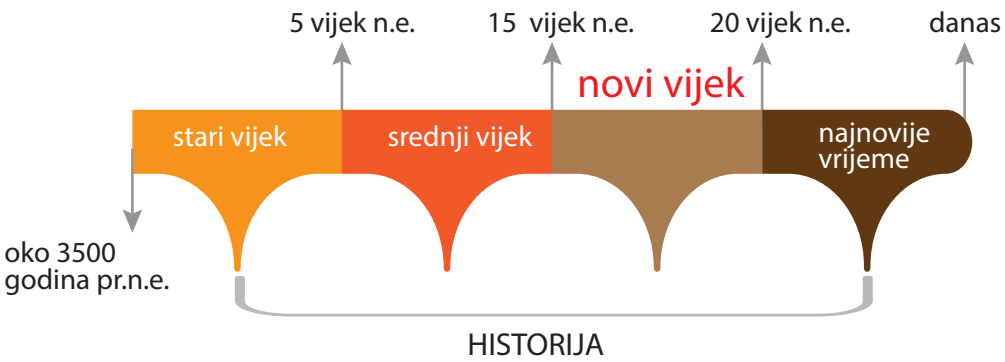
HISTORIJSKI PERIODI: NOVI VIJEK I NAJNOVIJE VRIJEME

UVODNA AKTIVNOST

- Kako bi izgledao život danas bez električne energije?
- Od kakvog značaja su otkrića vakcina za ljude?
- Šta misliš koja otkrića su značajna za čovječanstvo?

NOVI VIJEK ILI MODERNA HISTORIJA

Novi vijek ili moderna historija je historijski period koji počinje sa pojavom štamparije Johana Gutenberga i sa novim kulturnim pravcem nazvanim renesansa i traje sve do Prvog svjetskog rata (1914–1918).

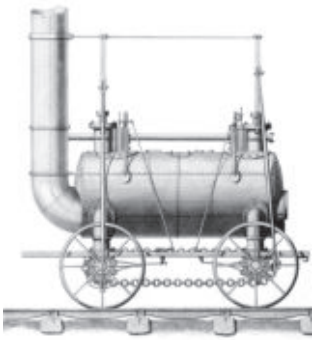
Glavna odlika ovog perioda je razvoj nauke, filozofije, tehnike, industrijska revolucija, stvaranje parne mašine, željeznice i mnogobrojne kolonizacije.

U periodu novog veka dešavao se proces kolonizacije. Uglavnom su bile naseljavane novootkrivene teritorije, najčešće u Americi, ali se kolonizacija odvijala i na drugim kontinentima.

Nastale su značajne promjene i razvoj u svakodnevnom životu ljudi. Desile su se mnogobrojne revolucije za slobodu, borbu za ljudska prava i borbu za prava žena.

U novom vijeku desile su se mnoge revolucije: industrijska revolucija, revolucija u SAD (Sjedinjene Američke Države) i Francuska revolucija. U ovom periodu Francuska je imala velikog osvajača Napoleona Bonapartu (1769–1821).

Raketa je prva moderna lokomotiva koju je dizajnirao Džordž Stivenson (1781–1848)

Džordž Vašington bio je prvi predsjednik SAD

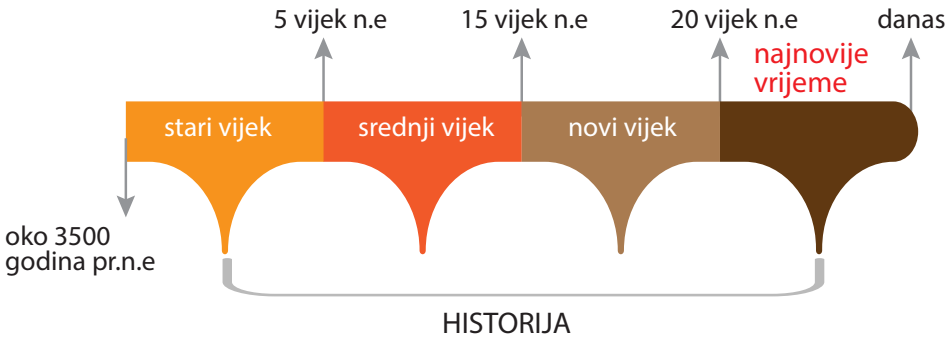

Napoleon je bio francuski imperator i jedan od najvećih vojskovođa svih vremena.

Najznačajniji pronalasci bili su upotreba električne energije, parne mašine, telefona, automobila, vakcine protiv bjesnila i mnogi drugi. Veliki broj pronalazaka ubrzao je napredak čovječanstva i generalno povećao kvalitet života ljudi.

NAJNOVIJE VRIJEME ILI SAVREMENA ISTORIJA

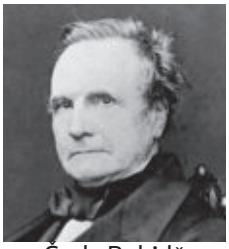
Najnovije vrijeme ili savremena istorija počinje od Prvog svjetskog rata (1914–1918) i traje do danas. Prvih nekoliko decenija u ovom periodu bile su godine globalnih i surovih ratova (Prvi svjetski rat 1914–1918 i Drugi svjetski rat 1939–1945).

Značajna tehnološka dostignuća bila su televizija, prvi kompjuter i stvaranje interneta. Glavna odlika ovog perioda je razvoj raketa, svemirskih brodova i stanica za istraživanje svemira.

Čarls Bebidž bio je engleski naučnik, mašinski inženjer koji je stvorio prvi kompjuter. Prvi elektronski kompjuteri zauzimali su veliki prostor i samo jedan kompjuter težio je oko 30 tona. Razvoj kompjutera se nastavio i traje sve do danas.

Čarls Bebidž

Godine 1957. iz Sovjetskog Saveza je lansiran prvi satelit, a 1961. godine poslali su prvog čovjeka u svemir – to je bio kosmonaut Jurij Gagarin. Godine 1969. SAD su poslale prvog čovjeka koji je sletio na Mjesec – to je bio Nil Armstrong.

Jurij Gagarin

Zapamti

- **Novi vek je historijski period koji počinje sa pojavom štamparije Johana Gutenberga i sa novim kulturnim pravcem nazvanim renesansa i traje sve do Prvog svjetskog rata.**
- **Najnovije vrijeme počinje od Prvog svjetskog rata (1914–1918) i traje do danas.**

Nauči više

- **Kolonizacija predstavlja nasilno pretvaranje određene teritorije u potčinjenu naseljavanjem stanovništva na toj teritoriji ili uspostavljanjem vlasti nad stanovništvom koje živi u tim oblastima.**
- **Prva žena koja je letjela u svemir bila je Valentina Tereškova iz Sovjetskog Saveza. Dana 16. juna 1963. godine poletjela je svemirskim brodom „Vostok“ i vratila se 19. juna 1963. godine obišavši Zemlju 48 puta.**

Nauči više

- Prvi bicikl sličan današnjem bio je izum Džona Bojda Danlopa iz 1874. godine.
- Lav Tolstoj je bio poznati ruski pisac koji je napisao mnogo knjiga i priča o životu ljudi. Najpoznatiji je po svojim romanima „Rat i mir" i „Ana Karenjina", u kojima govori o ljubavi, porodici i životnoj borbi.
- Džon Logi Berd bio je škotski pronalazač koji je izveo prvi televizijski prenos 1923. godine. Prvi televizori bili su veoma veliki, ali su imali male ekrane i mogli su prikazivati samo crno-bijeli program.

Džon Bojd Danlop

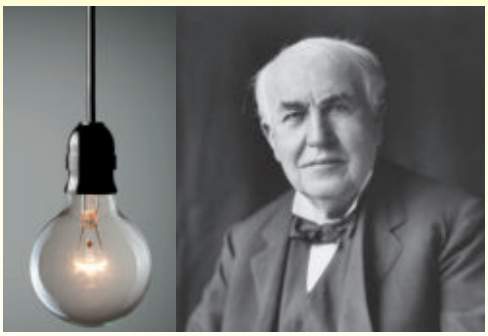
Lav Tolstoj

Aktivnost

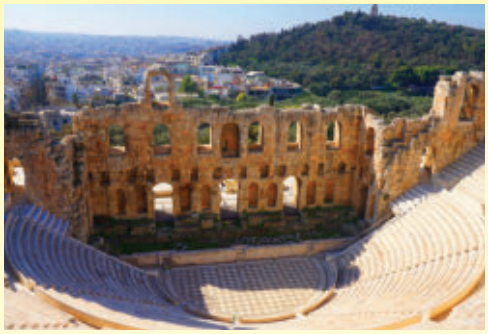
1. Rad u parovima: Istražujte o Juriju Gagarinu i njegovom historijskom letu u svemir. Izradite postere sa informacijama i fotografijama.
2. Zapiši po pet karakteristika za:
   A) Novi vijek B) Najnovije doba
3. Odredi iz kog historijskog perioda potiču objekti i osobe prikazane na slikama

A) Sijalica Tomasa Edisona

B) Jurij Gagarin, kosmonaut

V) Teatar na atinskom Akropolju

G) Dvorac u Rumuniji

4. Zapiši po čemu je značajna svaka od datih poznatih ličnosti.

A) Nikola Tesla B) Jurij Gagarin C) Luj Paster

D) Kristofor Kolumbo E) Nil Armstrong F) Džon Bojd Danlop

5. Radite u parovima. Istražujte o životu i djelu Nikole Tesle i Luja Pastora. Napravite video prezentacije i prezentujte ih pred svojim školskim drugovima.

6. Vremenska mašina. Nacrtaj krug na kojem su označeni periodi: stari vijek, srednji vijek, novi vijek i najnovije vrijeme. Okreni hemijskom ili strelicom i tamo gdje se zaustavi, objasni karakteristike tog perioda.

7. Odjeća kroz vijekove. Istražite kako su se ljudi oblačili u različitim vremenskim periodima. Podijelite se u grupe i napravite crteže s odjećom iz starog vijeka; srednjeg vijeka; novog vijeka; najnovijeg vremena. Napravite izložbu u holu škole.

8. Podijelite se u grupe. Izaberite jednog naučnika ili istraživača i objasnite značaj njegovog pronalaska, podviga, dostignuća. Zatim objasnite kakav uticaj to ima danas! Šta bi bilo da tog pronalaska, podviga ili dostignuća nije bilo?

Pitanja za provjeru znanja

1. Kada je počeo period starog vijeka?

2. Zašto su se prve države nazivale gradovi-države?

3. Koliko je trajao period srednjeg vijeka?

4. Po čemu je poznat srednji vijek?

5. Koji su najznačajniji pronalasci u novom vijeku?

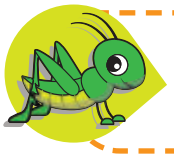
6. U kojem periodu historije su otkriveni televizija i kompjuter?

RAČUNANJE VREMENA I KALENDARI KROZ ISTORIJU

UVODNA AKTIVNOST

- Šta je prikazano na kalendaru?
- Za šta najčešće koristiš kalendar?

Kalendar predstavlja sistem za prikazivanje vremena u različite svrhe: za određivanje radnih dana, dana vikenda i praznika, za planiranje rada i slobodnog vremena itd. Danima, sedmicama, mjesecima i godinama daju se posebna imena.

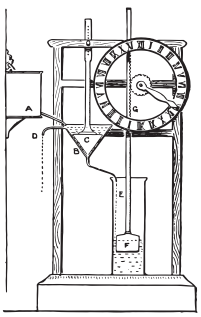

Riječ kalendar dolazi od latinske riječi „kalendae“, što je bio naziv za prvi dan svakog mjeseca.

Mnogi narodi su kroz vrijeme stvorili svoje kalendare za računanje vremena. Drevne civilizacije u Mesopotamiji, Egiptu, Indiji i Kini imale su visoko razvijen sistem za računanje vremena, a njihovi kalendari su se temeljili na kretanju Mjeseca ili Sunca. Prema tome, kalendari se dijele na: mjesečeve kalendare prema kretanju Mjeseca, sunčeve kalendare prema kretanju Sunca . Postoje i mjesečevo-sunčeve kalendare..

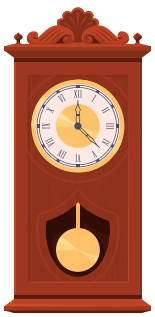
Ljudi su u prošlosti koristili različite naprave i sredstva za mjerenje vremena, kao što su: obilježene svijeće, vodeni sat, sat sa utezima, sat sa njihalom, kvarcni sat i drugi. Danas koristimo digitalne i analogne satove.

Vodeni sat

Alati i satovi za računanje vremena

Sat sa utezima

Mehanizam sata sa njihalom

Zapamti

Kalendar predstavlja sistem za prikazivanje vremena u različite svrhe: za određivanje radnih dana, dana vikenda i praznika, za planiranje rada i slobodnog vremena itd. Danima, sedmicama, mjesecima i godinama daju se posebna imena.

Nauči više

Današnji kalendar potiče od staroegipatskog kalendara koji se pojavio prije oko 6000 godina. Njegova pojava je bila povezana s rijekom Nil, koja je svake godine povećavala svoj vodostaj od jula do oktobra, kada nivo vode dostiže i do sedam metara. Kada bi se voda povukla, Nil bi ostavio izuzetno plodni pojas zemlje koji se koristio za poljoprivredu. Uz pomoć kalendara, Egipćani su znali kada će voda nadolaziti i kada će se povlačiti. Na taj način su čuvali usjeve da ne budu uništeni.

Aktivnost

Radite u parovima. Napravite kalendar za mjesec januar iz tekuće kalendarske godine, označite praznike crvenom bojom i upišite naziv praznika.

Pitanja za provjeru znanja

1. Za šta se koristi kalendar?
2. Kako su ljudi u prošlosti računali vrijeme?
3. Odakle potiču najstariji kalendari?

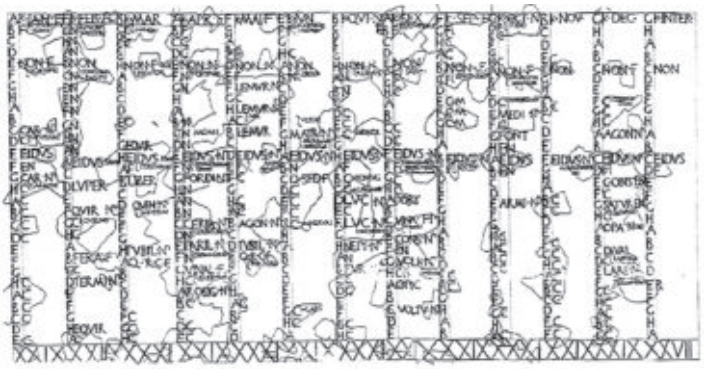
KALENDARI KROZ HISTORIJU

UVODNA AKTIVNOST

- Koji je zvanični kalendar koji se koristi danas?
- Nabroj neke druge kalendare.

Ljudi su kroz istoriju stvorili različite vrste kalendara. Tu spadaju: egipatski kalendar, asirijski kalendar, islamski kalendar, jevrejski kalendar, julijanski kalendar, gregorijanski kalendar. Neki od njih se koriste i danas.

Rimski kalendar

Hinduistički kalendar

Egipatski kalendar

Egipatski kalendar je nastao prije oko 6000 godina i predstavlja prvi sastavljen kalendar. Egipatski sveštenici su prvi primijetili da između dva podizanja nivoa rijeke prolaze dvanaest punih Mjeseca i da se za vrijeme poplave na nebu pojavljuje svijetla zvijezda (Sirijus) prije samog izlaska Sunca.Tu pojavu su bilježili nekoliko godina zaredom i izračunali da između dva pojavljivanja te zvijezde prolazi 365 dana.Tako su sveštenici godinu podijelili na 12 mjeseci po 30 dana i 5 dodatnih dana, koji su ostajali na kraju godine.

Asirski kalendar

Asirski kalendar je jedan od najstarijih kalendara u historiji. To je mjesečev kalendar, kojim se vrijeme mjerilo pomoću mijena Mjeseca. Kalendar je bio podijeljen na 12 mjeseci od po 29, 30 ili 31 dan.

Islamski kalendar

Islamski kalendar je mjesečev kalendar. Koriste ga muslimani za određivanje vjerskih praznika. Kalendar se sastoji od 12 mjeseci, a godina traje oko 354 dana. Prva godina u kalendaru se naziva Hidžra (622. godine nove ere), godina kada se prorok Muhamed preselio iz Meke u Medinu. Kalendar broji godine od tog historijskog događaja.

Najznačajniji mjesec je ramazan, ili ramadan. U tom mjesecu, prema islamskoj vjeri, muslimani trebaju postiti. Petak je najvažniji dan u sedmici za muslimane i često se naziva „sveti dan" ili „dan okupljanja", dan kada se ide u džamiju.

Jevrejski kalendar

Jevrejski kalendar je mjesečevo-sunčev kalendar, što znači da su mjeseci zasnovani na Mjesecu, ali se godine računaju prema Suncu. Kalendaraska godina se sastoji od 12 mjeseci od po 29 ili 30 dana. Početak svakog jevrejskog mjeseca se zasniva na pojavi mladog Mjeseca. U prestupnim godinama dodaje se dodatni mjesec. Prvi dan u sedmici je nedjelja, a subota je bila dan odmora. Ovaj kalendar se i danas koristi u Izraelu.

Julijanski kalendar

Kada su Rimljani osvojili Egipat u 1. vijeku prije n. e., tamo su se upoznali sa uspostavljenim načinom računanja vremena. Tada je rimski vladar Julije Cezar odlučio da taj sistem uvede i u rimsku državu, ali s većom preciznošću. Po naredbi Julija Cezara, matematičar iz Aleksandrije, Sosigen, napravio je rimski kalendar koji je nazvan julijanski. Tako je ovaj kalendar bio uveden u Rimsku Republiku.

Prema julijanskom kalendaru, godina počinje 1. januara i traje tačno 365 dana i 6 sati. Svaka četvrta godina se smatra prestupnom i sastoji se od 366 dana.

Julijanski kalendar je sunčev kalendar. Julijanski kalendar koriste dio pravoslavnih hrišćana. Za razliku od Gregorijanskog, ovaj kalendar kasni 13 dana u periodu od 1900–2100. godine, a nakon 2100. godine razlika će biti 14 dana.

Zapamti

- Kroz historiju su postojale različite vrste kalendara: egipatski kalendar, asirijski kalendar, islamski kalendar, jevrejski kalendar, julijanski kalendar, gregorijanski kalendar.
- Kod nekih kalendara ljudi su računali vrijeme prema mijenama Mjeseca. Taj kalendar se naziva lunarnim kalendarom.
- Kod drugih kalendara vrijeme se računalo prema Sunčevim ciklusima i taj kalendar se naziva sunčevim kalendarom.

Nauči više

- Danas se u hrišćanstvu koriste 2 kalendara: julijanski i gregorijanski. Prema kalendarima se određuju dani kada se slave neki praznici, obilježavaju važni datumi, dani posta i dr.
- Uvođenje prestupnog mjeseca je uspostavljena praksa jer je Pasha praznik kojim se obilježava protjerivanje Jevreja iz Egipta. Taj događaj se desio u proljeće i uvijek treba da bude u proljeće na sjevernoj hemisferi.
- Počeci astrologije potiču iz Mesopotamije, gdje su stvorene prve države. Kasnije se izučavanje astrologije nastavilo u grčkim gradovima i u rimskoj državi. Astrologija proučava kretanje i položaj nebeskih tijela i njihov utjecaj na Zemlju i na čovjeka.

Aktivnost

„Pet šarenih krugova“

Podijelite se u pet grupa. Svaka grupa treba da nacrta krug na papiru. Svaki krug treba da bude različite boje.Zadatak svake grupe je da predstavi dati kalendar:broj mjeseci,nazive mjeseci,trajanje u danima,naziv i početak nove godine,glavna praznovanja.

Grupa 1: Islamski kalendar (Mjesečev).

Grupa 2: Jevrejski kalendar (Mjesečev i Sunčev).

Grupa 3: Julijanski kalendar (Sunčev).

Grupa 4: Egipatski kalendar (Sunčev).

Grupa 5: Asirski kalendar.

Svaka grupa prezentira pred svojim vršnjacima..

Pitanja za provjeru znanja

1. Koliko dana traje godina prema egipatskom kalendaru?
2. Kakav je asirski kalendar?
3. Koliko dana traje godina prema islamskom kalendaru?
4. Koji je najznačajniji mjesec za muslimane?
5. Šta je Hidžra?
6. Od koliko mjeseci se sastoji kalendarska godina prema jevrejskom kalendaru?
7. Šta je Pasha?
8. Po kome je julijanski kalendar dobio ime?
9. Kada počinje godina prema julijanskom kalendaru?
10. Prepiši i zaokruži ili odgovori usmeno!

1) Egipatski kalendar je nastao prije otprilike:
   a) 8000 godina b) 6000 godina

2) Asirski kalendar je:
   a) solarni b) lunarni

3) Islamski kalendar ima:
   a) 365 dana b) 354 dana

4) Najvažniji dan u sedmici za muslimane je:
   a) petak b) nedjelja

5) Jevrejski kalendar je:
   a) lunisolarni b) solarni

6) Prvi dan u jevrejskom kalendaru je:
   a) ponedjeljak b) nedjelja

7) Trenutno je julijanski kalendar u zakašnjenju u odnosu na gregorijanski za:
   a) 14 dana b) 13 dana

GREGORIJANSKI KALENDAR

UVODNA AKTIVNOST

- Kada počinje godina prema kalendaru koji koristimo?
- Koliko mjeseci ima u današnjem kalendaru i da li svi mjeseci svake godine imaju isti broj dana?

Gregorijanski kalendar je solarni kalendar. On zavisi od okretanja Zemlje oko Sunca. Prema ovom kalendaru, svaka godina ima 365 ili 366 dana, svaki dan ima 24 sata, svaki sat ima 60 minuta, a svaka minuta ima 60 sekundi.

Gregorijanski kalendar je kalendar koji koristimo u našoj državi.

Kalendar predstavlja izmijenjeni oblik julijanskog kalendara. U 13. vijeku je zvanično prihvaćen dekretom od strane pape Grgura XIII. Po njegovom imenu (Grgur) je nazvan gregorijanski kalendar.

Počeo se koristiti 1582. godine, tada je izbrisano 10 dana iz julijanskog kalendara, odnosno iz sunčeve godine. Tako je posljednji dan iz julijanskog kalendara bio 4. oktobar 1582. godine, a prvi dan iz gregorijanskog kalendara bio je 15. oktobar 1582. godine.

Prema gregorijanskom kalendaru, godina ima 12 mjeseci, a mjeseci imaju po 30 ili 31 dan, osim februara koji ima 28 dana, a svaka prijestupna godina ima 29 dana.

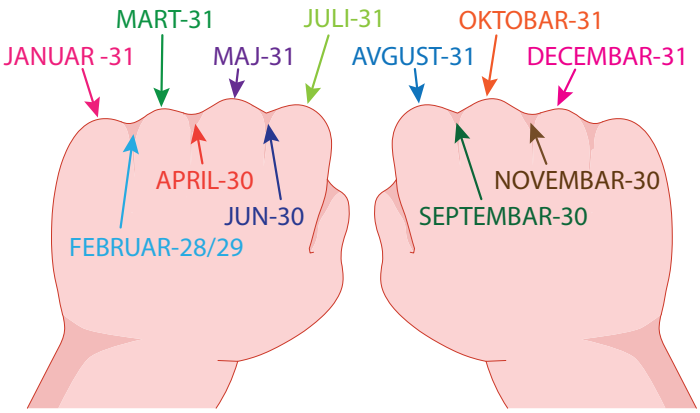
Prijestupnu godinu ćeš odrediti kada godinu podijeliš sa 4 ili sa 100 i ne dobiješ ostatak.

U svakodnevnoj komunikaciji koristi se gregorijanski kalendar.

Julijanski kalendar se koristi za obilježavanje vjerskih praznika kod pravoslavnih hrišćana i on se razlikuje za 13 dana u odnosu na gregorijanski kalendar.

Da bi odredio koliko dana ima svaki mjesec, stisni ruke u pesnice i približi ih jednu uz drugu kod palčeva. Broje se kosti i udubljenja među prstima. Počevši od kosti malog prsta na lijevoj ruci, nabrajaju se mjeseci od januara. Brojeći: kost, udubljenje, kost, udubljenje – sve do decembra. Kosti predstavljaju mjesece sa 31 dan, udubljenja predstavljaju mjesece sa 30 dana (izuzetak je februar).

Zapamti

Gregorijanski kalendar je izmijenjeni oblik julijanskog kalendara. U 13. vijeku zvanično je prihvaćen dekretom od strane pape Grgura XIII i prema njegovom imenu je nazvan gregorijanski kalendar.

Nauči više

- Makedonski narod počeo je da koristi gregorijanski kalendar kada je uveden 1919. godine za vrijeme Kraljevine SHS (Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca).
- Reforma kalendara je napravljena na osnovu naučnih istraživanja prema kojima Zemljina kugla ima elipsasti oblik, i pri njenom okretanju oko svoje ose, prilikom računanja dana, ljudi su pravili grešku kroz vijekove od 13 dana.

Aktivnost

„Kalendarski detektivi“

Učenici izrađuju kartice na kojima su zapisani podaci vezani za gregorijanski kalendar. Na primjer, “Uveden 1582”, “Ima 12 mjeseci”, “Prestupna godina = 366 dana”, “Svake 4 godine imamo +1 dan”, “Gregorije XIII”, “Koji mjesec ima 28/29 dana?”, “Koji mjeseci imaju 30 dana?”, “Koji mjeseci imaju 31 dan?”.

Kartice trebaju biti sakrivene negdje u učionici. Učenici ih traže i slažu na tabli zajedno, stvarajući poster o gregorijanskom kalendaru. Na kraju, svako dijete izvlači karticu i objašnjava je pred ostalim učenicima.

Pitanja za provjeru znanja

1. **Po kome je gregorijanski kalendar dobio ime?**
2. **Koliko dana i mjeseci ima kalendarska godina prema gregorijanskom kalendaru?**
3. **Izračunaj koliko sedmica ima u godini po gregorijanskom kalendaru?**
4. **Prvi dan gregorijanskog kalendara bio je:**

   a) 15 oktobar 1582 god. **b) 15 oktobar 1682 god.**

HISTORIJSKI IZVORI

UVODNA AKTIVNOST

1. Na koji način možemo saznati o životu i radu ljudi u prošlosti?
2. Gdje se mogu pronaći dokazi o prošlosti?

Historijski izvori su materijalni i nematerijalni ostaci ljudi iz prošlosti. Historijske izvore dijelimo na materijalne, pisane i usmena kazivanja. Na osnovu izvora pišemo historiju i upoznajemo se sa dostignućima naših predaka.

Materijalni izvori su predmeti i ostaci koje su ljudi koristili u prošlosti, na primjer: stare pare, oružje, odjeća, nakit, posuđe, predmeti iz domaćinstva, umjetnička djela i fotografije i dr. Također, postoje i materijalni ostaci koji su otkriveni i zaštićeni na mjestu gdje su nastali. Takvi su: tvrđave, dvorci, spomenici, ostaci raznih građevina, mozaici i dr.

Materijalni izvori se čuvaju u muzejima. U muzejima su trajno zaštićeni i dostupni posjetiocima i naučnicima.

Moneta Aleksandra III Makedonskog

Antički nakit

Antičko posuđe

Ostaci iz antičkog grada Bargala kod Štipa

Pisani historijski izvori su: knjige, novine, pisma, dokumenti, zapisnici, izvještaji i drugo. Da bi trajno bili zaštićeni, čuvaju se u: arhivima, bibliotekama i muzejima.

Postoji veliki broj pisanih izvora. Da bi trajno bili zaštićeni, čuvaju se u arhivima. Arhivi sređuju i obrađuju arhivsku građu.

Usmeni izvori predstavljaju predanja o historijskim događajima koja se prenose usmeno s generacije na generaciju. Tu spadaju: pjesme, legende i mitovi.

Zapamti

- **Historijski izvori su materijalni i nematerijalni.**
- **Materijalni izvori su predmeti i građevine koje su koristili ljudi u prošlosti.**
- **Pisani historijski izvori spadaju u materijalne izvore i mogu biti: knjige, novine, pisma, dokumenti, zapisnici, izvještaji i drugo.**
- **Usmeni izvori su nematerijalni izvori i oni se prenose usmeno kao predanja o historijskim događajima.**

Nauči više

Numizmatika je naučna disciplina koja istražuje i proučava historijski razvoj i upotrebu novčića (metalnog novca).

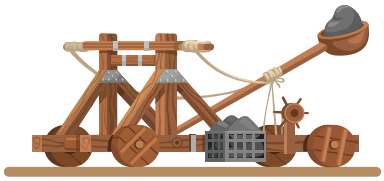
Aktivnost

1. Napiši legendu o tome kako je nastalo ime mjesta u kojem živiš.
2. Istraži ili pitaj nekog od starijih članova porodice o svom mjestu stanovanja. Zapiši i pročitaj pred saučenicima.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta su historijski izvori?
2. Kakvi mogu biti historijski izvori?
3. Šta spada u usmene historijske izvore?
4. Navedi po tri vrste materijalnih i pisanih izvora iz historije.
5. Objasni kako i zašto su se koristili dati predmeti.

A)

B)

C)

D)

E)

MUZEJ, ARHIV I BIBLIOTEKA

UVODNA AKTIVNOST

- Gdje se čuvaju materijalni izvori??
- Gdje se čuvaju pisani izvori?

Muzeji su institucije u kojima se prikuplja, čuva i prikazuje kulturno-historijsko naslijeđe naroda koji živi u državi. Muzejska djelatnost podrazumijeva stvaranje, prikupljanje, sređivanje, zaštitu i čuvanje muzejskog materijala. U muzejima rade stručna lica nazvana kustosi. Oni posjetiocima objašnjavaju sve što ih zanima, daju informacije o nekom starom predmetu, dokumentu, fotografiji i sl.

Najpoznatiji muzej na svijetu je Luvr u Parizu, Francuska.

Unutrašnjost muzeja Luvr

Skoro svaki grad u našoj državi ima svoju kulturnu ustanovu ili muzej u kojem se čuva i štiti materijalno naslijeđe tog regiona.

Arhiv je institucija u kojoj se primaju, obrađuju, čuvaju i trajno štite arhivski dokumenti. Ti dokumenti se kasnije sređuju radi bržeg i lakšeg pronalaženja i korištenja. Svaki dokument u arhivima se čuva na poseban način. Arhivski dokument može biti: papirus, pergament, dokument na papiru, filmovi, trake, gramofonske ploče itd.

Državni arhiv naše države osnovan je 1951. godine. Danas se Arhiv nalazi u glavnom gradu Skoplju.

Biblioteka je institucija koja prikuplja i čuva knjige kao i druge materijale za čitanje. Te knjige se potom stavljaju na raspolaganje čitaocima. Zbirka knjiga može biti u papirnoj ili elektronskoj formi.

U našoj državi postoji veliki broj biblioteka, a najveća je Nacionalna i univerzitetska biblioteka (NUB) „Sv. Kliment Ohridski“ u Skoplju.

Biblioteke su ustanove u kojima se čuvaju knjige. Danas u našoj državi postoji oko 45 biblioteka na cijeloj teritoriji.

Zapamti

- Materijalni historijski izvori se čuvaju u muzeju, arhivu i biblioteci.
- Muzej je institucija u kojoj se prikuplja, čuva i prikazuje kulturno-historijsko naslijeđe naroda koji živi u državi.
- Arhiv je institucija u kojoj se primaju, obrađuju, čuvaju i trajno štite arhivski dokumenti.
- Biblioteka je institucija koja prikuplja i čuva knjige kao i druge materijale za čitanje.

Aktivnost

1. Napravi virtuelnu posjetu Muzeju Makedonije i poznatom francuskom muzeju Luvru, zatim napravi poređenje.
2. Posjeti gradsku biblioteku u mjestu gdje živiš i informiši se kada je izgrađena, koliko ukupno knjiga se čuva u njoj (papirnih i elektronskih), koliko zaposlenih ima u biblioteci i koja je njihova uloga, koliko članova ima i slično.
3. Napravi virtuelnu posjetu Državnom arhivu Republike Sjeverne Makedonije i upoznaj se koje su nadležnosti i zadaci Arhiva.

Pitanja za provjeru znanja

1. Šta je muzej?
2. Šta se čuva u muzejima?
3. Šta je arhiv?
4. Šta je biblioteka?
5. Koja je najveća biblioteka u našoj državi?

ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA

UVODNA AKTIVNOST

- Da li u vašoj okolini postoji neki stari grad ili lokalitet koji ste posjetili?
- Kako se zovu mjesta gdje se iskopavaju predmeti iz prošlosti?

Arheologija je nauka koja proučava ljudsku prošlost putem materijalnih ostataka koji su preživjeli do danas.

Arheološko nalazište ili lokalitet je mjesto gdje su otkriveni materijalni ostaci iz prošlosti čovjeka.

Na arheološkim nalazištima vrše se arheološka iskopavanja. Ljudi koji se bave ovom naukom zovu se arheolozi.

Djelatnost arheologa počinje posmatranjem zemljišta, a ako je mjesto zakopano, djelatnost se nastavlja iskopavanjem. Prilikom otkrivanja arheološkog nalazišta, mjesto se najprije popisuje, zatim se nastavlja sa iskopavanjem i istraživanjem lokaliteta.

U svijetu postoji bezbroj arheoloških nalazišta koja svjedoče o prošlosti ljudi.

Najpoznatija svjetska arheološka nalazišta su: Piramide u Gizi, Kineski zid, Stounhendž, Maču Pikču, Pompeja, Čičen Ica, Mikena i druga.

Maču Pikču

Pompeja

Veliki Kineski zid

Stounhendž

Čičen Ica

Zapamti

- Arheološko nalazište je mjesto gdje su otkriveni materijalni ostaci iz prošlosti čovjeka.
- Najpoznatija svjetska arheološka nalazišta su: Piramide u Gizi, Kineski zid, Stounhendž, Maču Pikču, Pompeja, Čičen Ica, Mikena i druga.

Nauči više

- UNESCO je Organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija, osnovana 16. novembra 1946. godine. Osnovni cilj Organizacije je saradnja među narodima kroz obrazovanje, nauku, kulturu i drugo. Glavno sjedište UNESCO-a nalazi se u Parizu. Jedna od aktivnosti UNESCO-a je zaštita svjetske kulturne i prirodne baštine.
- Maču Pikču je bio tvrđava Inka, a danas je arheološki lokalitet koji se nalazi na 2430 metara nadmorske visine u Andima u Peruu. Godine 1532. državu Inka osvojili su Španci.

Aktivnost

Napravite virtuelnu posjetu poznatim svjetskim arheološkim nalazištima (Piramide u Gizi, Kineski zid, Stounhendž, Maču Pikču, Rimski Koloseum, Čičen Ica, Akropolj), a zatim diskutujte:

1. Gdje se nalaze?
2. Od kada potiču?
3. Koje arheološko nalazište ima najveći broj posjetilaca?

Aktivnost

Podijelite se u grupe, istražujte i napravite poster sa fotografijama i objašnjenjima o velikim svjetskim arheološkim nalazištima:

- Stounhendž
- Kineski zid
- Čičen Ica
- Petra (Jordan)
- Akropolj

Pitanja za provjeru znanja

1. **Šta je arheologija?**
2. **Kako se zovu ljudi koji se bave arheologijom?**
3. **Nabroj poznata svjetska arheološka nalazišta.**

ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA NA TERITORIJI NAŠE DRŽAVE

UVODNA AKTIVNOST

- Nabroj neka od najpoznatijih arheoloških nalazišta u našoj državi.
- Ukoliko si posjetio/la neko arheološko nalazište, opiši šta si vidio/la prilikom posjete.

Sjeverna Makedonija ima bogatu kulturnu i historijsku prošlost sa više od 5000 arheoloških lokaliteta. Veliki dio makedonskog historijskog naslijeđa još uvijek nije u potpunosti istražen i otkriven.

Na arheološkim nalazištima pronađeni su brojni ostaci starih građevina, potpuno očuvane crkve, manastiri, džamije i freske. Oni svjedoče o bogatom kulturnom naslijeđu naše države.

Značajan dio arheološkog bogatstva ovog prostora bio je uništen u zemljotresima, požarima i ratovima.

Kako bismo sačuvali i predstavili našu prošlost, danas se vrši restauracija (popravka, obnova) kako bi izgledali kao nekada.

U našoj državi ima mnogo arheoloških nalazišta, među kojima su: Samuilova tvrđava u Ohridu, Herakleja u blizini Bitolja, Skupi u Skoplju, Stobi u blizini Negotina, Kokino – megalitska opservatorija u blizini Kumanova, „Tumba" Mađari, Govrlevo, Velušina, Porodin, Amzabegovo, Vršnik – Tarinci, Zelenikovo i mnoga druga.

Stobi, arheološko nalazište u blizini Negotina

Skopsko kale

Kokino – megalitska opservatorija koja se nalazi u opštini Staro Nagoričane, u blizini Kumanova

Herakleja u Bitolju

Samuilova tvrđava u Ohridu

Dio neolitskog sela arheološkog lokaliteta „Tumba", Madžari

Žrtvenik „Velika Majka Božica" pronađen na lokalitetu „Tumba", Madžari

Ostaci kamene kuće Govrlevo

Zapamti

- Makedonija ima bogatu kulturnu i historijsku prošlost sa više od 5000 arheoloških lokaliteta.
- Na arheološkim nalazištima pronađeni su brojni ostaci starih građevina, potpuno očuvane crkve, manastiri, džamije i freske.
- Poznata arheološka nalazišta su: Stobi, Herakleja, Kokino, Samuilova tvrđava, „Tumba" Mađari, Govrlevo, Velušina, Porodin, Amzabegovo, Vršnik – Tarinci, Zelenikovo i mnogi drugi.

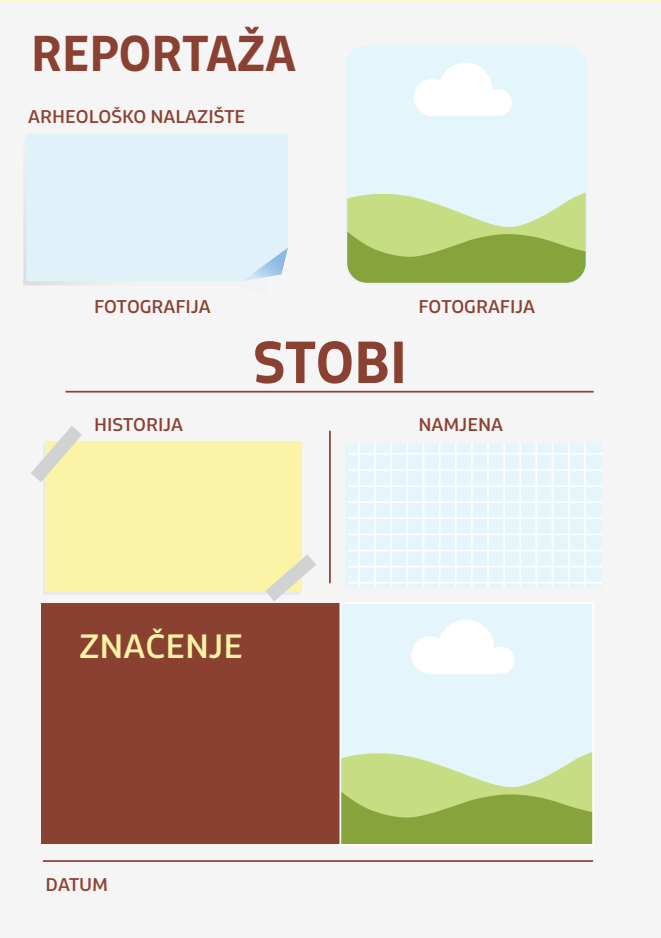
Nauči više

- Na obali Ohridskog jezera nalazi se arheološki lokalitet Plaošnik. Na tom prostoru, u srednjem vijeku, sveti Kliment Ohridski je izgradio crkvu „Sv. Pantelejmon". Crkva je značajna jer je u njoj sveti Kliment širio slovensko pismo i hrišćanstvo u Makedoniji.
- Šarena džamija u Tetovu je izgrađena 1495. godine. Džamija predstavlja historijski spomenik islamske vjerske arhitekture i jedinstvenu umjetničku spoljašnju i unutrašnju fresko dekoraciju.
- Istraži više o jedinstvenoj figuri iz vremena neolita nazvanoj „Adam iz Makedonije", otkrivenoj u Govrlevu, u Skopskom regionu.

Aktivnost

1. Podijelite se u pet grupa i istražujte o arheološkim nalazištima u našoj državi: Stobi, Herakleja, Samuilova tvrđava, Kokino i Plaošnik. Napravite izvještaj u vidu reportaže i predstavite ga svojim drugarima u razredu.

Šablon za izradu reportaže

Pitanja za provjeru znanja

1. Koliko arheoloških lokaliteta ima u našoj državi?
2. Šta je pronađeno na tim arheološkim lokalitetima?
3. Nabroj neka poznata arheološka nalazišta u našoj državi.

KORIŠTENI IZVORI

- Božović, S., Anastasovska, I., Učimo pravo, udžbenik za građanske i političke slobode i prava, Skoplje: Omladinski obrazovni forum, 2015.
- Gomien, D., Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (Short Guide To The European Convention Of Human Rights), makedonska verzija, Savjet Evrope, Strazbur, (1991).
- Organizacija ujedinjenih nacija (UN). Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948, Dostupno na: http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/
- Information leaflet for the citizens of the European Union. Dostupno na: ed.www. europaforum.lu. Stojanovski, S., Građansko društvo, Štip, 2018.
- Temkov, K., Popovska, B., Etika, udžbenik za II godinu, 2013.
- The European Union On-Line, Dostupno na: http://europa.eu/index.htm
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017
- Ljudska prava kao demokratska vrijednost – Te drejtat e njeriut si vlere Demokratike, Fondacija Friedrich Ebert, 2003.
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017.
- Evropski portal za aktivno građanstvo: https://europa.eu/youth
- UNICEF (2016). Vodič kroz prava djeteta. Skoplje: UNICEF Sjeverna Makedonija Child Rights International Network (CRIN). Children's Rights: International Legal Framework. Dostupno na: https://www.crin.org
- UNICEF – Zvanična web-stranica: https://www.unicef.org/child-rights-convention
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ethics. https://plato.stanford.edu/entries/ethics/
- Kovačević, B. (2009). Etika. Beograd: Zavod za udžbenike.
- UNESCO (2015). Teaching Ethics: Policies and Resources. Paris: UNESCO Publishing
- Ujedinjene nacije (1948). Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Njujork: UN. https:// www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights
- UNICEF (2016). Prava djeteta – Vodič za djecu i mlade. Skoplje: UNICEF Sjeverna Makedonija.
- Savjet Evrope (2016). Living in Democracy: A Manual for Human Rights Education with Young People. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Savjet Evrope (2012). Compasito – Priručnik za ljudska prava za djecu. Strazbur: Council of Europe Publishing. (makedonski prevod dostupan od Omladinskog obrazovnog foruma)
- UNICEF (2017). Da poštujemo razlike – Vodič za nastavnike za sprečavanje diskriminacije. Skoplje: UNICEF Sjeverna Makedonija.
- Donev, Dejan (2010). Etika identiteta. Skoplje: Az-Buki. – Istražuje odnos između etičkih vrijednosti, ličnog i kolektivnog identiteta u savremenom društvu.
- Stojanov, Trajče (2008). Etika i savremeni svijet. Štip: Univerzitet „Goce Delčev". – Savremena analiza primijenjene etike, vrijednosti, ljudskih prava i izazova modernog doba.

- https://www.worldometers.info/geography/7-continents/7 Continents of the World-Worldometer
- https://www.worldometers.info
- Tom Higham, The World Before Us: How Science is Revealing a New Story of Our Human Origins
- Steven Mithen, After the Ice: A Global Human History, 20,000–5000 BC
- Chris Scarre, The Human Past: World Prehistory & the Development of Human Societies
- Norman F. Cantor, The Civilization of the Middle Ages
- John M. Riddle, A History of the Middle Ages, 300–1500
- Eric Hobsbawm, The Age of Revolution: 1789–1848
- Tim Blanning, The Pursuit of Glory: Europe 1648–1815
- J. M. Roberts, O. A. Westad, The History of the World"